

PRZEWODNIK TURYSTYCZNY

PO OBSZARZE
LGD „RAZEM KU LEPSZEJ PRZYSZŁOŚCI”

ZIEMIA ŁUKOWSKA

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie”.
Instytucja Zarządzająca PROW 2014-2020 – Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi.
Przewodnik opracowany przez Lokalną Grupę Działania „RAZEM KU LEPSZEJ PRZYSZŁOŚCI”,
współfinansowany jest ze środków Unii Europejskiej w ramach poddziałania 19.2
Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP

2. POZNAJ ZIEMIĘ ŁUKOWSKĄ

Gmina ADAMÓW	4
Gmina KRZYWDA	9
Gmina ŁUKÓW	15
Miasto ŁUKÓW	20
Gmina SEROKOMLA	24
Gmina STANIN	27
Gmina STOCZEK ŁUKOWSKI	30
Miasto STOCZEK ŁUKOWSKI	33
Gmina TRZEBIESZÓW	37
Gmina WOJCIESZKÓW	41
Gmina WOLA MYSŁOWSKA	45

3. AKTYWNI NA WEEKEND

TRASY I SZLAKI TURYSTYCZNE

Szlak Ziemi Łukowskiej	50
Szlak Henryka Sienkiewicza	52
Szlak gen. Kleeberga	53
Szlak Powstań Narodowych	53
Szlak II Wojny Światowej	53
Szlak Bitwy pod Kockiem	53
Regionalne szlaki dziedzictwa kulturowego	53
Szlaki w Lesie Gułowskim	54
Szlaki w Rezerwacie Jata	55
Geocaching na Ziemi Łukowskiej	56

4. KALENDARZ IMPREZ

Cykliczne wydarzenia (festiwale, festyny, rajdy, biegi, rekonstrukcje itp)	57
---	----

5. INFORMACJE PRAKTYCZNE

Adresy gmin z obszaru LGD, wypożyczalnie sprzętu turystycznego, stacje paliw, noclegi, banki itp.	59
---	----

6. KUCHNIA REGIONALNA

Regionalne przepisy, amonitowy deser, lokalny browar rzemieślniczy	62
Kulinarna gwara łukowska	63

7. STRÓJ ŁUKOWSKI 64

8. LEGENDY ZIEMI ŁUKOWSKIEJ

Legenda o wsi Marianów	65
Legenda o pięknej Krystynie	65

9. QUESTY PO SZLAKU ZIEMI ŁUKOWSKIEJ 66

10. SAVOIR-VIVRE TURYSTY ROWEROWEGO

Zasady, których należy przestrzegać i jak przygotować się do wyprawy rowerowej.	67
--	----

WSTĘP / INTRODUCTION

Ziemia Łukowska ze swoją historią i przyrodą to wyjątkowe miejsce na mapie Lubelszczyzny i Polski. To tu przeszłość styka się z teraźniejszością, a regionalna historia nierozdzielnie wiąże się z historią kraju. Zapraszamy Państwa w magiczną podróż po ziemi naznaczonej krwią bohaterów września, ziemi, która stała się ostatnim bastionem walk o niepodległość, ale i ziemi, która była świadkiem wzniosłych wydarzeń, takich jak choćby bitwa pod Stoczkiem Łukowskim, w której gen. Dwernicki pokazał kunszt polskiego oręża czy ostatnia bitwa wojny obronnej pod dowództwem gen. Kleeberga.

Zapraszamy do odwiedzenia Muzeum Kleeberczyków, gdzie młodzież w sposób atrakcyjny i nowoczesny pozna ostatnie dni walk wrześniowych, dostrzeże przeszłość w teraźniejszości oraz historię wokół nas. Ziemia Łukowska to jednak nie tylko historia walk i oręża polskiego. To również historia kształtowania się naszego ładu. Unikalne na skalę europejską i światową amonity zostały odkryte właśnie w okolicach Łukowa.

Nasz region to raj dla osób pragnących odpocząć od miejskiego zgiełku na łonie natury. Rezerwat Jata to jeden z najstarszych rezerwatów przyrody w Polsce! W wielu miejscach rezerwatu natknąć się można na ponad stuletnie drzewa, a jego seminaturalność nadaje mu urokliwego wyglądu puszczy. Miłośników literatury z pewnością zadowoli wizyta w muzeum polskiego noblisty Henryka Sienkiewicza w Woli Okrzejskiej – miejscu, gdzie się urodził oraz spędził pierwsze lata swojego dzieciństwa.

Ziemia Łukowska to także wyjątkowo atrakcyjne miejsce do aktywnego spędzania czasu. Wytyczony i oznakowany Szlak Ziemi Łukowskiej to liczne trasy i ścieżki zarówno rowerowe, jak i piesze czy biegowe z licznymi miejscami odpoczynku, prowadzące przez najpiękniejsze i najciekawsze zakątki 9 gmin wiejskich powiatu łukowskiego oraz miasto Stoczek Łukowski – jednostki samorządów terytorialnych należących do Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „RAZEM KU LEPSZEJ PRZYSZŁOŚCI” od 2008 roku.

By poczuć klimat i magię tego miejsca na stronie www.lgdrazem.pl oraz www.szlakziemilukowskiej.pl możecie Państwo odbyć wirtualne spaceru i obejrzeć krótkie filmiki ukazujące walory naszych terenów. Poznawanie regionu uatrakcyjnią również imprezy cykliczne, na których można zjeść lub kupić regionalne specjalja. Zachęcamy zatem do odkrywania uroków Ziemi Łukowskiej i życzymy miłego pobytu.

The Land of Łuków with its history and nature is a special place on a map of Lublin region and Poland. Here the past meets the present and regional history inseparably links to the history of our country. We invite you to a magical journey through the Land marked by the blood of September's Uprising heroes, the Land that has become the last bastion of the armed struggle for independence, and also the Land that was a witness of significant events, like battle under Stoczek Łukowski, where General Dwernicki showed the power of Polish instruments of war, or the last battle of the defensive war under the command General Kleeberg.

We invite you to visit Cultural Centre - Monument to the "Czyn Bojowy Kleeberczyków", where in a modern and attractive way young people can learn stories of the last battles of September Uprising, see the past in the present and the history that surrounds us. The Land of Łuków is not all about the history of war and Polish instruments of war. It's also about the history of our land's shaping. Here you can find ammonites discovered near Łuków, that are unique on a global and european scale.

Our region is a heaven for people who want to take a break from the urban hustle and bustle and spend time outdoors. Nature's reserve Jata is one of the oldest nature reserves in Poland! In many places within its premises you can find more than century-old trees, and it has semi-natural look that resembles charming wilderness. Literature lovers will certainly be pleased to visit the Museum of Henryk Sienkiewicz in Wola Okrzejska - the place where he was born and spent the first years of his childhood.

The Land of Łuków is also an exceptionally attractive place for active relax. The signposted trail of the Land of Łuków is consisted of many paths, filled with rest areas, which will guide you through the most beautiful and the most interesting places in 9 municipalities of Łuków County and Stoczek Łukowski city - local government units belonging to the Local Action Group Association "RAZEM KU LEPSZEJ PRZYSZŁOŚCI" since 2008.

To feel the climate and magic of this place at the site www.lgdrazem.pl and www.szlakziemilukowskiej.pl you can take virtual walks and watch short movies showing values of our land. Regular events, where you can eat or buy local specialities, make the discovery of the region more appealing. We invite you to discover charms of the Land of Łuków and we wish you a pleasant stay.

Sybilina Pouszewska - Agniewik

Prezes LGD „RAZEM KU LEPSZEJ PRZYSZŁOŚCI” / President of LAG "RAZEM KU LEPSZEJ PRZYSZŁOŚCI"

ADAMÓW

Rys historyczny

Adamów został założony w 1539 r. przez braci Adama i Hieronima Rusieckich, na podstawie przywileju lokacyjnego nadanego przez króla Zygmunta Starego. Pierwotna nazwa miejscowości powstała z połączenia imion Jadama i Hieronima. Wraz z nadaniem praw miejskich miejscowość otrzymała herb przedstawiający niedźwiedzia, który był częścią herbu Rawicz, jakim pieczętował się ród Rusieckich. W 1545 r. w Adamowie erygowano parafię. W XVIII i XIX w. miasteczko wraz z przyległymi terenami należało do dóbr Krasieńskich oraz Czartoryskich. W 1869 r. Adamów został pozbawiony praw miejskich i zmieniony w osadę.

Do czasu II wojny światowej miejscowość zamieszkiwała ludność żydowska stanowiąca znaczną część ogółu populacji. Adamów w szerokiej okolicy słynął z organizowanych jarmarków i targów.

Wydarzenia historyczne

W październiku 1939 r. miała tutaj miejsce ostatnia bitwa wojny obronnej Polski, stoczona przez Samodzielną Grupę Operacyjną „Polesie” gen. Franciszka Kleeberga. W 1989 r., w 50. rocznicę walk pod Wołą Gułowską, wzniesiono Dom Kultury-Pomnik Czynu Bojowego Kleeberczyków w Woli Gułowskiej będący m.in. siedzibą Muzeum Czynu Bojowego Kleeberczyków.

Dom Kultury-Pomnik Czynu Bojowego Kleeberczyków w Woli Gułowskiej
Cultural Centre - Monument to the "Czyn Bojowy Kleeberczyków" in Wola Gułowska

Zabytki:

ADAMÓW:

- kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, XIX-wieczny, późnobarokowy, z pięknym wnętrzem i muirowaną dzwonnica

CIEKAWE!

9 września powierzono gen. F. Kleebergowi dowodzenie Samodzielną Grupą Operacyjną „Polesie”. Wraz ze swoją jednostką 4 i 5 października stoczył bitwy wojny obronnej 1939 r. pod Kockiem, Serokomlą i Wołą Gułowską. 5 października, z powodu niewystarczającej ilości amunicji, lekarstw i żywności, postanowił poddać ostatnią zorganizowaną jednostkę polską. Bitwa została jednak uznana za zwycięstwo oręża polskiego, a sam Kleeberg wydał ostatni rozkaz do jednostek Wojska Polskiego, kończąc tym samym wojnę obronną. Po bitwie dostał się do niewoli niemieckiej i przebywał w Oflagu IVB. Zmarł 5 kwietnia 1941 r. w niemieckim szpitalu wojskowym. Pochowano go na cmentarzu w Neustadt. W 1969 r., w rocznicę

bitwy, jego prochy przeniesiono na cmentarz wojskowy w Kocku. Pośmiertnie został mianowany generałem dywizji z dniem 1 stycznia 1943 r.

CIEKAWY!

W 2 poł. XIX w. Józef Sienkiewicz – ojciec Henryka Sienkiewicza, dzierżawił w Woli Gułowskiej niewielki folwark. Tu w roku 1873 zmarła Stefania z Cieciszowskich, matka pisarza, która została pochowana na cmentarzu w Okrzei.

Wieś Sobiska jest nazywana „Malinową Wsią”. Przy stawach nad malowniczą doliną rzeki Czarna w drugą niedzielę sierpnia odbywa się tu regionalna impreza „Nasze Maliniaki”.

SZLAKI ROWEROWE:

Szlak Ziemi Łukowskiej

--- główna nitka: 20 km

Burzec - Adamów - Gułów - Wola Gułowska - Turzystwo - Lipiny - Okrzeja

Pętle lokalne:

--- zielona: 6,6 km

Wola Gułowska - Kalinowy Dół

--- niebieska: 6 km

Adamów - Wojcieszków

--- czarna: 15 km

Adamów - Zakępie

Wola Gułowska - Sobiska - Leonardów

Szlaki w Lesie Gułowskim - str. 54

Więcej na: www.adamow.pl

Kościół w Adamowie został opisany przez Henryka Sienkiewicza w noweli „Jamioł”.

- zażytkowy budynek dawnego **zajazdu z 1 poł. XIX w.** (plac Śniegockich 1-9)

ZAKĘPIE

- **kaplica pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła** (dawna cerkiew unicka z 1693 lub 1695 r. przeniesiona w latach 1987–88 z miejscowości Łukowce w gm. Biała Podlaska).

WOLA GUŁOWSKA

- **Sanktuarium Matki Boskiej Patronki Żołnierzy Września i barokowy klasztor oo. Karmelitów w Woli Gułowskiej** – z powstaniem sanktuarium wiąże się legenda, według której pewnej wieśniaczce z Woli Gułowskiej objawiła się Matka Boża. Maryja życzyła sobie, by ówczesny właściciel tej miejscowości – Hieronim Rusiecki – wystawił kaplicę. I tak oto w 1549 r., w miejscu, w którym do tej pory znajdował się krzyż, stanęła drewniana świątynia. Niespełna 85 lat później kolejny właściciel Woli Gułowskiej, Ludwik Krasieński, ufundował wsi klasztor karmelitów, którzy oprócz posługi duszpasterskiej mieli pełnić funkcję misyjną wobec szerzącego się wtedy protestantyzmu i prawosławia. W świątyni umieszczono obraz malowany na desce z XV w., według podania znaleziony w Łysobykach (dzisiejsze Jeziorzany) w XVI w., najprawdopodobniej usunięty przez kalwinów z kościoła zamienionego na zbór. O cudowności tego obrazu świadczą liczne udokumentowane uzdrowienia. 5 września 1982 r. odbyła się jego koronacja, a Matce Boskiej Gułowskiej nadano tytuł Patronki Żołnierzy Września ze względu na to, że była świadkiem walk toczonych na tych terenach w 1939 r.

Dodatkową atrakcją dla turystów są podziemia sanktuarium wraz z cudownym źródłem. Ciąg korytarzy sklepionych kolebkowo prowadzi zwiedzających do głębokich wnęk i krypt, gdzie w jednej z nich można zobaczyć drewnianą trumnę wspartą na ludzkich czaszkach i piszczelach.

www.wola-gulowska.karmelici.pl

CIĘKAWO!

Dzięki wizerunkowi Matki Bożej trzymającej

w ramionach Dzieciątko sanktuarium w Woli Gułowskiej zyskało sławę na terenie całej Polski. O cudowności tego obrazu świadczą liczne udokumentowane uzdrowienia.

3

Adamów, kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego
Adamów, Elevation of Holy Cross Church

2

Wola Gułowska, Sanktuarium Matki Boskiej Patronki Żołnierzy Września
Wola Gułowska, Sanctuary of the Virgin Mary, Patroness of September Soldiers

5

› Mogiły żołnierzy SGO „Polesie” na cmentarzu parafialnym w Adamowie
Mass graves of soldiers from Independent Operational Group „Polesie” in the parish cemetery in Adamów

Miejsca pamięci:

ADAMÓW

- **mogiły, kwatery żołnierzy SGO „Polesie” gen. Kleeberga** na cmentarzu parafialnym
- **kirkut w Adamowie** – cmentarz żydowski z okresu międzywojennego, z pomnikiem ku czci 1200 ofiar kobiet, mężczyzn i dzieci zamordowanych przez Niemców w 1942 r.

TURZYSTWO

- **mogiły, kwatery żołnierzy SGO „Polesie”** na cmentarzu parafialnym

HELENÓW

- **mogiła 28 żołnierzy z Flotylli Pińskiej oraz 60 Dywizji Piechoty „Kobryń”**

HORDZIEŻKA

- przy budynku szkoły znajduje się **głaz upamiętniająca ostatni rozkaz wydany przez gen. Kleeberga** (stoi w miejscu chaty, w której generał wydał odezwę kończącą wojnę obronną 1939 r.)

BUDZISKA

- **pomnik postawiony w 1962 r. w hołdzie ofiarom mordu** dokonanego na ludności Budzisk i Krzówki przez niemieckiego okupanta

KALINOWY DÓŁ

- **miejsce ostatniej potyczki kampanii wrzesniowej** Pułku 3 Strzelców Konnych im. Hetmana Stefana Czarnieckiego stoczonej 6 października 1939 r.

LIPINY

- **dworek**, w którym gen. Kleeberg zdecydował o kapitulacji

GAJÓWKA OFIARA

- **miejsce, gdzie zginął mjr Michał Bartuła**, dowódca samodzielnego batalionu 179 pp.

LAS GUŁÓWSKI

- w lesie wytyczono i oznaczono 4 szlaki (rowerowe, piesze i biegowe) o zróżnicowanej długości pozwalające odwiedzić ciekawe miejsca, takie jak **źródło unitów** czy **pomnik powstańców styczniowych**.

4

› Kirkut w Adamowie
Jewish cemetery in Adamów

6

› Helenów. Mogiła 28 żołnierzy z Flotylli Pińskiej oraz 60 Dywizji Piechoty „Kobryń”
Helenów. Mass grave of 28 soldiers from Pinsk Flotilla and 60 soldiers from „Kobryń” infantry division

► Kalinowy Dół – pomnik poświęcony żołnierzom Pułku 3 Strzelców Konnych
Kalinowy Dół – monument dedicated to soldiers of 3rd Mounted Rifle Regiment

7

Muzea:

WOLA GUŁOWSKA:

• **Dom Kultury – Pomnik Czynu Bojowego Kleeberczyków** – wielofunkcyjna placówka kulturalna, której serce stanowi nowoczesne multimedialne muzeum poświęcone ostatniej bitwie wojny obronnej 1939 r. To jedna z najnowocześniejszych tego typu placówek w kraju. Zwiedzający mogą poczuć atmosferę tamtych dni, zobaczyć, usłyszeć i dotknąć historii w formie oferowanej przez najlepsze tego typu placówki w Polsce. Poza zwiedzaniem, muzeum oferuje grupom zorganizowanym organizację tematycznych zajęć animacyjnych (takich jak min. „Saper”, „Wojskowy namiot”, „Ekwipunek żołnierza”). W placówce znajduje się też miniskansen, galeria rzeźby ludowej, sala myśliwska oraz kompleks paintballowy i wypożyczalnia rowerów. Bilety: ulgowy – 8 zł, normalny – 12 zł; darmowe wejście – dzieci do lat 4, mieszkańcy gminy Adamów oraz osoby z orzeczeniem o niepełnosprawności. Po wcześniejszej rezerwacji możliwe jest skorzystanie z kawiarni Domu Kultury. Muzeum czynne jest: wt.-pt. w godz. 9-17, sb.-niedz. 12-16. Tel. +48 25 755 02 15 www.kleeberczycy.pl

9

► Pomnik mjr. Michała Bartuli, dowódcy batalionu 179 pp., postawiony w miejscu, gdzie zginął
Statue of major Michał Bartula, who was a commander of 79th infantry regiment. It was placed in a spot where he died

Szlaki turystyczne:

Szlaki Ziemi Łukowskiej - patrz **str. 50**

Szlaki w Lesie Gułowskim

Urokliwy kompleks przyrodniczy z drogą i źródłem Uniów Podlaskich, pomnikiem mjr. Michała Bartuli, kapliczką myśliwską – ok. 50 km szlaków biegowych, rowerowych i pieszych **str. 54.**

Szlak im. gen. F. Kleeberga

Trasa zielonego szlaku pieszego: Dęblin – Wola Gułowska – Kock – Radzyń Podlaski – Czemierniki.

Szlak Henryka Sienkiewicza

Łuków – Tuchowicz – Wesołówka – Wola Okrzejska – Okrzeja – Wola Gułowska – Adamów – Burzec – Łuków **str. 52**

► Zegar słoneczny na skwerze w Adamowie
Sundial at the square in Adamów

KRZYWDZA

Rys historyczny

Wojewoda sandomierski rozdzielił majątek między trzech synów. Najmłodszemu Przemkowi przypadła Wysoczyzna Żelechowska. W czasie podróży do swego majątku jedno z ramion herbowego krzyża ułamało się. Potraktował to jako zły omen na przyszłość. Uważał, że został pokrzywdzony przez ojca. Najprawdopodobniej z tego właśnie powodu swej siedzibie nadał nazwę „Krzywdza”.

Po raz pierwszy nazwa miejscowości Krzywdza pojawiła się w dokumencie z 1598 r. Pierwszym właścicielem Krzywdy i ziem okolicznych był ziemianin Jan Czyszowski.

Z zachowanych dokumentów źródłowych z roku 1730 dowiadujemy się, że następnym właścicielem dóbr Krzywdza był Aleksander Gostkowski. Kolejnymi znanymi właścicielami byli Ludwik i Józefina z Olszewskich Sławińscy. W roku 1846 Sławińscy sprzedali Stanisławowi Holnickiemu-Szulcowi dobra Krzywdy z przyległościami. Po śmierci Stanisława w roku 1871 majątek przeszedł w ręce syna – Władysława Konrada. W 1914 r. dobra odziedziczył jego syn Władysław Mieczysław, którego pierwsza żona

► Krzywdza, dawny dwór Holnickich, dziś siedziba Urzędu Gminy

Krzywdza, former manor house of Holnicki family, currently the municipal office headquarter

1

– Janina Leokadia z Kownackich – była siostrą Marii Kownackiej, słynnej pisarki utworów dla dzieci. Przed wybuchem II wojny światowej Holnicki część majątku sprzedał i wraz z rodziną przeniósł się do Warszawy. Podczas okupacji niemieckiej na terenach wokół Krzywdy działała polska partyzantka (AK, NSZ) oraz partyzantka radziecka, dowodzona przez Serafina Pawłowicza Aleksiejewa, ps. „Serafin”, a także oddział GL Władysława Sienkiewicza „Wilka”. Po zakończeniu wojny dwór wraz z majątkiem został przejęty przez Skarb Państwa. Od 1945 r. zmieniał swych użytkowników. Obecnie mieści się tutaj Urząd Gminy Krzywdza.

Maria Kownacka, autorka „Plastusowego pamiętnika”, jest patronką Szkoły Podstawowej, wchodzącej obecnie w skład Zespołu Szkół w Krzywdzie.

Zabytki:

WOLA OKRZEJSKA

- **Muzeum Henryka Sienkiewicza (1 poł. XIX w.)** – w przeszłości zespół dworski w Woli Okrzejskiej tworzyły dwa drewniane i otynkowane budynki o zbliżonych wymiarach, położone naprzeciwko siebie, w odległości ok. 50 m. Budynek północny pełnił funkcję dworu i prawdopodobnie pochodził z poł. XVII w.; został przebudowany na przełomie XVIII i XIX w. Obiekt był przed wojną zamieszkały. W latach 1946–1971 pełnił funkcję szkoły podstawowej. Po przeniesieniu się placówki do nowego gmachu szkolnego uległ on całkowitej dewastacji i został rozebrany. Fundamenty zabezpieczono. Budynek południowy to dawna oficyna dworska, miejsce urodzenia Henryka Sienkiewicza. W kameralnym dworku utworzono w 1965 r. Muzeum im. Henryka Sienkiewicza. W 1966 r., w 120. rocznicę urodzin i 50. rocznicę śmierci pisarza, w oficynie

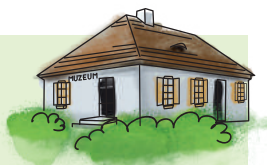
CIĘKAWY!

W Woli Okrzejskiej, uroczym dworku należącym do babki – Felicjanny Cieciszewskiej – urodził się i spędził pierwsze lata życia Henryk Sienkiewicz. Utworzone w nim kameralne muzeum otoczone jest XIX-wiecznym parkiem, w którym znajdziemy liczne drewniane rzeźby naturalnej wielkości przedstawiające bohaterów powieści Sienkiewicza (Zagłoba, Staś i Nel, Janko Muzykant i in.).

Rzeźby wyszły spod rąk lokalnych twórców. Po muzeum oprowadza przewodnik – pasjonat tego miejsca, znający wiele faktów i ciekawych historii z życia pisarza i jego otoczenia.

Obiekt czynny codziennie jest przez cały rok w godz. 9.00–17.00 (kwiecień – październik), 8.00–16.00 (listopad – marzec); tel. +48 25 755 90 00.

www.muzeumhs.pl

► Muzeum Henryka Sienkiewicza w Woli Okrzejskiej
Museum of Henryk Sienkiewicz in Wola Okrzejska

► Kościół pw. Świętych Piotra i Pawła w Okrzeji
Church of Saints Peter and Paul in Okrzeja

► Chrzcielnica, przy której 7.05.1846 r. został ochrzczony Henryk Adam Aleksander Pius Sienkiewicz
The baptismal font, which was used to baptise Henryk Adam Aleksander Pius Sienkiewicz on May 7, 1846

dworskiej zostało otwarte Muzeum Biograficzne Henryka Sienkiewicza. Muzeum gromadzi wszelkiego rodzaju sienkiewicziana, ze szczególnym uwzględnieniem związków pisarza z rodzinnymi stronami. Ekspozycja obrazują dorobek literacki pisarza, jego związki z Podlasiem, pobyt w Ameryce i działalność patriotyczną. Zgromadzono także dokumenty dotyczące sypania kopca Henryka Sienkiewicza w Okrzei.

🔍 W pobliżu parku na łąkach znajduje się pamiątkowa tablica poświęcona 36 Żydom zamordowanym w czasie II wojny światowej.

- **Wypożyczalnia rowerów** – Zespół Szkół w Woli Okrzejskiej, tel. 25 797 60 39 (po godz. 16.00 i w weekendy, tel. 509 417 033 – warto wcześniej ustalić termin wypożyczenia).

OKRZEJA

- **Barokowo-klasycystyczny kościół parafialny pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła (1790–1793)** – wzniesiony w 1469 r., spalony w 1726 r., a odbudowany w latach 1790–1793 przez Teresę z Lelewełów Cieciszowską prababką H. Sienkiewicza, która wypełniła wolę męża Adama Cieciszowskiego, pisarza wielkiego koronnego. Do dnia dzisiejszego znajdują się tam ofiarowane przez nią ornaty, srebrny kielich i monstrancja. W kościele tym odbył się ślub Stefanii Cieciszowskiej z Józefem Kalasantym Sienkiewiczem, rodziców H. Sienkiewicza, a 7 maja 1846 r. Henryk Adam Aleksander Pius Sienkiewicz został ochrzczony. Tuż przy ołtarzu znajdziemy zabytkową chrzcielnicę pamiętającą to wydarzenie. W świątyni uwagę przyciągają obrazy w bocznych ołtarzach: „Święta Rodzina” pędzla F. Smuglewicza i „Św. Michał” autorstwa J. Buchbindera. We wnętrzu możemy podziwiać sklepienia z freskami inspirowanymi twórczością H. Sienkiewicza, a namalowanymi w 1974 r. przez J. Mołgę. Na ścianach świątyni znajdują się pamiątkowe epitafia fundatorów oraz tablica upamiętniająca chrzest pisarza. W krypcie pod kościołem pochowani zostali przodkowie noblisty ze strony matki.

CZY WIESZ, ŻE...

W 1974 r. Jan Molga ozdobił sufit kościoła w Okrzei polichromiami o motywach z powieści sienkiewiczowskich – przedstawiają one „Obronę Jasnej Góry” z *Potopu* oraz „Dokąd idziesz Panie?” z *Quo Vadis*.

CIEKAWKI!

W czasie kampanii wrześniowej, przed ostatnią bitwą pod Wolą Głurowską, w Krzywdzie mieścił się sztab Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Polesie” dowodzonej przez gen. Franciszka Kleeberga, który kwaterował w dworze Holnickich. Na południe i północny wschód od Krzywdy była rozmieszczona licząca 1500 żołnierzy Podlaska Brygada Kawalerii pod dowództwem gen. Ludwika Kmicica Skrzyńskiego z zadaniem osłony SGO „Polesie”.

W listopadzie 1943 r. oddział AK Wacława Rejmaka „Ostoi” wykołubił pod Krzywdą i ostrzelał pociąg wiozący na urlop niemieckich żołnierzy z frontu wschodniego. Oddział ten stałe paraliżował ruch kolejowy na linii Łuków – Dęblin.

SZLAKI ROWEROWE:

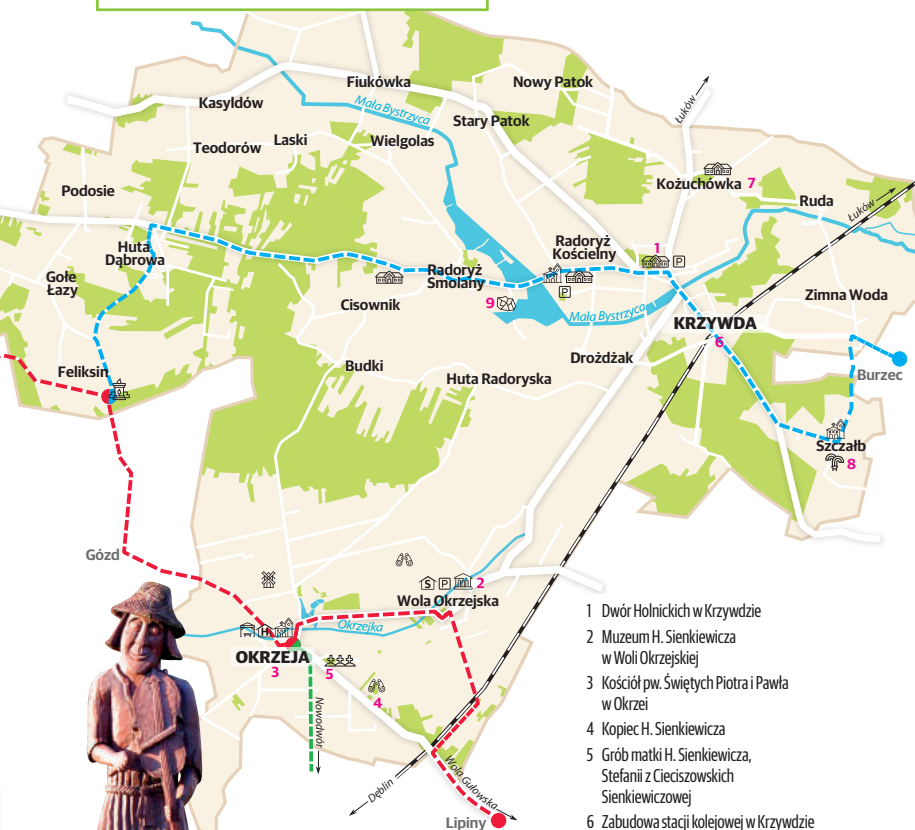
Szlak Ziemi Łukowskiej

główna nitka: 11,4 km
Wola Głurowska - Wola Okrzejska - Okrzeja - Gózd - Feliksin

Pętle lokalne:

niebieska: 20,3 km
Burzec - Szczalbé - Krzywda - Radoryż Smolany - Huta Dąbrowa - Feliksin

zielona: 2,1 km
Okrzeja - Nowodwór

► Janko Muzykant – jedna z rzeźb znajdujących się na terenie parku przy Muzeum Henryka Sienkiewicza w Woli Okrzejskiej.

Janko Muzykant - one of statues located in the park near the Museum of Henryk Sienkiewicz in Wola Okrzejska

- 1 Dwór Holnickich w Krzywdzie
- 2 Muzeum H. Sienkiewicza w Woli Okrzejskiej
- 3 Kościół pw. Świętych Piotra i Pawła w Okrzei
- 4 Kopiec H. Sienkiewicza
- 5 Grób matki H. Sienkiewicza, Stefania z Cieciszowskich Sienkiewiczowej
- 6 Zabudowa stacji kolejowej w Krzywdzie (dworzec kolejowy i wieża ciśnieni)
- 7 Zespół dworsko-parkowy w Anielinie/Kozuchówka
- 8 Cudowne źródélko w Szczalbé
- 9 Głaz narzutowy - gnejs ustanowiony pomnikiem przyrody w Radoryżu Smolanym

Więcej na: www.gminakrzywda.pl

4 ▶ **Kopiec Henryka Sienkiewicza w Okrzei**
Sienkiewicz Mound at Okrzeja

Na placu obok wikariaty pochowano liczne ofiary epidemii i głodu z XIX w., o czym przypomina pamiątkowy kamień. Obecnie stoi tu również pomnik św. Jana Pawła II oraz pomnik upamiętniający Polaków i Żydów rozstrzelanych w czasie II wojny światowej.

- **Kopiec Henryka Sienkiewicza** – w odległości ok. 1,5 km od centrum Okrzei znajduje się kopiec usypany przez mieszkańców oraz ludzi przybyłych z całej Polski i z zagranicy. W latach 1932–1938 zwożono tu i przesyłano ziemię nawet z Ameryki oraz wielu miejsc związanych z pisarzem. Na szczycie znajduje się pomnik z białego marmuru o wysokości 2,7 m według projektu artysty siedleckiego Mariana Gardzińskiego. Odsonił go w 1980 r. Zuzanna Sienkiewiczowa, synowa pisarza.

🔍 **Kopiec o podstawie średnicy 45 m i wysokości 15 m usypano z 8 tys. m³ ziemi zwożonej z wielu miejsc związanych z pisarzem.**

- **Pomnik Tadeusza Kościuszki** – upamiętniający 220. rocznicę narady, jaką odbył w Okrzei przed bitwą pod Maciejowicami. Usytuowany jest na terenie parku, naprzeciwko kościoła. W Okrzei Kościuszkę znalazł się ponownie, po przegranej bitwie, gdzie (tym razem jako więzień) leczył rany odniesione pod Maciejowicami.
- **Cmentarz w Okrzei** – na cmentarzu znajduje się m.in. grób matki H. Sienkiewicza, Stefanii z Cieciszowskich Sienkiewiczowej, mogiła dziesięciu nieznanymi żołnierzami poległych w wojnie 1920 r., groby żołnierzy, którzy zginęli w ostatniej bitwie wojny obronnej 1939 r., kwatery rozstrzelanych za udział w partyzancie i za udzielanie jej pomocy. Nieopodal grobu matki pisarza znajdują się tablice nagrobne właścicieli majątku Jagodne, płk. Antoniego Nofoka z ok. 1855 r., zabytkowa mogiła rodziny Mackiewiczów, a także grób księży pracujących w parafii i symboliczna tablica zamordowanych w 1941 r. w Oświęcimiu, w tym ks. Antoniego Kresy.

5

▶ **Grób matki Henryka Sienkiewicza, Stefanii z Cieciszowskich Sienkiewiczowej**
Grave of Stefania Sienkiewicz from House Cieciszowski, who was a mother to Henryk Sienkiewicz

6 ▶ **Dworzec kolejowy i wieża ciśnieni w Krzywdzie**
Railroad station and water tower in Krzywdzie

KRZYWDA

- **Zespół dworsko-parkowy** – w „starszej” części Krzywdy zachował się dworek z 1921 r., który jest idealnym przykładem tzw. stylu dworskowego, ukształtowanego w pierwszej dekadzie XX w. Stanowi on jedyną propozycję stylu narodowego w architekturze polskiej, która spotkała się z powszechną akceptacją społeczeństwa. Obecnie w obiekcie mieści się siedziba Urzędu Gminy. W skład dworu wchodzi również budynki gospodarcze i park będący przykładem dziewiętnastowiecznego założenia krajobrazowego, ściśle powiązanego z budynkami mieszkalnymi.
- **Zabudowa stacji kolejowej w Krzywdzie (dworzec kolejowy i wieża ciśnieni)** – oba obiekty posiadają wartość historyczną jako zabudowania stacji kolejowej Krzywdy na trasie Kolei Nadwiślańskiej otwartej 17 sierpnia 1877 r. Jej budowę na trasie Kowel – Warszawa – Mława z odnogą Dęblin – Łuków rozpoczęto pod koniec 1874 r. Była to linia tranzytowa o wyjątkowo ważnym znaczeniu militarnym i gospodarczym, łącząca ze sobą najważniejsze twierdze rosyjskie na terenie Królestwa Polskiego

– Warszawę, Nowogrodzie (Modlin) i Iwanogrod (Dęblin) – z rosyjskimi twierdzami na Wołyniu, co w przypadku konfliktu zbrojnego pozwalało na szybki transport wojska, amunicji, sprzętu oraz żywności. Budowę

🔍 **4 października 1939 r. w budynku stacji gen. Franciszek Kleeberg, dowódca SGO „Polesie”, miał punkt dowodzenia**

7

► „Złoty Spichlerz” – świetlica wiejska w Kozuchówce powstała na terenie zespołu podworskiego Anielin „Złoty Spichlerz” – village dayroom in Kozuchówce, built on the premises of a post-manorial complex Anielin

► Miejsce odpoczynku z zadaszoną wiatą i tablicą informacyjną w Woli Okrzejskiej
Resting place, a covered shed and an information board in Wola Okrzejska

odcinka Łuków – Dęblin, na którym zlokalizowana jest stacja Krzywda, ukończono w 1876 r. Stacja w Krzywdzie powstała jako przystanek kolejowy i ładownia publiczna Kolei Nadwiślańskiej. Istniejący murowany budynek dworca z 1924 r. najprawdopodobniej zastąpił wcześniejszy drewniany z czasu budowy linii kolejowej. Budynek kolejowej wieży ciśnieniowej został wzniesiony w 1922 r. Wieża jest cennym przykładem istotnego wyposażenia stacji w dobie kolei parowej.

RADORYŻ SMOLANY

- **Zespół dworsko-parkowy z poł. XIX w.** – dwór znajduje się w otoczeniu parku z dwiema alejami dojazdowymi, lipową i świerkową. To tutaj przebywał prof. Władysław Tatarkiewicz, który od 1919 r. był na stałe związany z Radoryżem poprzez swoje małżeństwo z tutejszą dziedziczką – Teresą Potworowską. Tatarkiewiczowie przebywali tutaj do 1939 r., kiedy to dwór Potworowskich zajęły wojska niemieckie. W skład zespołu podworskiego wchodzi: spichlerz, gorzelnia oraz budynki gospodarcze.

ANIELIN/KOZUCHÓWKA

- **Zespół dworsko-parkowy z przełomu XIX w.** – dwór częściowo przebudowany, otoczony parkiem, na którego terenie rosną pomniki przyrody. W latach 1920–1944 majątek Anielin należał do Leona Holnickiego-Szulca i Anny Marii Nałęcz-Komorowskiej z Ostalowa. W trakcie działań obronnych 1939 r. dwór w Anielinie udzielał wszelkiej pomocy żołnierzom WP, szczególnie tym ze zgrupowania SGO „Polesie” gen. F. Kleeberga. W czasie okupacji niemieckiej stał się także ośrodkiem konspiracji (SZP, ZWZ, AK). W latach 1940–1943 Holnicy byli zaangażowani w udzielanie schronienia

rannym żołnierzom i oficerom AK, zaś dwór stał się miejscem odpraw komendy Obwodu AK Łuków oraz bazą zaopatrzeniową. Jadwiga ps. „Wisia”, córka właścicieli, jako łączniczka i sanitariuszka brała udział w akcjach bojowych Kedywu, a później OP I Bat. 35 pp. AK z „Jaty” pod dowództwem kpt. Wacława Rejma ps. „Ostoja”. Zginęła bohatersko 20 lipca 1944 r. w tragicznej bitwie pod Grzędówką. Obecnie w budynku znajduje się Środowiskowy Dom Samopomocy oraz Dzienny Dom „Senior – WIGOR”, na którego murze została umieszczona tablica upamiętniająca wydarzenia z lat 1939–1943.

Nazwa Anielin pochodzi od imienia córki właścicieli majątku – Leona Holnickiego-Szulca i Anny Marii Nałęcz-Komorowskiej z Ostalowa – Anieli, zmarłej kilka dni po urodzeniu. Oprócz Anieli Holnicy mieli jeszcze trzy córki: Zofię (ur. 1920), Jadwigę Helenę Marię (ur. 1922) i Marię (ur. 1923).

RADORYŻ KOŚCIELNY

- **Neogotycki kościół pw. MB Częstochowskiej (zespół sakralny: kościół, plebania, dzwonnica)** – plany budowy świątyni powstały w 1903 r. Plac pod budowę został ofiarowany przez Władysława Holnickiego-Szulca – dziedzica majątku Krzywda. Kościół wybudowano w stylu neogotyckim w latach 1907–1914 (poprawiony przez Kazimierza Plewczyńskiego w 1937 r.) dzięki staraniom ks. Józefa Szyszko, proboszcza parafii. Kościół ma podłużny kształt i składa się z: prezbiterium, trzech naw, chóru, zakrystii, łóż, przedsionka, kaplicy. Długość świątyni sięga 37 m, szerokość 15,5 m, wysokość od posadzki do sklepienia w części najwyższej 45 m. Duży wkład w budowę świątyni włożyli parafianie, jak też ofiarodawcy z całej Polski Kongresowej. Obok kościoła w latach

CZY WIESZ, ŻE...

Jadwiga Holnicka-Szulca „Wisia”, „Wisienka”, „Grabulka” została odznaczona pośmiertnie Krzyżem Orderu Wojennego Virtuti Militari 15 stycznia 1945 r. przez dowódcę AK i mianowana podporucznikiem czasu wojny. 19 lipca 1998 r. poświęcono tablicę w kościele w Radoryżu pamięci żołnierzy AK poległych i pomordowanych z terenu parafii, w tym „Wisii”, a 17 września 2000 r. upamiętniono tablicą na murze kościoła św. Stanisława w Siedlcach dziesięć łączniczek i sanitariuszek, w tym Jadwigę, które oddały życie za Ojczyznę.

► **Cudowne źródelko w Szczalbie**
Miraculous spring in Szczalbe

8

1940–1946 została wzniesiona dzwonnica w stylu gotyckim. W 1946 r. zakupiono we Wrocławiu dwa dzwony o wadze 500 i 300 kg. Z drugiej strony świątyni w 1942 r. wybudowano organistówkę. W pobliżu znajduje się cmentarz, gdzie na szczególną uwagę zasługuje: mogiła żołnierzy polskich poległych w czasie II wojny światowej, grobowiec ks. Józefa Szyszko, budowniczego obecnego kościoła, grobowiec ks. Bujalskiego i obronicy Unitów Podlaskich z Pratulina, grobowiec rodu Potworowskich, dziedziców majątku Radoryż, oraz grobowiec rodziny Holnickich-Szulc.

SZCZAŁB

- **Sanktuarium Pana Jezusa Ukrzyżowanego** – znane w okolicy miejsce kultu religijnego. Do Sanktuarium przybywają również liczne pielgrzymki. Początki Sanktuarium sięgają XIX w. Wtedy to hrabia Wojciech Suchodolski, kasztelan i dziedzic dóbr Wojcieszkowa, wystawił w 1817 r. drewniany kościółek. Było to wotum za cudowne uzdrowienie córki Barbary z nieuleczalnej choroby po bezskutecznym leczeniu za granicą. Z drzewa, na którym wisiał obraz Matki Bożej, przy którym dziewczynka odzyskała wzrok, wykonano krzyż w jednej całości, nie łącząc belki pionowej z belką poziomą i ustawiono w kościele w głównym ołtarzu. Obecna świątynia została wybudowana i poświęcona w 1983 r.
- **„Cudowne źródelko”** – w odległości 200 m od Sanktuarium Pana Jezusa Ukrzyżowanego w Szczalbie w kierunku wschodnim bije źródelko, przy którym w lipcu 1946 r. wzniesiono figurę Niepokalanego Serca Maryi. Woda z tego źródelka uważana jest za cudowną. Tu odzyskała wzrok Basia Suchodolska po przeżyciu oczu wodą ze źródelka.

HUTA DĄBROWA

- **Huta Szkła w Hucie Dąbrowie**
Powstała w 1824 r. i działa po dziś dzień. Jej największy rozwój przypadł na okres międzywojenny. Już w 1932 r. działały tutaj dwie hale produkcyjne, w których mieściły się piece donicowe, wanny szklarskie i po 20 pieców komorowych, tzw. pieców do odprężania wyrobów szklanych. Huta posiadała też własny tartak, ziemię, którą przy-

dzielano robotnikom, cegielnię i wytwórnię pustaków. Działa tu sklep spożywczy, rzeźnia i masarnia. Pobudowano elektrownię, która zaopatrywała hutę i osiedle robotnicze w energię elektryczną. Władze huty wybudowały dwunastokilometrową kolejkę łączącą zakład ze stacją kolei normalnotorowej w Krzywdzie. Eksportowano wyroby na rynek europejski i północnoamerykański. Huta została zamknięta w 1938 r. i dopiero w 1955 r. staraniem mieszkańców ponownie ją uruchomiono, a wyroby, które oferuje, znalazły uznanie w Niemczech, Holandii, Wielkiej Brytanii, USA i Kanadzie.

 Nazwa miejscowości Huta Dąbrowa została nadana właśnie od huty szkła, zaś drugi człon nazwy, „Dąbrowa” pochodzi prawdopodobnie od lasów dębowych, które tu niegdyś dominowały.

Miejsca pamięci:

FELIKSIN

- **Miejsce pamięci** – podczas II wojny światowej wieś była świadkiem dwóch tragicznych wydarzeń: jesienią 1943 r. hitlerowcy zamordowali tu 9 Żydów ukrywających się w ziemiance w pobliskim lesie. Pomocy udzielała im Stefania Ponikowska. Niemcy wpadli na jej trop i zmusili do wskazania miejsca pobytu Żydów. Kiedy doprowadziła ich na miejsce, wrzucili do ziemianki granat zabijając wszystkich, którzy się tam ukrywali. Zamordowano też kobietę, która im pomagała. W 2011 r. nad ich grobem odsłonięto Kamień Pamięci. Druga tragedia rozegrała się 15 marca 1944 r., kiedy to hitlerowcy rozstrzelali 11 osób, w tym kobietę i dziecko, w odwecie za pobyt w jednym z domów patrolu partyzantów. Miejsce to upamiętnia kamienna tablica i kapliczka.

Geologia

RADORYŻ SMOLANY

- **Glaz narzutowy – gnejs, ustanowiony pomnikiem przyrody**, usytuowany na skraju dawnej strzelnicy sportowej. W trzech częściach o obwodzie 830 cm, 790 cm, 600 cm i wysokości 150 cm, 80 cm, 110 cm, usytuowany w południowej części „Diabelskiego Stawu”, stanowiącego własność prywatną.

Szlaki turystyczne:

Przez teren gminy przebiega Szlak Ziemi Łukowskiej: oznakowana trasa czerwona, zielona i niebieska (patrz **str. 50**) oraz **Szlak Sienkiewicza** (patrz **str. 52**) rozpoczynający się w Łukowie i wiodący do Okrzei przez miejsca związane z pisarzem.

Rezerwat Jata
Nature reserve „Jata”

1

ŁUKÓW
gmina

Rys historyczny

Nie zachowały się źródła przekazujące historię osadnictwa na tym terenie. Obszar gminy obfitował jednak w wydarzenia historyczne i w wielu miejscach znajdują się ich pamiątki. Gmina była świadkiem i sceną powstań narodowych, batalii napoleońskich i działań partyzanckich podczas II wojny światowej. Wiele z nich odbywało się na trudno dostępnych terenach rezerwatu Jata. To połączenie natury i historii dodaje wyjątkowości miejscu, sprawia, że staje się ono fascynujące zarówno dla pasjonatów przyrody, jak i miłośników historii.

Walory przyrodnicze

Około 33 proc. powierzchni gminy Łuków porośnięte jest lasem. Znaczna część terenów przyrodniczych wchodzi w skład Ekologicznego Systemu Obszarów Chronionych, w którym wyznaczono Łukowski Obszar Chronionego Krajobrazu i Radzyński Obszar Chronionego Krajobrazu. Łukowski Obszar Chronionego Krajobrazu obejmuje północno-zachodnią część gminy, a w niej dwa rezerwaty przyrody Jata (1117 ha) i Topór (57 ha). Oba zostały utworzone w 1933 r. w celu ochrony jodły występującej tu w jej najdalszym północnym zasięgu. To najstarsze obszary chronione w Polsce po Białowieckim Parku Narodowym.

REZERWAT JATA

- Rezerwat przyrody chroniący jodłę na jej północnym, skrajnym zasięgu. Jodła na tym terenie jest ewenementem, ponieważ jest

CZY WIESZ, ŻE...

W lasach
łukowskich

występuje rzadki
ptak lelek kozodój.

Ze względu na jego
liczebność obszar
ten kwalifikuje się

do międzynarodowej ostoi tych ptaków.

Lelek to niewielki ptak nocny w locie
przypominający dużą jaskółkę. Jest objęty
ściśłą ochroną gatunkową. Nie buduje
gniazda, a jaja składa bezpośrednio na

piasku, wrzosowisku, mchu, ściółce leśnej
lub żwirze. Jego ubarwienie imituje korę.

Nazwa gatunkowa nawiązuje do ludowych
wierzeń, według których lelki przylatywały
do stad kóz i piły ich mleko. W wierzeniach
słowiańskich lelek kozodój uważany był

za ptaka, który przynosi z Wyraju dusze
mające się ponownie wcielić, bądź też jako
zoomorficzne wyobrażenie samych dusz.

Lelki spełniały także ważną rolę
w opowiadaniu „Koszmar w Dunwich”
Howarda Phillipsa Lovecrafta, gdzie

masowo zbierały się w pobliżu domu
umierającego człowieka, zrównując swój
śpiew z oddechem konającego. Gdy tuż
po śmierci odlatywały, oznaczało to, iż nie
zdoływały nowej duszy, a gdy hałasowały
i śpiewały do samego rana, znaczyło to, że
udało im się ją porwać.

Motyw lelków kozodójów w wierzeniach
słowiańskich wykorzystał pisarz Andrzej
Sapkowski w swej sadze o Wiedźminie.

Pojawiał się on również w twórczości
Henryka Sienkiewicza: *Lelek poczywy
cichym lotem zakreślił się koło głowy
dziecka i zawołał: „Janku, nie! Nie!”*
- to fragment noweli „Janko Muzykant”

CZY WIESZ, ŻE...

...amonity żyły wyłącznie w morzach. Średnica większości z nich wynosiła od kilku do kilkunastu centymetrów.

Największe jednak okazy miały nawet 2,5 metra średnicy. Muszle amonitów powiększały się wraz ze wzrostem ich ciał, przy czym samic były znacznie większe niż samców. Amonity w okolicy Łukowa przetransportował lądolód, prawdopodobnie z północnej Europy, być może z rejonu dzisiejszej Estonii. Iły odbyły transport niemal nienaruszone, zawierają ogromne ilości jurajskich skamieniałości (m.in. amonitów), które zachowały się w doskonałym stanie. Są obiektem kolekcjonerskich poszukiwań. Łukowskie amonity odkrył w 1896 r. Nikolaј Kriztafowicz podczas budowy linii kolejowej Łuków - Lublin. Po II wojnie światowej badania nad amonitami znajdującymi się w czarnych iłach jurajskich prowadził prof. UW Henryk Makowski.

5

Łukowski amonit
Łuków's ammonite

to drzewo charakterystyczne dla polskich wyzyn i gór. Rezerwat Jata to pradolina rzeki Krzyny Południowej, która bierze swój początek w bagnach lasów łukowskich. To ona nadaje bogactwo siedliskom oraz umożliwia wzrost jodły na tych terenach, gdyż ten gatunek ma duże wymagania pod względem wilgoci. Poza jodłą, drzewostan tworzą: sosna zwyczajna, świerk pospolity, jesion, grab, klon pospolity, olsza czarna, jawor, brzoza, wiąz, dąb szypułkowy, lipa drobnolistna i inne. Wśród flory rezerwatu należy wymienić również: storczyki, wawrzynek wilczyko, lilie złotogłów, widłaki, narecznice, soplówkę jodłową - rzadki gatunek grzyba. Zwierzętami występującymi w Jacie są: jelenie, samy, wilki, lisy, łosie, dziki. Ptaki zamieszkujące Jatę: orliki krzykliwe, bociany czarne, żurawie, krogulce, czaple, jastrzębie, sowy, dzięcioły, wilgi.

Rezerwat jest wspaniałym miejscem, w którym, obok poznawania tajemnic lasu - ciekawostek z życia roślin i zwierząt (ścieżka przyrodniczo-edukacyjna o dł. 4,6 km), można również aktywnie odpocząć na łonie natury (trasa rowerowa o dł. ok. 18 km). Jest także niezwykle wdzięcznym obiektem realizacji fotograficznych pasji - „polowania z obiektywem”. Seminaturalność (obecność martwego drewna - połamane, stare drzewa porastające mchem) nadają mu urokliwego wyglądu puszczy.

Wstęp do tzw. „rezerwatu ścisłego” tylko za zgodą Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska i Nadleśniczego Nadleśnictwa Łuków. Dla młodzieży i grup zorganizowanych istnieje możliwość oprowadzenia przez leśniczego leśnictwa Jata (po uprzednim uzgodnieniu terminów). Kontakt tel. +48 25 798 22 41.

REZERWAT LAS WAGRAMSKI

- We wschodniej części gminy znajduje się Radzyński Obszar Chronionego Krajobrazu. W jego skład wchodzi rezerwat przyrody Las Wagramski oraz część doliny Krzyny

Południowej o krajowej randze przyrodniczej. Las Wagramski jest rezerwatem florystycznym i został utworzony w celu ochrony wawrzyńka główkowego.

REZERWAT KRA JURAJSKA

- Niezwykle cennym, unikalnym na skalę światową zasobem przyrodniczym gminy są pokłady czarnego iłu sprzed 163,5 mln lat. Pochodzą z pogranicza jury środkowej i górnej - kelowej i oksfordu. Pokłady zawierają skamieniałe muszle amonitów - wymarłych mięczaków morskich. Największe ich skupisko, udokumentowane badaniami, występuje w miejscowości Gołaszyn, gdzie na obszarze 8 ha został utworzony rezerwat pod nazwą Kra Jurajska.

Kształt skorup amonitów przypomina zwinięte rogi egipskiego boga Amona - stąd właśnie wzięła się nazwa tych bezkręgowców.

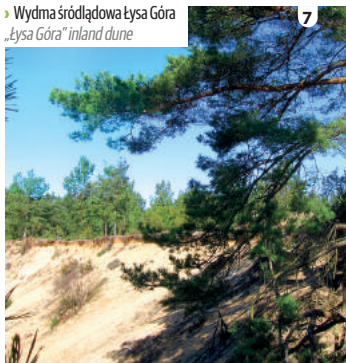
Bogatą kolekcję jurajskich amonitów można obejrzeć w Muzeum Regionalnym w Łukowie.

WYDMY I GŁAZY NARZUTOWE

- Interesującymi formami geologicznymi występującymi na terenie gminy są także wydmy. Pomiędzy Grzędówką a Klimkami

Wydma śródlądowa Łysa Góra „Łysa Góra” inland dune

7

CIĘKAWY!

Na terenie gminy bardzo prężnie działa Stowarzyszenie Artystów i Twórców Gminy Łuków skupiające rzeźbiarzy, malarzy i twórców rękodzieła ludowego. Od wielu lat organizuje m.in. cykliczne plenery rzeźbiarskie. Ich efektem są liczne rzeźby naturalnej wielkości, na które możemy się natknąć w wielu miejscach Ziemi Łukowskiej.

SZLAKI ROWEROWE:

Szlak Ziemi Łukowskiej

główna nitka: 36,9 km

Celiny - Krynka - Gręzówka - Rez. Jata - Żdźary - Wólka Zastawska - Zofibór - Malcanów - Jadwisin - Gołąbki - Rzymy Las - Aleksandrów - Wagram - Strzyżew - Szaniawy-Poniata

Pętle lokalne:

niebieska: 5 km

Łuków (stacja PKP) - Krynka

zielona: 3,45 km

Biardy - Gręzówka

Trasa rowerowa w Rezerwacie Jata:

żółta: 17,5 km

- 1 Rezerwat Jata
- 2 Pomnik ks. Stanisława Brzóska postawiony w miejscu jego kryjówki
- 3 Pomnik żołnierzy AK I batalionu 35 pp. kpt. Wacława Rejmaka ps. „Ostoja”
- 4 „Czerwony pomnik”
- 5 Rezerwat Kra Jurajska
- 6 Leśny Zespół Rekreacyjno-Edukacyjny „Amonit”
- 7 Łysa Góra - typowa, śródładowa wydma paraboliczna
- 8 Centrum Etnograficzno-Wypoczynkowe w Kownatkach (zw. Etnozagroda)

Więcej na:

www.lukow.ug.gov.pl

► Pomnik ku czci stacjonujących w Jacie w 1944 r. żołnierzy I Batalionu 35 Pułku Piechoty AK dowodzonych przez kpt. Wacława Rejmaka ps. „Ostoja”

Memorial to soldiers of the 1st Battalion, 35th infantry regiment of the Home Army, stationed in Jata in 1944, commanded by Capt. Wacław Rejmak, nom de guerre „Ostoja”

znajduje się Łysa Góra – typowa, śródlądowa wydma paraboliczna, eksploatowana przez okoliczną ludność (nie wolno podchodzić zbyt blisko ścian odsłonięcia – niebezpieczne ze względu na osunięcia). W kompleksie leśnym za cmentarzem rozciąga się jeden z najdłuższych ciągów wydymowych na Podlasiu – wydmy są tam porośnięte borem. Na terenie gminy licznie występują też gazy narzutowe czy kopalne doliny rzeczne, stanowiąc duży potencjał do rozwoju geoturystyki.

Wydarzenia historyczne

Obszar gminy Łuków naznaczony jest ważnymi śladami historii. W wielu miejscach znajdują się pamiątki historyczne po doniosłych wydarzeniach, do których należą: powstania narodowe, batalie napoleońskie i działania partyzanckie podczas II wojny światowej. Wiele z nich odbywało się na trudno dostępnych terenach rezerwatu Jata.

Miejsca pamięci:

REZERWAT JATA

- **pomnik** ku pamięci jednego z przywódców powstania styczniowego – **ks. Stanisława Brzóska**, który ukrywał się tu wraz ze swoim adiutantem Franciszkiem Wilczyńskim. Został zbudowany w 1928 r. z inicjatywy łukowskich leśników.
- **„Czerwony pomnik”** – obecna inskrypcja na pomniku brzmi: „W hołdzie żołnierzom Armii Krajowej i innych organizacji niepodległościowych, którzy stanęli do walki w obronie Ojczyzny przeciwko niemieckiemu i komunistycznemu zniewoleniu”. Pierwotnie widniał wzór orła Piastowskiego, obecnie jest wzór orła II RP. Wzniesiony został w 1969 r.
- **pomnik żołnierzy I batalionu 35 pp. Obwodu Łuków 9 Dyw. Podl. Armii Krajowej**, których dowódcą był kpt. Wacław Rejmak ps. „Ostoja”. 15 września 1996 r. ze składką żołnierzy AK Obwodu Łuków w odległości ok. 100 m od miejsca obozu oddziału „Ostoi” odsłonięto pomnik upamiętniający partyzantów AK.

Postaci historyczne

Ks. Stanisław Brzóska (1832–1865)

- Od 1860 r. był wikarym w Łukowie, gdzie zasłynął patriotycznymi kazaniami, które doprowadziły go do konfliktu z władzami carskimi i osadzenia w twierdzy zamojskiej. Po powrocie ks. Brzóska poświęcił swoje życie walce o wolność Ojczyzny. W cza-

się powstania styczniowego był generałem i naczelnym kapelanem województwa podlaskiego, naczelnikiem wojennym powiatu łukowskiego, organizatorem i dowódcą oddziału powstańczego złożonego z chłopów. Brzóska był ostatnim powstańcem, który walczył w Królestwie aż do późnej wiosny 1865 r. Został schwyty 29 kwietnia 1865 r. wraz ze swoim adiutantem Franciszkiem Wilczyńskim. 23 maja 1865 r. obydwu publicznie powieszono na rynku w Sokolowie Podlaskim.

Kpt. Wacław Andrzej Rejmak pseud. „Ostoja” (1917–1945)

- Wybitny żołnierz, dowódca Armii Krajowej i oddziałów podziemia niepodległościowego. Uczestnik kampanii polskiej. Walczył w szeregach Armii „Poznań” pod dowództwem gen. T. Kutrzeby. Za wyjątkowe męstwo w walce został odznaczony Krzyżem Walecznych i Krzyżem Virtuti Militari i Krzyżem Walecznych. W 1943 r. dowodził oddziałem Kedywu w Obwodzie Łuków AK, a w 1944 r. objął dowództwo nad zgrupowaniem w Jacie w sile 320 żołnierzy. Tu przeprowadzał przygotowania do akcji „Burza” i wykonywał w jej ramach operacje bojowe przeciwko okupantowi niemieckiemu, dowodząc jednym z pododdziałów odtworzonego 35 pp. AK. Główna działalność oddziału koncentrowała się na dywersji drogowej i kolejowej. W maju 1945 r. negocjował ujawnienie swoich żołnierzy. Aresztowany przez UB, osadzony w więzieniu na Pradze, zwolniony po amnestii w sierpniu 1945 r. 18 października 1945 r. zastrzelony wraz ze swoim adiutantem ppor. Mieczysławem Kańskim ps. „Czczot” na szosie w pobliżu wsi Pociecha koło Garbowa przez funkcjonariuszy UB. Pochowany na cmentarzu w Motyczcu.

Warto też zobaczyć

LAPIDARIA

- W gminie Łuków utworzone są liczne lapidaria – geoturystyczne atrakcje, w których znajdują się opisane okazy głazów pozyskanych z lokalnych wyrobisk. Są to gazy narzutowe przetransportowane na teren gminy Łuków ok. 150 tys. lat temu przez łądolód skandynawski. Znajdziemy je w Biardach, Kryńcu, Szczygłach Górnych, Zalesiu, Strzyżewie, Ryżkach, Sulejach i Dmininie.

KLIMKI

- **„Amonit” – Leśny Zespół Rekreacyjno-Edukacyjny** – w ramach zespołu funkcjonują dwa obiekty turystyczne i rekreacyjne wykorzystywane do turystyki przyrodniczej,

w tym sala wystawiennicza o charakterze przyrodniczo-geologicznym oraz kompleks „AMONIT”, w którego skład wchodzi szlaki turystyczne i edukacyjne, plac zabaw, itp. Długość wybudowanych szlaków turystycznych wynosi 180 m, w tym ścieżka edukacyjna o długości 85 m i pomostowa ścieżka zdrowia (wraz z urządzeniami) o długości ok. 95 m. Infrastruktura techniczna obejmuje zatokę autobusową z dojazdami do obiektu (w tym drewniany mostek), zjazd z drogi publicznej, dojazd do świetlicy z salą ekspozycyjną, parking (w tym dwa miejsca dla osób niepełnosprawnych), stojak na rowery, przenośne toalety, oświetlenie oraz ogrodzenie terenu.

ŁAWKI

- Pomnik upamiętniający twórcę polskiego pszczelarstwa Kazimierza Lewickiego.

BIARDY

- Nazwa wsi pochodzi od staropolskiego „bard”, czyli „wzgórze”. Przez Biardy przebiega strefa marginalna zlodowacenia Warty widoczna jako liczne wzgórza (sandrowe, kemowe i morenowe).

KRYNKA

- Zespół dworski i folwarczny z pocz. XX w.
- Okopy z okresu II wojny światowej – widoczne przy drodze z Grzędówki do Krynki

TURZE ROGI

- stadnina koni wraz z gospodarstwem agroturystycznym; we wsi znajduje się także miejsce wypoczynku na trasie pieszej i rowerowej „Sołtysi Dołek”.

WAGRAM

- XIX-wieczny park dworski z pozostałościami dawnego drzewostanu oraz okazałe dęby – dziś pomniki przyrody.

ŻDZARY

- Ranczo po bocianami – miejsce z zadaszoną wiatą, stolami i grillem – idealne na odpoczynek lub spotkanie integracyjne.

Szlaki turystyczne:

Przez teren gminy przebiega **Szlak Ziemi Łukowskiej**: oznakowana trasa czerwona, zielona i niebieska (patrz **str. 50**) oraz utworzona przez jedno z lokalnych stowarzyszeń **trasa rowerowa w rezerwacie Jata** (patrz **str. 55**). Na terenie Rez. Jata znajduje się też **Dydaktyczna Ścieżka Przyrodnicza**. W Łukowie swój początek ma **Szlak Henryka Sienkiewicza** (patrz **str. 52**) wiodący do Okrzei przez miejsca związane z pisarzem.

Na terenie całej gminy znajdują się liczne miejsca odpoczynku z zadaszonymi wiatami i miejscami do grillowania, a także otwarte strefy aktywności (w Dmininie, Jadwisinie, Klimkach, Kryncie, Turzych Rogach, Aleksandrowie, Dąbui, Gołąbkach, Kownatkach, Świdrach.

• Kapliczka w Łazach
Shrine in Łazy

• Otwarta strefa aktywności w miejscowości Dąbie
Open activity zone in Dąbie

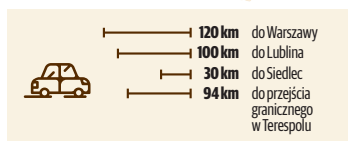

• Centrum Etnograficzno-Wypoczynkowe w Kownatkach (tzw. Etnozagroda)
Ethnographic and Recreation Center in Kownatki (the so-called Ethnozagroda)

6
• Kompleks rekreacyjno-edukacyjny „Amonit” w Klimkach
Recreational and educational complex “Ammonite” in Klimki

Rys historyczny

Stolica Ziemi Łukowskiej to jedno ze starszych miast w Polsce. Za umowną datę jego powstania przyjmuje się rok 1233, kiedy w Łukowie funkcjonowała kasztelania – średniowieczna jednostka administracyjna. W 1369 r. król Kazimierz Wielki nadał prawo wolnego miasta i obdarował jego mieszkańców gruntami, a w 1403 r. król Władysław Jagiełło nadał miastu prawa magdeburskie. W Łukowie stacjonował też zakon templariuszy, który bronił okoliczne tereny przed napadami plemion pogańskich i przed ingerencją Zakonu Krzyżackiego. Do miasta na słynne jarmarki zjeżdżali się kupcy z odległych miast Korony i Litwy, a nawet z zagranicy. Stąd też biegly szlaki handlowe na Mazowsze, Litwę, na południe Małopolski i na Ruś. O znaczeniu Łukowa świadczy też fakt uzyskania w 1526 r. prawa wysyłania swojego posła na Sejm, co było „zarezerwowane” tylko dla liczących się w kraju miejscowości.

W XVII w. do Łukowa sprowadzono zakony bernardynów i pijarów, którzy rozwinęli szkolnictwo i gospodarkę miasta. Po rozbiorach w okolicy funkcjonował silny ruch niepodległościowy, a łukowianie brali aktywny udział w powstaniach. W 1839 r. działał tu Związek Patriotyczny prowadzony przez młodzież łukowsko-warszawską z Karolem Levittoux na czele. Na początku XX w.

przez miasto przeszła fala niepokojów rewolucyjnych i walk o szkołę polską. Podczas niemieckiej okupacji towarzyszącej I wojnie światowej w mieście funkcjonowały Łukowska Rada Powiatowa oraz Rada Miejska, nieposiadające żadnego odpowiednika w całym byłym Królestwie Polskim. Utworzona wówczas Łukowska Milicja Powiatowa była jedyną polską formacją na terenie trzech zaborów. W mieście przebywał też Eugeniusz Kwiatkowski, późniejszy „budowniczy” II RP.

Miasto zajmuje powierzchnię blisko 36 km², a przez jego teren przebiega środkowy równoleżnik terytorium Polski. Przez Łuków przepływa rzeka Krzyna Południowa, a przez jego północne krańce Krzyna Północna. Rzeki te stanowią największy lewy dopływ Buga.

W czasie II wojny światowej Łuków doznał poważnych zniszczeń, głównie za sprawą nalotów niemieckiej Luftwaffe. W mieście funkcjonowało getto, w którym umieszczono mieszkających tu Żydów, a także osoby tej narodowości z kraju i z zagranicy. Jedną z zamordowanych osób był rabin Ber Erlich Słuszny – dziadek Meira Dagona, późniejszego dyrektora izraelskiego Mosadu. Równolegle w Łukowie i w okolicy w czasie wojny oraz po jej zakończeniu funkcjonował zorganizowany ruch partyzancki, m.in. Związek Walki Zbrojnej, Armia Krajowa, Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość oraz Narodowe Siły Zbrojne. Członkowie tych organizacji prowadzili walkę przeciwko oddziałom NKWD i funkcjonariuszom Urzędu Bezpieczeństwa.

W Łukowie w okresie Polski Ludowej zaczęły powstawać osiedla mieszkaniowe, budynki użyteczności publicznej i zakłady przemysłowe. Część tych ostatnich nie przetrwała zmian ustrojowych po 1989 r. Po wejściu Polski do Unii Europejskiej w 2004 r., a także w okresie przedakcesyjnym, miasto zaczęło korzystać ze środków europejskich, realizując różnorodne inwestycje. Dziś Łuków jest największym ośrodkiem miejskim pomiędzy Lublinem, Siedlcami, Puławami i Białą Podlaską. W Łukowie mieszka około 30 tys. osób.

CZY WIESZ, ŻE...

Przez miasto przebiegają strategicznie dla kraju linie kolejowe, które łączą wschód i zachód Europy. Najważniejszym odcinkiem jest pochodzący z 2 poł. XIX w. fragment linii Warszawsko-Terespolskiej, przy którym zlokalizowany jest zabytkowy budynek dworca. Miejsce to było w przeszłości niemym świadkiem wielu wydarzeń historycznych, zarówno tych ważnych, napawających dumą mieszkańców Łukowa, jak i tych tragicznych.

Przez Łuków koleją przejeżdżał m.in. marszałek Józef Piłsudski. Podczas jednej z podróży, 18 maja 1920 r. Naczelnika Państwa na dworcu w Łukowie witali chlebem i solą w imieniu miasta ławnik Michał Kamiński. W 1960 r. na dworcu kolejowym miał miejsce nietypowy wypadek. 25 stycznia w budynek wbił się jadący z dużą prędkością pociąg osobowy z Dębina ciągnięty przez kilkusettonową lokomotywę parową. Pociąg staranował oporowe konstrukcje na torze i zniszczył znajdujący się w budynku dworca posterunek Milicji Obywatelskiej.

Według śledczych przyczyną tragedii - w której na szczęście nie było ofiar - mogły być niedziałające w lokomotywie hamulce. Na terenie miasta zlokalizowana jest także lokomotywnia, wybudowana w czasie II wojny światowej. Miejsce to posiada ciemną kartę historii, ponieważ jak wynika z opowieści emerytowanych pracowników kolei i starszych mieszkańców miasta, w przeszłości na terenie zakładu dochodziło do starć zbrojnych, których ślady do dziś widać w ścianach budynków. Niemcy mieli też grzebać Żydów w kanałach, w których dziś prowadzone są prace naprawcze taboru.

- 1 Muzeum Regionalne
- 2 Kompleks rekreacyjny „Żytna Woda”
- 3 Kolegiata - zespół klasztorny Pijarów
- 4 XIX-wieczny budynek dworca kolejowego
- 5 Letnia pływalnia „Delfin”
- 6 Studnia przy zbiegu ulic Chopina i Kwiatkowskiego
- 7 Ławeczka H. Sienkiewicza
- 8 Pomnik H. Sienkiewicza
- 9 Zespół klasztorny Bernardynów
- 10 Pomnik Ostoi
- 11 Muzeum Oręża i Techniki Użytkowej im ks. gen. Stanisława Brzóska
- 12 Cmentarz Wojenny przy ul. Strzelniczej

SZLAK ROWEROWY:

Pętla lokalna Szlaku Ziemi Łukowskiej:

--- niebieska: 5 km
Łuków (stacja PKP) - Krynka

Ścieżka pieszo-rowerowa przy Kompleksie Rekreacyjnym „Żytna Woda”

--- fioletowa: 2 km

➤ Pomnik poświęcony ppłk. Wacławowi Rejmakowi ps. „Ostoja”
Statue of Lieutenant Colonel Wacław Rejmak, nom de guerre “Ostoja”

10

Więcej informacji o mieście na www.lukow.pl

CZY WIESZ, ŻE...

W herbie Łukowa widnieje czarny, wspięty na tylnych łapach niedźwiedź na czerwonej tarczy, ze znajdującą się nad nim złotą koroną, którego według legendy napotkał w podróży jeden z władców.

Nazwa Łuków związana jest najprawdopodobniej z topografią terenu i pochodzi od prasłowiańskiego słowa „łęg” (ług, łuk) oznaczającego teren bagnisty, nizinny, trudno dostępny. Miasto położone było bowiem wśród bagien i lasów.

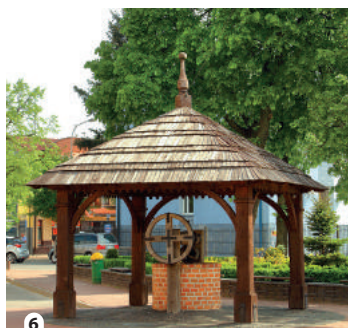

Walory komunikacyjne

Przez Łuków przebiegają dwie drogi krajowe nr 63 i 76 oraz kilka dróg wojewódzkich. W przyszłości w niedalekiej odległości od miasta ma powstać autostrada A2.

Łuków jest też ważnym kolejowym węzłem komunikacyjnym. Przez miasto przebiega transeuropejska magistrala kolejowa Lizbona-Moskwa, a z lokalnego dworca dostać się można do innych miast w kraju i w Europie.

Ponadto w przeciągu dwóch godzin jazdy od Łukowa, znajdują się porty lotnicze: Lotnisko Chopina, Port Lotniczy Lublin, Port Lotniczy Warszawa-Modlin.

6 Studnia przy zbiegu ulic Chopina i Kwiatkowskiego
Well built at the junction of Chopin street and Kwiatkowski street

2

7 Kompleks Rekreacyjny „Zimna Woda”
„Zimna Woda” recreation complex

3 Zespół klasztorny Pijarów z XVIII w.
The Piarists Monastery Complex from 18th centuries

4 XIX-wieczny budynek dworca kolejowego w Łukowie
The 19th century railway station in Łuków

Zabytki:

- **Zespół klasztorny Bernardynów z 2 poł. XVIII w.** z murowanym, barokowym kościołem parafialnym pw. Podwyższenia Krzyża Świętego.
- **Zespół klasztorny Pijarów z XVIII w.** [3] z późnobarokową kolegiatą, kolegium i klasztornymi zabudowaniami według projektu Antonio Solariego, aktualnie siedziba parafii pw. Przemienienia Pańskiego w Łukowie.
- **Budynek dworca kolejowego z XIX w.** [4]
- **Konwikt Szaniawskich z XVIII w.** – obecnie siedziba Muzeum Regionalnego [1].
- **Budynek dawnej Kasy Skarbowej** – (Plac Narutowicza 3)

Miejsca pamięci:

- **Cmentarz Wojenny** z okresu I wojny światowej (ul. Strzelnicza)
- **Zabytkowe nagrobki na cmentarzu parafialnym św. Rocha** oraz **drewniany kościół pw. św. Rocha** z 1838 r., **murowana dzwonnica** z 1 poł. XIX w.
- **Pomnik Henryka Sienkiewicza**
- **Pomnik powstańców łukowskich** – Plac Narutowicza
- **„Mówiące kamienie”** w parku miejskim
- **Obelisk upamiętniający Żydów Łukowa** – skwer przy fontannie, ul. Zdanowskiego
- **Pomnik harcerzy Szarych Szeregów** – zbieg ulic Kondrackiego, Okrzei, Zakolejnej

Muzea:

- **Muzeum Regionalne w Łukowie** – [1] muzeum posiada stałą ekspozycję paleontologiczną, prezentującą amonity z tułejszych unikalnych na skalę europejską jurajskich kier lodowcowych. Gromadzone są tu też eksponaty etnograficzne oraz przedmioty związane z historią Łukowa i jego okolic. Muzeum jest obiektem całorocznym, czynnym z wyjątkiem sobót. W niedzielę wstęp wolny.
- **Muzeum Oręża i Techniki Użytkowej im. ks. gen. Stanisława Brzóska** (ul. Farfak)

Atrakcje turystyczne

- **Kompleks Rekreacyjny „Zimna Woda”** [2] – sięgający historią lat 70. XX w., zmo-

1
Konwikt Szaniawskich – siedziba Muzeum Regionalnego „Konwikt Szaniawskich” – headquarter of the Regional Museum

7
Ławeczka Henryka Sienkiewicza na Placu Solidarności i Wolności Bench with statue of Henryk Sienkiewicz on „Solidarności i Wolności” square

dernizowany w ostatnim czasie kompleks rekreacyjno-wypoczynkowy nad zalewem o takiej samej nazwie, ze strzeżonym kąpieliskiem, punktami widokowymi, drewnianym pomostem i miejscami do wędkarstwa. Miejsce dostosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych z dwukilometrową ścieżką pieszo-rowerową i wypożyczalnią sprzętu wodnego (kajaki, rowery wodne). Docelowo nad obiektem powstać mają nowe miejsca rekreacji dla mieszkańców i osób przyjezdnych (m.in. boiska do gier zespołowych i wyciąg nart wodnych).

- **Letnia pływalnia „Delfin” przy ul. Browarnej 63** [5] – unikatowa w skali regionu pływalnia z atrakcjami wodnymi, zjeżdżalniami, boiskami do gier zespołowych, miejscami do wypoczynku dla osób w różnym wieku.
- **Kryta pływalnia „Delfinek”** z sauną (ul. Siedlecka 56).
- **Boiska treningowe i bulwar nad Krzną** – boiska do gry w piłkę nożną, korty tenisowe, bulwar spacerowo-rowerowy.
- **Ławeczka Henryka Sienkiewicza** [7] – Plac Solidarności i Wolności.
- **Łukowski Ośrodek Kultury i Kino Łuków** (ul. kard. Stefana Wyszyńskiego 22).
- **Miejska Biblioteka Publiczna im. Henryka Sienkiewicza w Łukowie** (ul. kard. Stefana Wyszyńskiego 24).
- **Park miejski przy ul. Warszawskiej** – ze zlokalizowanymi m.in.: placami zabaw, amfiteatrem, skate parkiem, siłownią zewnętrzną.

5

Letnia pływalnia „Delfin” „Delfin” summer swimming pool

► Kwatery wojenna na cmentarzu parafialnym w Serokomli
Graves of soldiers located in the parish cemetery in Serokomla

SEROKOMLA

Rys historyczny

Serokomla jest gminą o bogatej historii. Istotnym czynnikiem wpływającym na obecny kształt oraz zabudowę gminy jest fakt, że miejscowość Serokomla szczyci się miejską przeszłością. Otrzymała prawa miejskie w 1537 r. i posiadała je przez trzy kolejne wieki. W 1547 r. utworzono tu parafię. Rozwój ziem położonych wokół miasteczka (m.in. we wsi Hordzież pod koniec XVIII w. powstał piękny pałac wraz z ogrodem) zahamował potop szwedzki.

Serokomla położona nad rzeką Czarną, przy trakcie wiodącym z Łukowa do Kocka, nazwę otrzymała od herbu Piotra Kijańskiego, sędziego Ziemi Lubelskiej, który założył Serokomłę jako miasto na „surowym korzeniu” na gruncie wsi Hordzież (łączącej się z Serokomlą). Według legendy swój herb zawdzięcza rycerzowi polskiemu o imieniu Syrokomla i pieczętującemu się Awadańcem (Abdankiem). Zwyciężył on w pojedynku pogańskiego Prusa, który złył Polaków i wiarę chrześcijańską. Nowy element

CZY WIESZ, ŻE...

W pierwszej połowie XIX w. właścicielami majątku Serokomla byli Ludwik i Józefa Borzysławscy. Ludwik w zabudowaniach dworskich uruchomił fabrykę perkalu, która funkcjonowała do wybuchu powstania listopadowego. 23 stycznia 1926 r. Borzysławskim urodziła się córka Józefa Marianna Wincencja, która była matką św. Brata Alberta.

w herbie – krzyż – miał symbolizować obrońcę ukrzyżowanego Boga. Pierwotny herb z tarczą Abdanka został zmieniony w 1847 r. przez urzędników carskich na nowy z motywem trzech kwiatów i ptaka.

Wałory przyrodnicze

Gmina usytuowana jest w pasie Nizin Środkowopolskich, na Równinie Łukowskiej, ma mało zróżnicowaną rzeźbę terenu. Przez jej teren przepływa rzeka Czarna (znajduje się tu ścieżka przyrodnicza) i Grabówka.

Wydarzenia historyczne

Mieszkańcy Serokomli w dobie zrywów narodowo-wyzwoleńczych XIX w., a także podczas kolejnych wojen światowych w XX w. brali czynny udział w wielkich wydarzeniach historycznych kraju. W 1831 r. stacjonowały tu wojska powstańcze. W wojnie obronnej, w październiku 1939 r. Serokomla była jednym z punktów koncentracji działań Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Polesie” gen. Franciszka Kleeberga, a na miejscowym cmentarzu znajduje się kwatery 42 poległych żołnierzy.

W rocznicę ostatniej bitwy wojny obronnej Polski 1939 r., stoczonej przez żołnierzy Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Polesie” pod dowództwem gen. Franciszka Kleeberga, odbywają się coroczne obchody upamiętniające wydarzenia z 1939 r.

Zabytki:

SEROKOMLA

- **kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika** pierwotnie drewniany z 1326 r. Kolejny wybudowany w 1766 r. przez dziedzica Serokomli i Hordzieży, Ignacego Scipio del Campo, podstołego Wielkiego Księstwa Litewskiego, spalił się w 1914 r. Obecny murowany, eklektyczny, został wybudowany w latach 1930-1940, konsekrowany w 1947 r. przez bp. Ignacego Świrskiego. Dzwonnica z 1938 r.

SZLAKI ROWEROWE:

Pętla lokalna:

--- **czarna:** 14 km

Zakępie (gm. Adamów) - Józefów Duży - Serokomla - Poznań - Leonardów - Sobiska (gm. Adamów)

Ścieżka przyrodnicza rzeki Czarna - dł. ok. 10 km

Czarna - Bielany Duże - Serokomla - Hordzież - Wólka - Ruda - Nowa Ruda

- 1 Serokomla - kwatera wojenna, w której spoczywa 42 żołnierzy SGO „Polesie” gen. Kleeberga poległych w bitwie pod Serokomlą
- 2 Józefów Duży - krzyż i pomnik przedstawiający postać kobiety bolejącej upamiętniający miejsce mordu dokonanego przez hitlerowców w 1940 r.
- 3 Kościół pw. św. św. Piotra i Pawła - dawniej cerkiew unicka przeniesiona z Łukowców. Zakępie (gm. Adamów, parafia Serokomla)
- 4 Pomnik Pamięci Pomordowanych w 1940 r.
- 5 Kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika
- 6 Kapliczka drewniana Jezusa Frasobliwego

Więcej na www.gminaserokomla.pl

3 Kościół pw. św. św. Piotra i Pawła
Church of Saints Peter and Paul

- **cmentarz parafialny z 1870 r.** z nagrobkiem rodziny Kowalskich (byłych właścicieli Serokomli) z 1875 r., mogiły żołnierzy poległych w ostatniej bitwie obronnej 1939 r., kwatery pomordowanych w 1940 r. oraz pomnik ofiar II wojny światowej.

CZARNA

- **kapliczka** murowana z 1910 r.

CHARLEJÓW

- **kapliczka** murowana z ok. 1950 r.

SEROKOMLA

- **kapliczka** drewniana Jezusa Frasobliwego przy drodze Serokomla – Charlejów, lata 90. XX w.
- **kapliczka** murowana z figurą Matki Boskiej [z Dzieciątkiem, lata 20. XX w.

KRZÓWKA

- **kapliczka** z figurą NMP z 1915 r.

POZNAŃ

- **kapliczka** z figurą Chrystusa, lata 20. XX w.

WOLA BUKOWSKA

- **kapliczka** murowana z 1947 r.

Miejsca pamięci:

JÓZEFÓW DUŻY

- **krzyż i pomnik przedstawiający postać kobiety bolejącej**, upamiętniający miejsce egzekucji ponad 200 osób dokonanej przez hitlerowców w 1940 r.

Szlaki turystyczne:

Szlak rowerowy w gminie Serokomla ma kolor **czarny** (kolor szlaku rowerowego nie wiąże się z jego trudnością), jego długość to nieco ponad 14 km. Jest częścią Szlaku Ziemi Łukowskiej – ze szlakiem głównym czerwonym łączy się poprzez sąsiednią gminę Adamów. Z całej długości 14,1 km zdecydowana większość (90 proc.) prowadzi drogami asfaltowymi o niskim natężeniu ruchu. Oznakowanie szlaku umożliwia korzystanie z niego w obydwu kierunkach.

Ścieżka przyrodnicza rzeki Czarna – tereny położone wzdłuż rzeki Czarna. Do najciekawszych przystanków na ścieżce należy miejscowość Bielany Duże, w której odkryto ślady osadnictwa mezolitycznego oraz ślady z epoki brązu. Na ścieżce napotkamy zbiorowiska roślin łąkowych i pastwiskowych, takich jak: grąźel żółty, żabiściek pływający czy moczarka kanadyjska, a także liczne gatunki ptaków: siewczkę rzeczną, błotniaka stawowego, rycyka, świergotka łąkowego, perkoza rdzawoszyjnego, czernicę czy łabędzia niemeo. W rzece Czarna żyje kilka gatunków ryb, m.in.: szczupak, płoć, okoń, piskorz. Spotkać tu też możemy raka szlachetnego.

W centrum Serokomli znajduje się Skwerek Kępa, na którym można aktywnie spędzić czas

Malownicze meandry rzeki Czarna
Picturesque meanders of the river Czarna

CZY WIESZ, ŻE...

W wsi Józefów Duży 14 kwietnia 1940 r. doszło do masowej akcji pacyfikacyjnej, będącej odwetem za zamordowanie przez pospolitych bandytów rodziny niemieckiego kolonisty Adolfa Käsnera. Mimo, że mord nie miał charakteru politycznego, dowództwo niemieckie postanowiło zastosować zasadę odpowiedzialności zbiorowej, obarczając winą wszystkich Polaków. Oddziały SS, gestapo oraz żandarmerii niemieckiej zamordowały ponad 200 osób. Miejsce kaźni w Józefowie Dużym upamiętnia **krzyż i pomnik przedstawiający postać kobiety bolejącej**. 19 kwietnia 1956 r. dokonano ekshumacji zwłok ofiar i przeniesiono je na cmentarz parafialny w Serokomli. Pochowano je w 16 zbiorowych mogiłach, nad którymi wzniesiono murowany obelisk.

Skwerek Kępa w Serokomli
„Kepa” square in Serokomla

grając w kregle i szachy plenerowe oraz skorzystać z siłowni zewnętrznej i altany z miejscem na grilla oraz odpocząć przy fontannie. Miejsca rekreacyjno-wypoczynkowe ze stojakami na rowery i ławeczkami znajdują się też w Józefowie Dużym i Charlejewie.

► Kościół w Tuchowiczu
Church in Tuchowicz

4

Rys historyczny

Pierwsza wzmianka o Staninie pochodzi z 1484 r., zaś z roku 1494 znany jest zapisek o najstarszych dziedzicach, braciach Stanisławie i Andrzeju Jarczewskich. W 1507 r. posesorem Stanina był Benedykt Jarczewski. Na wyróżnienie zasługują postaci Andrzeja i Wiktora Jarczewskich. Andrzej w 1531 r. na gruntach wsi Stanin lokował nową wieś nazwaną Jamnik (obecny Jonnik), zaś w latach 1553-1555 podjął próbę lokowania na gruntach Stanina miasta. Miasto od jego imienia nazwane Andrzejów nie zdołało rozwinąć się w organizm miejski i z czasem zostało wchłonięte przez Stanin. Nałęcz w herbie gminy nawiązuje do jednej tylko rodziny Jarczewskich, najstarszej, najdłużej związanej ze Staninem i zasłużonej dla jego rozwoju. Nazwa „Stanin” należy do nazw dzierżawczych. Pochodzi wprost od słowa „Stan” – skróconej (jednoczłonowej) wersji imienia Stanisław.

Po rodzinie Jarczewskich dwór przechodził kolejno w ręce rodzin: Grabskich, Wilczewskich, Kuropatnickich, Załuskich i Osieckich.

14 marca 1863 r. pod Staninem miała miejsce bitwa powstania styczniowego. Oddział powstańcy Walentego Lewandowskiego stał się z oddziałem rosyjskiej piechoty. Powstańcy zwyciężyli zabijając 11 Rosjan. W bitwie został ranny w nogę ks. Brzóska. Tradycja mówi, że w walce tej uczestniczyli też bracia Głowaccy – w tym Aleksander (Bolesław Prus), który odniósł rany podczas starcia z nieprzyjacielem.

Po Osieckich dwór trafił w ręce Lucjana Kobylickiego, Lidii Klimkiewiczowej i w końcu Pac-Pomarnackich – ostatnich właścicieli majątku.

Postaci historyczne

Karol Paweł Czaykowski (1847-1914)

- urodził się w Zastawiu jako najstarszy syn Teofila Czaykowskiego i Emilii z Rozwadowskich. Nazywany jest inżynierem z Zastawia. Od 1872 r. pracował jako dyrektor przy budowie kolei terespolskiej. Następnie budował linię Łuków – Lublin. W 1892 r. został dyrektorem Towarzystwa Akcyjnego Fabryki Machin i Odlewów K. Rudzki i S-ka, kierował kółem przemysłowców działającym przy Muzeum Przemysłu, a także zakładami górniczymi w Starachowicach. W 1910 r. na stałe zamieszkał w Warszawie i od tego czasu angażował się w przedsięwzięcia natury społecznej i przemysłowej. Jak podawała prasa: „Budowa kolei podjazdowych, hal targowych i wiele innych prac jemu w znacznej mierze swoje urzeczywistnienie zawdzięczają”. Zaś po jego śmierci gazety odnotowały: „oddawał poważnie usługi sprawom krajowym. Posiadając głęboką wiedzę zawodową obok gorącego poczucia obywatelskiego, zjednał sobie powszechny szacunek i wielką powagę w polskich kołach przemysłowo-technicznych”.

Antoni Dmochowski (1896-1983)

- urodzony w Sarnowie polski biochemik, twórca łódzkiej szkoły biochemicznej, pionier chemii kwasów nukleinowych w Polsce. Jego badania w Instytucie Rockefellera w Nowym Jorku przyczyniły się do odkrycia budowy nukleotydów i kwasu DNA. Był członkiem Polskiego Towarzystwa Fizjologicznego i członkiem-założycielem Polskiego Towarzystwa Biochemicznego, które w uznaniu jego zasług nadało mu godność Członka Honorowego. W 1995 r. uchwalono nagrodę im. Profesora Antoniego Dmochowskiego za osiągnięcia dydaktyczne.

➤ Ruiny dworu w Wesołowie
Ruins of manor house in Wesołówka

W 1970 r. otrzymał tytuł doktora honoris causa w zakresie nauk przyrodniczych.

Walory przyrodnicze

Gmina Stanin położona jest w dorzeczu Wieprza. Jest to teren łagodnie pofałdowany, czysty, urozmaicony przez niskie wały wydmy. Przez jej obszar płyną dwie rzeki: Bystrzyca i Wilkojadka. W dolinie Wilkojadki występują trzy kompleksy stawów rybnych, które są największymi zbiornikami w gminie. Łączna powierzchnia stawów wynosi 57 ha.

Rozrzucone płaty leśne i łagodnie pofałdowany teren tworzą malowniczy krajobraz i sprzyjają wypoczynkowi oraz turystyce pieszej i rowerowej. Wartość przyrodniczą stanowi fragment rozległego kompleksu leśnego „Kryśczczak” o krajowej randze przyrodniczej oraz dolina rzeki Bystrzycy o randze regionalnej.

Zabytki:

STANIN

- **dzwonnica** murowana z ok. 1836 r.

SARNÓW

- **drewniany dwór w stylu klasycystycznym** wzniesiony około 1825 r. wraz z parkiem z końca XVIII w.

6

W dworze w Sarnowie urodził się polski biochemik Antoni Dmochowski.

WESOŁÓWKA

- **dwór** – majątek ziemski w 1930 r. liczył 80 ha, należał do Władysława Paca-Pomarnackiego. Do wybuchu II wojny światowej w skład majątku wchodził min. dwór, oficyna, stajnia i park. Do dziś zachował się pałac w ruinie i niszcząca oficyna.
- **ruiny dworu z ziemnym tarasem i fosą** wraz z zespołem przyzamkowym z XVII w.

TUCHOWICZ i okolice

- **dwa późnośredniowieczne grodziska**
- **kościół w stylu neoromańskim** murowany z 1888 r. oraz dzwonnica

JELENIEC

- **kościół barokowy z fragmentami klasztoru Bernardynów z XVIII w.** z zabytkową bramą wejściową. W kryptach pod kościołem znajdują się trumny miejscowych zakonników i ziemian.
- **zespół folwarczny z dobrze zachowanym dworem** – za klasztorem zachowały się resztki parku z XVIII w. z okazami starych drzew, głównie lip, topoli, klonów, brzoź, wiązów i akacji. W późniejszym okresie folwark przeszedł w posiadanie rodziny Dmochowskich, spokrewnionej z Henrykiem Sienkiewiczem, który w dzieciństwie przyjeżdżał tu wraz ze starszym rodzeństwem. Majątek Jeleniec należał do Dmochowskich od 1829 r., w tym do Antoniego, dziadka ostatniego właściciela Jeleńca – Jerzego Dmochowskiego. Rodzina Dmochowskich wywodziła się z majątku Burzec.

W dniach 15-29 października 1939 r. w nowo zbudowanym dworku u Dmochowskich przebywała Zofia Nałkowska.

KUJAWY

- zespół folwarczny

Pomniki przyrody

- w miejscowościach Tuchowicz, Jeleniec, Niedźwiadka, Stanin i Wesołówka.

Szlaki turystyczne:

Przez teren gminy przebiega **Szlak Ziemi Łukowskiej**: oznakowana trasa czerwona (dwa odcinki o łącznej długości ponad 17,5 km) oraz lokalna pętla zielona (długość 15,7 km) – patrz **str. 50**.

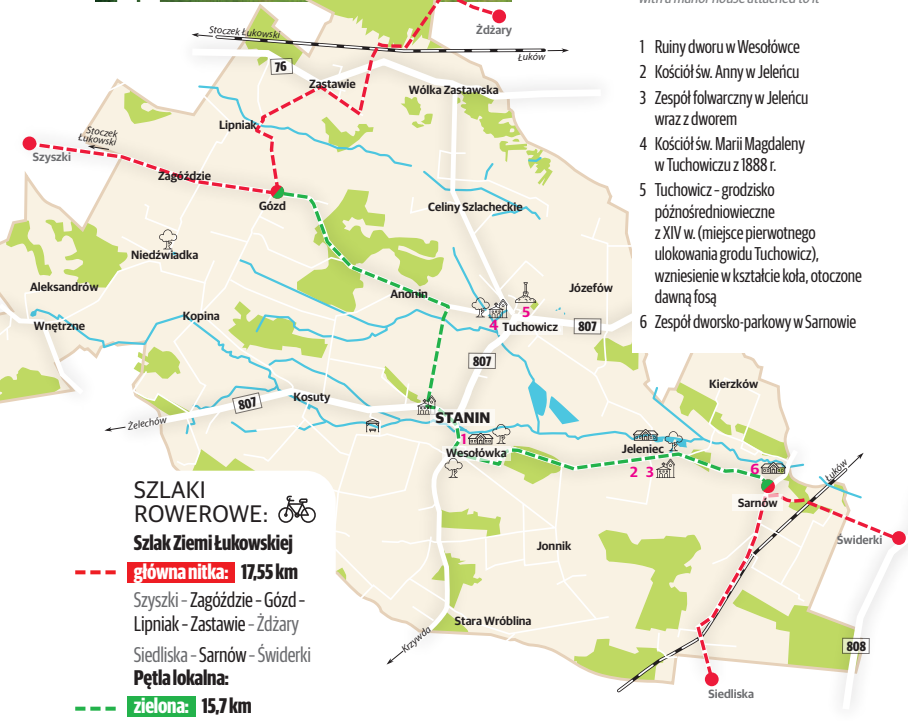

➤ Pozostałości późnośredniowiecznego grodziska obronnego w Tuchowiczu
The remains of the late medieval gord in Tuchowicz

5

› Zabytkowy zespół klasztorny Bernardynów w Jeleńcu wraz z przylegającym do niego dworem
Antique Bernardine monastery complex in Jeleniec with a manor house attached to it

- 1 Ruiny dworu w Wesolówce
- 2 Kościół św. Anny w Jeleńcu
- 3 Zespół folwarczny w Jeleńcu wraz z dworem
- 4 Kościół św. Marii Magdaleny w Tuchowiczu z 1888 r.
- 5 Tuchowicz - grodzisko późnośredniowieczne z XIV w. (miejsce pierwotnego ułokowania grodu Tuchowicz), wzniesienie w kształcie koła, otoczone dawną fosą
- 6 Zespół dworsko-parkowy w Sarnowie

SZLAKI ROWEROWE:

Szlak Ziemi Łukowskiej

główna nitka: 17,55 km

Szyszki - Zagórzdie - Gózd - Lipniak - Zastawie - Żdźary

Siedliska - Sarnów - Świderki

Pętla lokalna:

zielona: 15,7 km

Sarnów - Jeleniec - Wesolówka - Stanin - Anonin - Gózd

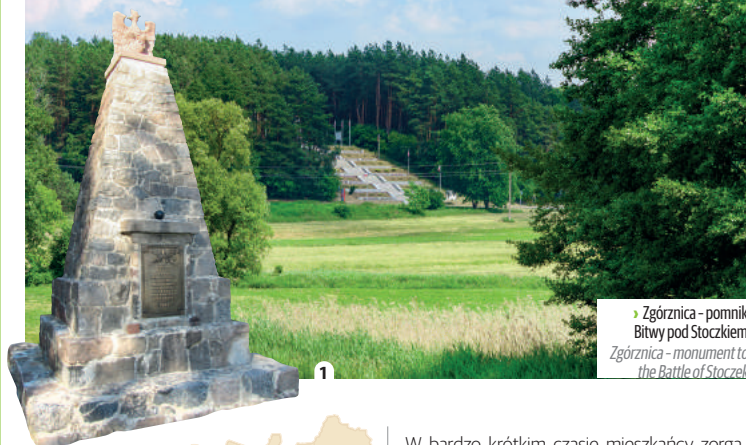
CZY WIESZ, ŻE...

Dwór i kościół w Jeleńcu opisała Zofia Nałkowska w „Dziennikach czasu wojny”:

„ Jeleniec 15.9.39 Piątek
Pani Gojawczyńska chce odpocząć (...) na jej list do właścicieli Jeleńcu pan D[mochowski] (młodszy) przychodzi z zaproszeniem (...) Dwór stary i ciemnawy, niegdyś rezydencja biskupia przyrośnięty jest ścianą do kościoła. Wnętrze poważne, trochę pięknych starych rzeczy pomieszanych z byle czym.

„ Jeleniec 17.9.39 Niedziela
Dziś i ja wybrałam się do tego najbliższego kościoła, pod którym gnieździ się dwór. Kościół nieduży, barokowy, z siedemnastego wieku. Z ogrodu na dziedziniec kościelny, oddzielony murem prowadzi prześliczna barokowa brama z ażurowym kwiatowym z kutego żelaza, od strony dworu prawie niewidoczna w gałęziach drzew (...). Na ścianie kościoła jedyna tylko tablica wmurowana dawnej dziedziczki owego Sarnowa, która „zgasła w kwiecie młodości”.

➤ Zgórnica - pomnik Bitwy pod Stoczkiem
Zgórnica - monument to the Battle of Stoczek

Rys historyczny

W XIII i XIV w. tereny obecnej gminy stanowiły własność książąt mazowieckich. Książęta mazowieccy i królowie polscy nie prowadzili w tej okolicy intensywnej kolonizacji.

Wydarzenia historyczne

Okolice Stoczka Łukowskiego były doświadczane przez działania wojenne. Najlepiej znana i opisana jest bitwa pod Stoczkiem z czasów powstania listopadowego. Rozegrała się ona 14 lutego 1831 r. w okolicach wsi Zgórnica. Była pierwszym wygranym starciem wojsk Królestwa Polskiego w wojnie polsko-rosyjskiej z 1831 r. Korpus polski dowodzony przez gen. Józefa Dwernickiego zwyciężył dywizję rosyjskiego gen. Fiodora Geismara.

Również podczas powstania styczniowego intensywne działania zbrojne objęły Lubelszczyznę i ziemię łukowską, w tym tereny gminy Stoczek Łukowski. To tutaj działał ks. Stanisław Brzóska. W samym Stoczku, jak również w jego okolicy stoczono kilka ważniejszych potyczek, a nawet bitew z wojskami carskimi.

W okresie I wojny światowej na terenie gminy działała Polska Organizacja Wojskowa, która w listopadzie 1918 r. przejęła władzę w Stoczku i okolicy. Na mocy ustawy tymczasowej z sierpnia 1919 r. utworzono województwo lubelskie. W jego skład wszedł powiat łukowski w prawie niezmiennym kształcie.

Podczas II wojny światowej na terenie gminy działał ruch oporu przeciwko okupantowi.

W bardzo krótkim czasie mieszkańcy zorganizowali się w oddziałach najpierw Służby Zwycięstwu Polsce, następnie Związku Walki Zbrojnej i Armii Krajowej.

Walory przyrodnicze

Gmina położona jest na Wysoczyźnie Zelechowskiej oraz Równinie Łukowskiej. Charakteryzuje się malowniczym krajobrazem urozmaiconym licznymi lasami i niewielkimi wzgórzami. Ze względu na swoje walory i urozmaiconą rzeźbę terenu okolice Stoczka Łukowskiego nazywane są Szwajcarią Podlaską. Niezwykle urokliwe zakątki znajdziemy głównie w dolinie rzeki Świdra, której wijąca się linia brzegowa i malownicza panorama z żeremiami i tamami bobrów jest szczególnie ceniona przez miłośników fotografii. To także raj dla wędkarzy – wody Świdra mają bogatą ichtiofaunę. W całym jego dorzeczu występują 24 gatunki ryb. Najczęściej poławiane przez wędkarzy są: klenie, jazie, płocie, jelce, krapie, wzdręgi, okonie i szczupaki.

Z terenem gminy graniczą następujące rezerwaty przyrody: Rezerwat Dąbrowy Seroczyńskie (należy do sieci NATURA 2000), Rezerwat „Kulak”, Rezerwat „Jata”, Rezerwat „Topór” oraz Lasy Łukowskie.

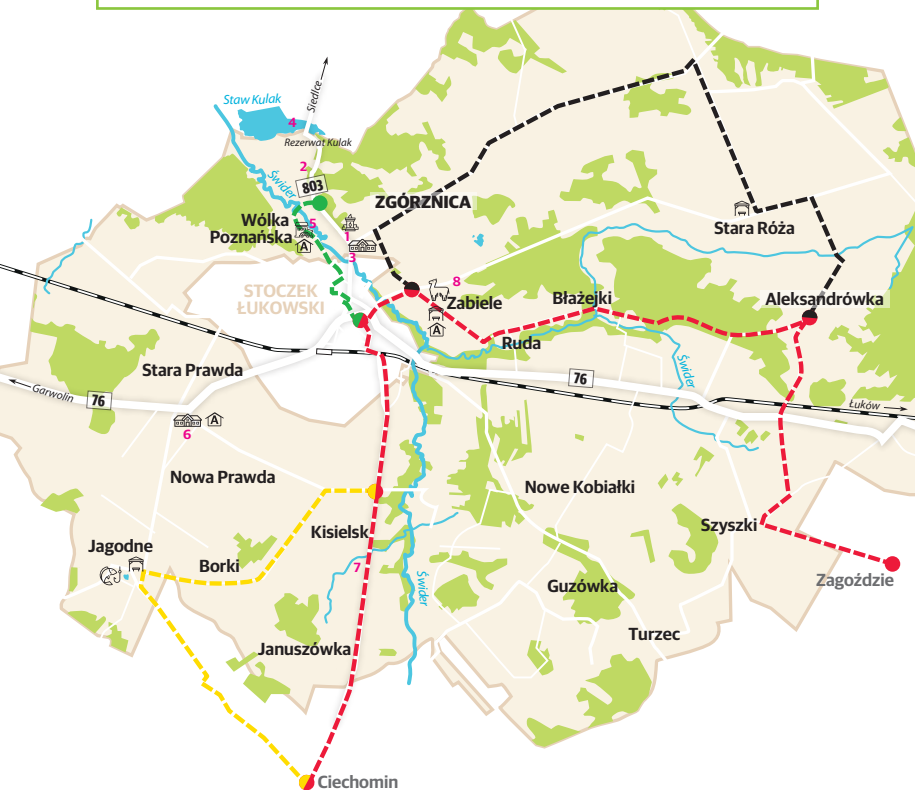
REZERWAT „KULAK”

- Obszar chroniony o powierzchni ponad 47 ha, na pograniczu LGD i jednocześnie województwa lubelskiego (gm. Stoczek Łukowski) oraz mazowieckiego (gm. Wodny), powołany w celu ochrony różnych ekosystemów, w tym wodno-błotnych (obecność stawów). Należy do Łukowskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu. Ze względu na urozmaiconą budowę geologiczną i rzeźbę terenu wytworzyły się tu warunki do rozwoju różnych zbiorowisk roślinnych, m.in. torfowisko z rosiczką długolistną, czysty wyjątkowo rzadki zespół reństnicy stepionej. Można tu spotkać chronione częściowo lub

CIEKAWY!

W latach 1990–1997 Stoczek Łukowski wraz z obszarami podmiejskimi tworzył jedną wspólną gminę. Obecna gmina Stoczek Łukowski działa od 1998 r.; powstała po oddzieleniu się miasta Stoczek Łukowski.

Zwycięska bitwa pod Stoczkiem stoczona 14 lutego 1831 r. została upamiętniona w wierszach „Gdy naród do boju” Gustawa Ehrenberga i „Grzmią pod Stoczkiem armaty” Wincentego Pola oraz na Grobie Nieznanego Żołnierza w Warszawie napisem na jednej z tablic: „STOCZEK 14 II 1831”. Bitwa pod Stoczkiem jest wymieniana wśród 15 najważniejszych wydarzeń z historii Lubelszczyzny, takich jak np. unia lubelska.

SZLAKI ROWEROWE:

Szlak Ziemi Łukowskiej

główna nitka: ok. 19,5 km

Ciechomin - Januszówka - Kisielsk - Stoczek Łuk. - Zabiele - Ruda - Błażejki - Aleksandrówka - Szyski - Zagoździe

Pętle lokalne (szlaki dojazdowe):

czarna: ok. 14 km

Zabiele - Zgórznica - Stara Róża - Aleksandrówka

zielona: ok. 4 km

Stoczek Łuk. - Wólka Poznańska

żółta: ok. 11 km

Ciechomin - Jagodne - Borki - Kisielsk

1 Pomnik bitwy pod Stoczkiem

2 Cegielnia w Zgórznicy

3 Dwór Izdydry

4 Rezerwat „Kulak”

5 XIX-wieczny młyn wodny „Okun” w Wólce Poznańskiej

6 Dwór w Nowej Prawdzie

7 Kisielsk - najstarsze osadnictwo z okresu kultury łuczyckiej

8 Minizoo

CZY WIESZ, ŻE...

W rezerwacie „Kulak” występuje jedyne na terenie Polski środkowe stanowisko **rosiczki długolistnej**.

Fot. Wikipedia/Noah Elhardt

Więcej na www.stoczeklukowski.pl

całkowicie: grzybień białe, kruszczyka szerokolistnego, listerę jajowatą, rosiczki: długolistną i okrągłolistną, konwalię majową, porzeczkę alpejską, centurię pospolitą oraz kruszynę. Jest to rezerwat częściowy i dobrze dostępny, położony tuż przy drodze nr 803. Na wyprawę do rezerwatu oprócz aparatu fotograficznego dobrze jest zabrać ze sobą obuwie odporne na wodę.

► Rezerwat „Kulak”
Nature reserve „Kulak”

3

W stawach rezerwatu „Kulak” była kręcona słynna scena z filmu „Noce i dnie”, w której Józef Toliboski zrywa nenufary dla Barbary.

Północno-wschodnia część gminy położona jest w Łukowskim Obszarze Chronionego Krajobrazu, utworzonym w 1986 r. Jest to teren o dużej atrakcyjności krajobrazowo-przyrodniczej. Dominują tu zróżnicowane, dobrze zachowane zbiorowiska leśne i łąkowe, w tym te położone w dolinie malowniczego Świdra.

Zabytki techniki:

Wśród zabytków techniki najliczniej występowały obiekty służące do mielenia zboża na chleb i paszę. Ze względu na potencjał, jaki dawała rzeka Świder, były to głównie młyny wodne. Do dziś zachował się jeden młyn wodny, przerobiony później na elektryczny – w Wólce Poznańskiej.

Miejsca pamięci:

Zgórnica

- **Pomnik bitwy z roku 1831 pod Stoczkiem Łukowskim** – na wzniesieniu, w miejscu, gdzie ze swoim sztabem stał i dowodził bitwą gen. Józef Dwernicki, w 100. rocznicę bitwy postawiono pomnik. Szczyt pomnika zdołał pierwotnie orzeł betonowy wykonany przez nauczycielkę ze Stoczka Jadwigę Piskorz-Gierunową. W związku ze zniszczeniem pierwotnego orła został on zastąpiony rzeźbą wykonaną w piaskowcu przez rzeźbiarza Rafała Frankiewicza.
- **Krzyż poświęcony pamięci POW** – pospolicie jest nazywany „krzyżem w 4 brzoźkach”.

Postawiono go w 1918 r. po odzyskaniu niepodległości. Krzyż ten przypomina działalność konspiracyjną Polskiej Organizacji Wojskowej (POW) powołanej w 1914 r. przez Józefa Piłsudskiego.

Warto też zobaczyć

ZGÓRZNICA

- cegielnia, gdzie można obejrzeć wypiętrżające się osady okresu trzeciorzędu (starszy okres ery kenozoicznej); w pobliżu cegielni kręcono niektóre sceny do filmu „Noce i Dnie”.

NOWA PRAWDA

- park podworski o powierzchni 7,23 ha. Na terenie parku zachował się budynek podworski. Obecny właściciel prowadzi tu gospodarstwo. Na terenie parku roślinie części drzew z drzewostanu pierwotnego, są to głównie kasztanowce oraz fragment alei grabowej. W parku znajdują się też 3 stawy rybne.

WÓLKA POZNAŃSKA

- drewniany młyn wodny z XIX w. to jeden z największych i najcenniejszych obiektów w tej grupie w skali regionu.

ZABIELE

- domek myśliwski, miejsce odpoczynku turystów przy świetlicy wiejskiej, ruiny młyna wodnego, malownicza dolina rzeki Świder, do zobaczenia: meandry, żeremie i tamy bobrowe, krajobraz doliny Świdra i wzgórz morenowych rozcinanych przez rzekę; Minizoo – gospodarstwo pasjonatów ptaków (m.in. strusie, kaczkę, pawie, bażanty).

JAGODNE

- stawy rybne – miejsce dla miłośników wędkowania.

Szlaki turystyczne:

Przez teren gminy przebiega **Szlak Ziemi Łukowskiej**: główna trasa czerwona oraz lokalne szlaki dojazdowe: zielony, czarny i żółty – **str. 50**

► Młyn „Okuri” w Wólce Poznańskiej
Mill „Okuri” in Wólka Poznańska

4

▶ Panorama Stoczka Łukowskiego
Panorama of Stoczek Łukowski

STOCZEK
ŁUKOWSKI
miasto

Rys historyczny

Historycznie położony na Ziemi Czerskiej na Mazowszu. Pierwsza wzmianka o osadzie pojawia się w XIII w. 4 kwietnia 1546 r. król Zygmunt Stary nadał miejscowości prawa miejskie. W 1805 r. Stoczek przestał być prywatną własnością biskupów poznzańskich, a stał się miastem parafialnym.

Wydarzenia historyczne

14 lutego 1831 r. miała tu miejsce pierwsza zwycięska bitwa powstania listopadowego. Wtedy to wojska polskie pod dowództwem gen. Józefa Dwernickiego rozgromiły korpus gen. Fiodora Geismara.

W 1867 r. Stoczek został pozbawiony praw miejskich za wsparcie powstania styczniowego. Odzyskał je dopiero w 1916 r.

W okresie międzywojennym odbywały się tu największe w Polsce i jedno z największych w Europie targi końskie. Po wybuchu II wojny światowej miasto zostało spalone przez najeźdźcę. W latach okupacji w Stoczku oraz jego okolicach działały oddziały partyzanckie, m.in. oddział kpt. Ostoi. Miejscowość była przejściowo siedzibą gminy Prawda.

Postaci historyczne

Gen. Józef Dwernicki (1779-1857)

- Uczestnik kampanii napoleońskich, dowódca pierwszej zwycięskiej bitwy powstania listopadowego, która rozegrała się 14 lutego 1831 r. na polach we wsi Zgórznica pod Stoczkiem Łukowskim. Wówczas to polskie wojska powstańcze pokonały wojska rosyjskie. W bitwie pod Stoczkiem ukazał się talent dowódcy Dwernickiego, który był jednym z nielicznych generałów wierzących w zwycięstwo z Rosją.

Aleksander Świętochowski (1849-1938)

- Urodzony w Stoczku Łukowskim polski pisarz, filozof i historyk, aforysta, krytyk, publicysta polityczny i działacz społeczny. Posługiwał się pseudonimami: Władysław Okoński, Poseł Prawdy, O. Remus i wieloma innymi. Należał do czołowych ideologów i przywódców pozytywizmu warszawskiego.

Śl. B. biskup Adolf Szelażek (1865-1950)

- Urodzony w Stoczku Łukowskim polski duchowny rzymskokatolicki, biskup pomocniczy płocki w latach 1918-1925 i biskup diecezjalny łucki w latach 1926-1950. Założyciel Zgromadzenia Sióstr św. Teresy od Dzieciątka Jezus, utworzonego w 1936 r.

Walory przyrodnicze

Ukształtowanie powierzchni zarówno w samym Stoczku, jak i w okolicy jest wyjątkowo urozmaicone, a malowniczości swojskiemu krajobrazowi dodają zalesione wzgórza, które wznoszą się do 200 metrów n.p.m. Główną oś przyrodniczą i krajobrazową miasta stanowi dolina rzeki Świder. Północno-wschodnia część miasta położona jest w Łukowskim Obszarze Chronionego Krajobrazu.

4

► Kwatery wojenna
Graves of soldiers

3

► Pomnik ofiar II wojny światowej
Memorial to the victims of World War II

CZY WIESZ, ŻE...

Jeszcze przed wojną Stoczek i jego okolice był nazywany przez letników Szwajcarią Podlaską.

W ciągu wieków miasto rozbudowało się na dwóch przeciwległych wzgórzach morenowych na południowym krańcu Wysoczyzny Siedleckiej. Na wzgórzu północnym o wysokości 173 m, opadającym stromym stokiem w kierunku południowo-zachodnim, leży starsza część miasta z rynkiem, zamienionym po wojnie w zadrzewiony skwer, przy którym do 1939 r. znajdował się ratusz i gdzie do dziś stoi neogotycki kościół i przedwojenny Dom Społeczny z siedzibą OSP i MOK. Z cmentarza parafialnego rozpościera się malowniczy widok na dolinę Świdra, stawy i zalesione pagórki z rzeką, zwane „Izydoramai”. Na wzgórzu południowym o wysokości 177 m, przechodzącym w kierunku wsi Mizary w płaskowyż przecięty linią kolejową Łuków – Piława, sąsiadującą z lasem Chojniak, który dzisiaj spełnia funkcję miejskiego parku.

Zabytki:

- **Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny**
Obecny kościół wybudowany jest w stylu neogotyckim według projektu Zygmunta Zdańskiego, a konsekrowany został przez bp. Henryka Przeździeckiego, ordynariusza diecezji siedleckiej, 17 czerwca 1934 r. Sama parafia erygowana była 2 lipca 1472 r. przez biskupa poznańskiego Andrzeja z Brna. Istnieją zapiski wskazujące, że parafia istniała już w 1421 r. (dokument fundacyjny kościoła). W 2011 r. kościół został wpisany do rejestru zabytków województwa lubelskiego.

12 września 1939 r. okupant niemiecki spędził mieszkańców Stoczka do kościoła, by w tym czasie zniszczyć miasto, m.in. ratusz, bożnicę, centrum miasta.

Miejsca pamięci:

- **Pomnik gen. Józefa Dwernickiego** – usytuowany w centralnym punkcie miasta na placu Tadeusza Kościuszki przy ul. Piłsudskiego. Idea budowy pomnika zrodziła się w połowie lat 80. XX w. Odlew popiersia wykonał Zygmunt Kaczor, lokalny artysta rzeźbiarz, a brązu dostarczyła społeczność stoczkowska. Całkowity koszt odlewu sfinansowało Ministerstwo Kultury i Sztuki. Odsłonięcie pomnika nastąpiło w 160. rocznicę wybuchu powstania listopadowego.
- **Pomnik Tadeusza Kościuszki** – historia tego pomnika zasługuje na uwagę, ponieważ mimo tego, że gen. Tadeusz Kościuszko nigdy nie był w Stoczku i nie miała tu miejsca żadna bitwa w czasie powstania, społeczeństwo Stoczka postanowiło uczcić 100. rocznicę śmierci wielkiego Polaka, dając w ten sposób dowód swojego patriotyzmu. Pomnik wykonali stoczkowscy murarze ze składek mieszkańców Stoczka. Odsłonięcia pomnika dokonano 15 października 1917 r.
- **Pomnik Ignacego Braulińskiego** – został odsłonięty w 1928 r., w 10. rocznicę śmierci Ignacego Braulińskiego. Fundatorami byli towarzysze broni – członkowie POW. Usytuowano go przy obecnej ul. Sikorskiego przy skrzyżowaniu z ul. Piaski. Wykonany został z betonu przez stoczkowskich murarzy. Pierwotnie ogrodzony był niskim, drewnianym płotkiem.
- **Pomnik poświęcony mieszkańcom Stoczka, którzy zginęli w II wojnie światowej** – pomnik został wzniesiony przy ul. Józefa Piłsudskiego w dniu 11 maja 1947 r. Inicjatorem budowy była Miejska Rada Narodowa. Pomnik symbolizuje walkę społeczeństwa Stoczka o wolność w różnym okresie dziejów oraz jest wyrazem hołdu

7

► Pomnik gen. Józefa Dwernickiego odsłonięto w 160. rocznicę wybuchu powstania listopadowego

Statue of general Józef Dwernicki unveiled on the 160 anniversary of the outbreak of the November Uprising

CIEKAWY!

Spoleczność Stoczka uczliła 185. rocznicę bitwy, stawiając w centrum miejscowości, przy pomniku gen. J. Dwernickiego, replikę armaty sprzed prawie dwustu lat.

SZLAKI ROWEROWE:

Szlak Ziemi Łukowskiej

główna nitka: 2,4 km

ulicami: Dwernickiego - Świętochowskiego
- 1 Maja - Piłsudskiego - Ostoi

Pętle lokalne:

zielona: 2 km

ulicami: Stodolna - Kościelna - Letnia - Piaski

czarna: 0,3 km

droga gruntowa bez nazwy: Zabiele - Zgórznica

- 1 Kościół
- 2 Replika armaty
- 3 Pomnik ofiar II wojny światowej
- 4 Kwatera wojenna
- 5 Dwór Izydory
- 6 Ośrodek Izydory
- 7 Pomnik Dwernickiego
- 8 Pomnik pkt. Wacława Rejma ps. „Ostoja”

CZY WIESZ, ŻE...

Pamięć bitwy pod Stoczkiem i zwycięskiego generała Dwernickiego uwieczniona jest w nazwach dwóch ulic, dwóch miejscowych szkół oraz klubu sportowego.

Kultywują ją także coroczne imprezy sportowe: **Ogólnopolski Bieg „Grzmią pod Stoczkiem armaty”** (od 2000 r.) i Międzynarodowy Turniej Siatkarski „Armady pod Stoczkiem zdobywała wiara” (od 2009 r.)

Najstarszą cykliczną imprezą w Stoczku jest odbywająca się od 1970 r. **Sejmik Wiejskich Zespołów Teatralnych**, podczas którego wiejskie teatry z 4 województw północno-wschodniej Polski prezentują widowiska obrazujące życie dawnej polskiej wsi.

► Domki kempingowe na Izdydorach
Izdydor Recreation Center

6

► Pomnik ppłk. Waclawa Rejmaka ps. „Ostoją”
Statue of Lieutenant Colonel Waclaw Rejmak, nom de guerre „Ostoją”

8

ty, którzy w tej walce zginęli. Wykonali go miejscowi rzemieślnicy. Pomnik wzniesiono w miejscu stracenia rewolucyjnego burmistrza Stoczka z czasów powstania styczniowego, co upamiętnia tablica umieszczona w 150. rocznicę wybuchu powstania.

- **Pomnik ppłk. Waclawa Rejmaka „Ostoją”** – pomnik ma kształt obelisku. Jest to duży głaz polny umieszczony na niskim cokole z przytwierdzoną tablicą i orłem. Usytuowany przy ul. Piłsudskiego na wysokości ul. Ostoi. Lokalizacja na tym niewielkim skwerku nie jest przypadkowa. Ulicą Ostoi udawali się podkomendni „Ostoj” w kierunku Zabiela i Róży do obozu leśnego w Jacie. Ponadto przy tej ulicy, w domu Stanisława Budzyńskiego, mieściło się Dowództwo Obwodu AK Łuków.
- **Kwatera wojenna** – wzniesiona na miejscowym cmentarzu przy ul. Kościelnej w 1996 r. w czasie obchodów 450. rocznicy nadania Stoczki praw miejskich. Centralną część kwatery stanowi murowana Ściana Pamięci z tablicami zawierającymi nazwiska żołnierzy Armii Krajowej i Wojska Polskiego ze Stoczka i okolic walczących w czasie II wojny światowej, w pobliżu usytuowane są groby zmarłych kombatanów.
- **Krzyż Powstańców Styczniowych** – znajduje się na starym niegrzebalnym cmentarzu przy ul. Polnej, na miejscu dwóch zbiorowych mogił powstańców z bitwy pod Różą i Kapicami. Na bramie cmen-

5

► Dwór Izdydor
The manor house Izdydor

tarza pamiątkowa tabliczka przytwierdzona w 150. rocznicę wybuchu powstania.

- **Pomniki Żołnierzy Armii Krajowej** – przy dworze Izdydor (ul. Nowoprojektowana 1) jest usytuowany Dąb Pamięci i kamienny obelisk poświęcony żołnierzom Armii Krajowej, przed wejściem do dworu znajduje się pomnik poświęcony jego właścicielom – Alinie i jej synowi Adamowi Nenckim, którzy także byli żołnierzami AK.

Pomniki przyrody

- Ośrodek „Izdydor” – wiąz szypułkowy, sosna pospolita (przy ul. Nowoprojektowanej)
- północna część uroczyska Dębek – aleja grabowa, 7 świerków pospolitych

Szlaki turystyczne:

Przez obszar miasta Stoczek Łukowski przebiegają trzy szlaki rowerowe: czerwony o długości 2,4 km (główna nitka Szlaku Zielni Łukowskiej), zielony o długości 2 km i czarny o długości 0,3 km (szlaki lokalne).

CZY WIESZ, ŻE...

W czasie II wojny dworek Izdydor był miejscem spotkań konspiracyjnych, obecnie znajduje się tam pensjonat z miejscami noclegowymi i barem z domowym jedzeniem. W pobliżu jest plac zabaw dla dzieci, park linowy oraz wypożyczalnia kajaków i rowerów wodnych, a w dalszej części ośrodka – domki kempingowe i stawy rybne PZW.

Dworek i ośrodek Izdydor usytuowane są w miejscu dawnego folwarku Wójtostwo Młyn Zgórnica, który podarował rodzinie obecnej właścicielki król Zygmunt August w roku 1466. Akt nadania potwierdzono na Sejmie w Czersku i w Warszawie na Sejmie Generalnym. Pierwotna nazwa brzmiała Wzgornica i odnosiła się do charakterystycznego w tym miejscu ukształtowania terenu. Obecna nazwa Izdydor pochodzi od nazwy pobliskiego wzgórza zwanego Górą Zydorą, pod którą znajdowała się niegdyś żydowska karczma.

Rezerwat „Kania”
„Kania” nature reserve

1

TRZEBIESZÓW

Rys historyczny

Pierwsze wzmianki o miejscowości Trzebieiszów pochodzą z roku 1418. Nieco później, bo 14 marca 1430 r. w dokumencie królewskim znajduje się wzmianka o istnieniu kościoła w Trzebieiszowie uposażonego finansowo przez króla Władysława Jagiełłę. Wówczas przez Trzebieiszów biegł trakt królewski z Krakowa do Wilna, z którego monarchowie polscy, a zwłaszcza ci z dynastii Jagiellonów często korzystali. W Trzebieiszowie zlokalizowana była tzw. stacja królewska, tzn. zobowiązana do goszczenia panującego z dworem, a także jego urzędników i wysłanników. Obowiązek ten utrzymał się w Polsce (po części zamienny na określone świadczenia pieniężne) w dobrach królewskich i klasztornych aż do czasów nowożytnych. Przodkowie mieszkańców wsi Trzebieiszów to potomkowie szlachty zagrodowej, którą cechowało przywiązanie do tradycji i kultury chrześcijańskiej. Nazwy wielu miejscowości wchodzących w skład gminy Trzebieiszów wywodzą się od nazwisk tutejszej szlachty. Dla przykładu w gminie zamieszkiwali

Pomnik Akcji Mitropa
Memorial to the operation „Mitropa”

2

Walory przyrodnicze

Gmina położona jest na Równinie Łukowskiej i posiada status ekologiczny. Dominuje tutaj typowo nizinny krajobraz z rozległymi polami i łąkami przeciętymi spokojnym nurtem Krzyny Północnej. Rzadkie i zanikające gatunki flory leśnej chroni rezerwat przyrody „Kania” znajdujący się na terenie wsi Szaniawy-Poniały. Jest to obszar lasu o powierzchni 28,86 ha z rzadkim w Polsce zbiorowiskiem dębniaka turzycowego. Okoliczne bory słyną z obfitości runa leśnego: jagód, grzybów, borówek oraz innych owoców leśnych. Tereny leśne umożliwiają aktywne spędzanie wolnego czasu: spacer, wycieczki rowerowe i krajoznawcze, polowania.

Na południe od Trzebieiszowa znajduje się kompleks leśny o powierzchni 1080 ha, wchodzący w skład Radzyńskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu.

Wydarzenia historyczne

Akcja Mitropa

- 3 października 1946 r. miała miejsce słynna akcja „Mitropa”, przeprowadzona przez działający na Podlasiu oddział AK-WiN pod dowództwem por. Tadeusza Marczuka ps. „Kurzawa”. Kilkudziesięcioosobowy oddział w Szaniawach-Poniałach koło Trzebieiszowa zatrzymał „Mitropę”, wojskowo-dyplomatyczny pociąg radziecki kursujący na trasie Moskwa-Warszawa

wa-Berlin i bez rozlewu krwi rozbrojono i pozbawiono mundurów ponad 200 żołnierzy Armii Czerwonej, w tym pięciu generałów i kilku wysokich rangą funkcjonariuszy NKWD jadących na naradę wojskową do Warszawy. 2 października 2016 r. w Szaniawach-Poniatkach odsłonięto pomnik upamiętniający to wydarzenie. Zaprojektowany jest on w kształcie koła o średnicy 20 metrów. W centralnym punkcie znajduje się krzyż, wokół którego rozmieszczonych zostało 20 betonowych płyt z wyciętymi sylwetkami żołnierzy.

Postaci historyczne

Helena Mniszkówna (1878-1943)

- Powieściopisarka, znana głównie jako autorka „Trędowatej”. Spod jej pióra wychodziły romanse z życia wyższych sfer. W 1910 r. pisarka wyszła za mąż za Antoniego Rawicz-Radomyskiego i wyjechała do wsi Popławy-Rogale pod Łukowem (gm. Trzemieszów), gdzie urodziła córki-bliźniaczki. Tam też powstały kolejne powieści. Mieszkając w Popławach-Rogalach, Helena poza pisaniem książek dużo pracowała społecznie: była m.in. przewodniczącą Koła Ziemiaków, zakładała ochronki dla panienek, należała do Przystosobienia Wojskowego.

Chorąży Antoni Dołęga ps. „Kulawy Antek”, „Znicz”, „Pijak”, „Mały Franio”, (1915-1982),

- Uczestnik kampanii wrześniowej 1939 r., żołnierz Armii Krajowej, uczestnik operacji berlińskiej (kwiecień/maj 1945 r.), żołnierz podziemia niepodległościowego Zrzeszenia WiN. Do końca życia pozostawał w konspiracji, korzystając z pomocy zaufanych ludzi, mieszkańców okolicznych wiosek, którzy udzielali mu schronienia aż do jego śmierci, która nastąpiła prawdopodobnie w 1982 r. Pośmiertnie został odznaczony przez Prezydenta RP krzyżem oficerskim Orderu Odrodzenia Polski i awansowany na stopień podporucznika 2 sierpnia 2019 r.

4

W czerwcu 2017 r. Prokuratura Rejonowa w Łukowie poinformowała o odnalezieniu szczątków żołnierza AK i WiN, Antoniego Dołęgi ps. „Znicz”. Dołęga ukrywał się w miejscowości Popławy-Rogale, a jego pochówek odbył się po kryjomu. Miejsce, gdzie został pochowany, wskazał mieszkaniec miejscowości Popławy-Rogale, Marek Artowicz. Ciało było zakopane na jego posesji leżącej na skraju wsi.

W dniu 19 listopada 2017 r. dokonano uroczystego pochówku szczątków ostatniego żołnierza podziemia antykomunistycznego. „Wolna Polska to jego pośmiertne zwycięstwo” – napisał w liście prezydent Andrzej Duda.

CZY WIESZ, ŻE ...

Wszystkie utwory

Heleny Mniszkówny zostały w 1951 r. objęte w Polsce zapisem cenzury i podlegały natychmiastowemu wycofaniu z bibliotek.

30 września 2009 r. odbyła się uroczystość związana z nadaniem imienia Heleny Mniszkówny Szkole Podstawowej w Celinach (gmina Trzemieszów). Niedaleko tej wsi znajdowały się Rogale (aktualnie Popławy-Rogale) – wieś, w której mieszkała Helena Mniszkówna wraz z rodziną.

3

» Dwór w Popławach-Rogalach
Manor house in Popławy-Rogale

5

» Kościół parafialny w Trzemieszowie
Parish church in Trzemieszów

SZLAK ROWEROWY:

Szlak Ziemi Łukowskiej
główna nitka: 24,9 km

Szaniawy Matysy - Szaniawy Poniaty - Trzebieszów - Wierzejki - Zembry - Wólka Konopna - Gołowierzchy - Celiny

- 1 Rezerwat „Kania”
- 2 Pomnik akcji „Mitropa”
- 3 Zabytkowy dworek drewniany, w którym mieszkała Helena Mniszkówna
- 4 Pomnik ppor. Antoniego Dołęgi
- 5 Kościół parafialny w Trzebieszowie
- 6 Pomnik upamiętniający pomordowanych podczas II wojny światowej mieszkańców wsi
- 7 Drewniany kościół w Zembrach z 1897 r.
- 8 Izba Pamięci Ludowej przy kościele parafialnym
- 9 Kapliczka Bractwa Trzeźwości
- 10 Drewniany wiatrak kozłak
- 11 Zagroda artystyczna
- 12 Pomnik upamiętniający miejsce śmierci por. Antoniego Ławckiego, uczestnika powstania styczniowego
- 13 Pomnik ku czci partyzantów z WIN
- 14 Skansen

CIĘKAWY!

Modlitwa o ciągłych przeciwnościach i niepowodzeniach

O Jezu mój,
który uciśnionych i spracowanych wołasz,
biegnę do Ciebie z ufnością,
bo życie moje to jeden ból i zawód;
ta ciężka i bezowocna praca ulżenia sobie cokolwiek,
a jam jest jako rozbitek zmuszony płynąć pod wodę,
gdy go jej prądy w przeciwną stronę unoszą.
Zmęczyłem się już, o Panie, wyczerpałem siły
ciała i duszy,
a to, co w pocie czoła zasiewam,
nie wydaje wcale owocu;
to co przedsięwzięję, na przykry zawód naraża;
to, czego pragnę, ode mnie ucieka;
to co mi wstrętne i ciężkie, stoi przede mną.
Idę w zapasy z swą dolą, aby wracać zraniony,
złamany i zniechęcony do walki,
więc ręce mi już opadły
i wołam do Ciebie wraz ze strwożonymi uczniami:
ratuj mnie Panie, bo ginę.

Antoni Dołęga

Zabytki:

Do czasów współczesnych przetrwały nieliczne zabytki. Większość z nich pochodzi z XIX i XX w. W przeważającej liczbie stanowią przykład architektury drewnianej.

JAKUSZE

- **drewniany wiatrak typu koźlak** z 1880 r., założony na rzucie czworoboku, ze ścianami nieznacznie zwężającymi się ku górze i dachem dwuspadowym z naczółkiem od strony skrzydeł i nadwieszonym szczytem nad ścianą mączną, szalowany, kryty gontem.

POPŁAWY-ROGALE

- **drewniany dworek** z 2 poł. XIX w. Obecnie znajduje się w prywatnych rękach (tej samej rodziny od 1920 r., kiedy został odkupiony od rodziny Heleny Mniskówny). Autorka słynnej „Trędowatej” mieszkała we dworze przez 10 lat od 1910 r. Tutaj wyszła za mąż za Antoniego Rawicz-Radomyskiego i tu urodziła córki-bliźniaczki.

TRZEBIESZÓW

- **kościół parafialny** pw. Dziesięciu Tysięcy Rycerzy Męczenników. Pierwotny kościół istniał tu już w 1418 r., uposażony przez króla Władysława Jagiełłę w 1430 r. Kolejny był fundacji Adama Szaniawskiego, kasztelana lubelskiego z 1724 r. Uległ on pożarowi od pioruna w 1855 r. Obecny, murowany kościół parafialny, wybudowany został w 1863 r. w stylu eklektycznym z cechami neoklasycyzmu i barokowym wnętrzem.

ZEMBRZY

- **drewniany kościół** parafialny pw. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski

KARWÓW I KURÓW

- **chaty** szlachty zagrodowej

Okolice LESZCZANKI

- **kapliczka przydrożna** z XIX w.

WIERZEJKI

- **kapliczka** Bractwa Trzeźwości z 1888 r.

Miejsca pamięci:

SZANIAWY-PONIATY

- **Pomnik** akcji „Mitropa” odsłonięty w 2016 r. w jej 70. rocznicę

WÓLKA KONOPNA

- **Pomnik** ku czci partyzantów z WiN

Warto też zobaczyć

GOŁOWIERZCHY

- **Zagroda artystyczna** – można tu zobaczyć przykłady rękodzieła ludowego

DĘBOWIERZCHY

- **Skansen** u Krystyny i Józefa Owczarskich z bogatą kolekcją narzędzi rolniczych i przedmiotów codziennego użytku.

Wiatrak koźlak w Jakuszach
Windmill koźlak in Jakusze

Wiejska chata w Kurowie
Village house in Kurów

Zagroda artystyczna w Golowierzchach
The farm art in Golowierzchy

Siłownia napowietrzna w Trzebieszowie Drugim
Outdoor gym in Trzebieszów Drugi

Szlaki turystyczne:

Przez obszar gminy Trzebieszów przebiega czerwony szlak rowerowy (**Szlak Ziemi Łukowskiej**) o długości 24,9 km – patrz **str. 50**. W gminie znajduje się też kilka siłowni na świeżym powietrzu: w Trzebieszowie, Trzebieszowie Drugim, Dębownicy, Zembrach, Golowierzchach i Jakuszach.

- **Wierzejk** – kapliczka Bractwa Trzeźwości
Wierzejk – shrine which belongs to the Brotherhood of Sobriety

9

➤ Aleja kasztanowo-lipowa w Burcu
Chestnut and lime tree alley in Burzec

6

Rys historyczny

Pierwsza wiadomość historyczna o Wojcieszkowie pochodzi z 1437 r. i dotyczy powstania parafii, której fundatorem był dziedzic Wojcieszkowa Klemens Ciołek z Bielna herbu Ciołek. Nabył on wieś Wojcieszków przed 1437 r. od nieznanego Wojcieszka – założyciela bądź właściciela osady. W 1 poł. XVI w. Mikołaj Dzik herbu Doliwa, ówczesny właściciel Wojcieszkowa, podniósł go z wsi parafialnej do rangi miasta. Dokument lokacyjny został wystawiony w kancelarii królewskiej w Krakowie 21 stycznia 1540 r. Po śmierci Mikołaja Dzika miasteczko przeszło w ręce rodziny Suchodolskich. Był to czas jego rozkwitu – w Wojcieszkowie funkcjonowała gorzelnia, cegielnia, tartak i młyn. Założona też została pierwsza biblioteka, która w 1807 r. liczyła 173 wolumeny. W 1764 r. Maurycy Suchodolski zbudował kościół o ośmiu ołtarzach.

Po jego śmierci w 1826 r. dobra wojcieszkowskie odziedziczył jego syn, hrabia Wojciech Suchodolski – poseł Sejmu Czteroletniego oraz konfederata barski. Miał on cztery córki i dwóch synów. Jedną z córek – Barbara, niewidoma od urodzenia, odzyskuje cudownie wzrok przy źródle w miejscowości Szczalib. Za uzdrowienie córki jako votum dziękczynne w pobliżu źródła Wojciech buduje w 1817 r. drewniany kościół, a gruszę w kształcie krzyża rosnącą przy źródle nakazuje przenieść i ustawić w tymże kościele.

W miejscu, skąd wypływało źródelko, wybudowano studzienkę, z której do dzisiaj ludzie czerpią wodę, wierząc,

że ma ona uzdrawiającą moc. Z racji tego, iż cud dokonał się w piątek – tego właśnie dnia co roku, w miesiącu maju w Szczalbie odbywają się nabożeństwa odpustowe.

Pod koniec XVIII i na pocz. XIX w. Wojcieszków zaczął stopniowo podupadać, by ostatecznie 16 października 1821 r. decyzją namiestnika utracić prawa miejskie.

Po Suchodolskich dobra wojcieszkowskie nabyła w 1876 r. rodzina Platerów – Tadeusz i Zofia. M.in. dzięki ich staraniom i wydatnej pomocy wybudowano na przełomie 1898–1899 r. w Wojcieszkowie kościół, a ówczesny proboszcz ks. Leszczyński sprowadził siostry Służki Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej.

Historia Ramzesa

Jeden z członków rodziny Platerów, hrabia Tadeusz Plater był wybitnym rolnikiem i hodowcą. Hodował owce dobrej rasy, za które w 1885 r. na wystawie osiągnięć rolnictwa w Warszawie otrzymał złoty medal. Hodowlą zajmowała się również jego córka Maria, która wyszła za mąż za Wilkora hr. Plater-Zyberka. Oprócz owiec hodowali też konie. 22 marca 1937 r. właśnie w stadninie Wojcieszków, w majątku hrabiny Marii Plater-Zyberk przyszedł na świat siwy żreback Ramzes, po niemieckim ogierze pełnej krwi angielskiej Ritter-spornie i klaczy Jordi wyhodowanej w stadninie Janów Podlaski. Dzieje tego słynnego siwka są częścią europejskiej hodowli koni. Pod koniec wojny trafił do wojskowej stadniny koło Lubeki w III Rzeszy, a dosiadał go porucznik Bielecki. Gdy wyemigrował do Kanady, Zarząd Stadnin Polskich w Niemczech w uznaniu zasług

przekazał Ramzesa baronowi Klemensowi von Nagel, który tworzył wtedy hodowlę koni sportowych. Nowy właściciel doskonale znał wartość hodowlaną Ramzesa, który dzięki niemu zaczął odnosić ogromne sukcesy. Klemens von Nagel nauczył się nawet języka polskiego, a także utrzymywał polską kapelę wojskową złożoną z rannych jeńców. Ramzes występował m.in. pod wielkimi skoczka-

2

➤ Pomnik Ramzesa w Wojcieszkowie
Statue of Ramzes in Wojcieszków

mi okresu międzywojennego, ale w 1948 r. jego karierę sportową zakończyła kontuzja. Kres tej dobre zapowiadającej się kariery sportowej stał się początkiem wielkiej kariery hodowlanej trwającej do późnej starości; w której Ramzes okazał się najwybitniejszym reproduktorem półkrwi w okresie powojennym. Do dzisiaj jego wnuki i prawnuki liczą się na parkurach całego świata, zdobywając medale olimpijskie i odgrywają wielką rolę w hodowli koni sportowych. Ramzes został uśpiony w 1966 r. O wielkim przywiązaniu barona Klemensa von Nagel do Ramzesa świadczy historia listu, który rozesłał do hodowców całego świata: „Opuścił ten świat w 30. roku życia ogier RAMZES (po Rittersporn xx - Jordi po Schagya x-3) hodowli hr Marii Plater-Zyberk w Wojcieszkowie (Polska), jedno z wielkich i niepowtarzalnych zjawisk rodzaju końskiego. Opłakujemy go jak dobrego i szlachetnego przyjaciela. Wielu, którzy podziwiali Ramzesa i jego potomstwo, będzie pamiętało o nim ze smutkiem i wdzięcznością”. Okrzyknięty reproduktorem minionego stulecia, uznany za filar niemieckiej hodowli koni sportowych, Ramzes jest po dziś dzień najlepszą użytówką polskich angloarabów. Staraniem Towarzystwa Przyjaciół Wojcieszkowa, przy współfinansowaniu ze środków PROW 2014-2020, 22 grudnia 2018 r. w Wojcieszkowie została odsłonięta płaskorzeźba na cześć tego słynnego konia.

Parki zabytkowe

WOJCIESZKÓW

- **zabytkowy park krajobrazowy z przełomu XVIII/XIX w.** – rodzina Platerów została piękny park o pow. ok. 12 ha w zachodniej części Wojcieszkowa, który stanowi dla mieszkańców miejsce rekreacji i wypoczynku. Rosną w nim drzewa w wieku 100-120 lat. Do parku od zachodu prowadzi aleja dojazdowa wysadzana lipami, a w parku wyznaczono aleje spacerowe: lipowe, kasztanowcowa, grabowa i grabowo-lipowa. W parku stał pałac, dziś znany tylko z fotografii. W 1944 r. rozparcelowano majątek Platerów – część obiektów znalazła się w rękach Gminnej Spółdzielni, a część w rękach prywatnych.

BURZEC

- **park krajobrazowy z XIX w.** – o kształcie nieregularnego czworoboku, zajmujący powierzchnię 4,73 ha. W parku mieści się szkoła podstawowa przebudowana w 1964 r. z dawnej willi Dmochowskich pochodzącej z XVIII w. Do dworu rodziny Dmochowskich przyjeżdżał Henryk Sienkiewicz – tutaj w latach swojego dzieciństwa wraz z kuzynami Dmochowskimi polował na kaczki nad pobliskimi stawami. Tutaj też pisał.

WÓLKA DOMASZEWSKA

i PRZYTULIN

- **parki wiejskie** z połowy XIX w.

1

➤ Kościół w Wojcieszkowie. Fot. Tomasz Zugaj/Wikipedia
Church in Wojcieszków. Pic. Tomasz Zugaj/Wikipedia

Walory przyrodnicze

Teren gminy zlokalizowany jest w obrębie dolin rzecznych Małej Bystrzycy i Bystrzycy. Obie doliny są urozmaicone krajobrazowo (szczególnie malownicze są meandry Bystrzycy w okolicy Wólki Domaszewskiej) – dość bogate pod względem flory i fauny. Atrakcją, nie tylko przyrodniczą, są

Burzeckie stawy, które należały do spokrewnionej z Henrykiem Sienkiewiczem rodziny Dmochowskich, wielokrotnie pojawiają się na kartach jego powieści.

W „Ogniem i mieczem” jako przeprawa Podbipięty i Skrzetuskiego przez stawy z obłożonego Zbaraża, w parku Dmochowskich umieszcza dwór rodziny Skrzetuskich, u których Onufry Zagłoba raczył się miodem. Rozdział II. powieści rozpoczyna się słowami: *„We wsi Burzec, położonej w ziemi łukowskiej, na pograniczu województwa podlaskiego, a należącej podówczas do państwa Skrzetuskich, w sadzie między dworem a stawem siedział na ławie stary człowiek”.*

W „Potopie”: *„Nad wielkim stawem, z trzcin odległych, przesłoniętych mgłą oddalenia, podnosiły się czasem stada kaczek cyranek lub dzikich gęsi i szybowwały w błękitnym powietrzu, podobne do czarnych krzyżyków, czasem klucz żurawi zaczętnia wysoko na niebie...”.*

Pobliskie stawy, o których pisał Litwos, noszą dziś imiona bohaterów jego dzieł: Zagłoba, Wołodjowski, Kmicic, Biel, Laskoszczyzn.

CZY WIESZ, ŻE...

W podworskim parku w Burcu często bywał Henryk Sienkiewicz, gdyż właścicielami tych terenów byli jego krewni. To właśnie w tym parku, pod jedną z lip, pisarz opisał scenę odpoczynku Zagłoby pod lipą. Nieopodal budynku szkolnego to literackie zdarzenie, ale i fakty historyczne związane z pobytami Sienkiewicza w Burcu, upamiętnia niewielka tabliczka umieszczona na granitowym głazie.

SZLAKI ROWEROWE:

Szlak Ziemi Łukowskiej

główna nitka: 11,9 km

Zofibór - Wólka Domaszewska - Świdniki - Sarnów - Siedliska - Burzec - Wola Burzecka - Adamów

Pętle lokalne:

niebieska: 8,6 km

Szczałb - Zimna Woda - Burzec - Wojcieszów - Adamów

żółta: 0,3 km

od trasy niebieskiej do centrum Wojcieszowa

- 1 Kościół w Wojcieszowie
- 2 Pomnik Ramzesza
- 3 Izba Regionalna
- 4 Cmentarz parafialny z przełomu XVIII i XIX w., pochowana jest tam m.in. trzecia żona H. Sienkiewicza - Maria z Babskich oraz żołnierze polegli w czasie I i II wojny światowej oraz w roku 1920
- 5 Zabytkowy park pałacowy z XVIII/XIX w.
- 6 Aleja lipowo-kasztanowa, pomnik przyrody
- 7 Sienkiewiczowskie stawy burzeckie
- 8 Ośmiorak i dwanaściorak z końca XIX w.
- 9 Burzec - pomnik poświęcony pamięci żołnierzy poległych 5.10.1939 r.
- 10 Drewniane chałupy kryte strzechą z pocz. XX w.
- 11 Kościół drewniany z 1854 r. w Zofiborze
- 12 Stara gorzelnia z XIX w.
- 13 Park podworski w Wólce Domaszewskiej wraz z ruinami i kapliczką przydrożną na drodze do Zofiboru

Więcej na www.wojcieszow.pl

słynne **stawy rybne w Burcu** (powierzchnia ok. 90 ha), związane z twórczością Henryka Sienkiewicza, których nazwy pochodzą od bohaterów Trylogii (Wołodyjowski, Kmicic, Zagłoba).

Pomniki przyrody

- w Burcu **zabytkowa aleja lipowo-kasztanowa** będąca pomnikiem przyrody, prowadząca do dawnego majątku Dmochowskich
- pomnik przyrody w Wólce Domaszewskiej

Zabytki:

WOJCIESZKÓW

- **zespół kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Jezusa** – neogotycki, murowany z 1897–99 r. o pięknym wnętrzu, z witrażami w oknach i ażurowymi schodami prowadzącymi na chór, drewnianą **plebanią** z ok. 1897 r.

ZOFIBÓR

- piękny, **drewniany kościół** z 1854 r., z drewnianą **dzwonnica** i zabytkową **plebanią**

BURZEC

- **ośmiorak i dwanaściorak** z końca XIX w., wzniezione z palonej cegły

WÓLKA DOMASZEWSKA

- **zabytkowa gorzelnia** z XIX w., przebudowana i już niedziałająca oraz park podworski wraz z kapliczką przydrożną na drodze do Zofiboru i ruinami budynków podworskich (zachowane fundamenty).

Warto też zobaczyć

- w **Wojcieszkowie** na cmentarzu parafialnym z przełomu XVIII i XIX w. spoczywa trzecia żona Henryka Sienkiewicza Maria z Babskich; znajdują się tu także groby kleeberczyków, grób trzech lotników 55 eskadry bombowej: kpt. Skibińskiego, kpr. Wasiaka, plut. Białego

► Pomnik poświęcony poległym lotnikom we wsi Marianów
Monument dedicated to fallen airmen in Marianów village

- w **Wojcieszkowie** w Izbie Regionalnej mieszczącej się w najstarszym, drewnianym budynku Wojcieszkowa pochodzącym z 1864 r., możemy obejrzeć ekspozycję przedmiotów codziennego użytku z początku XX w.
- w **Woli Burzeckiej** – dwa dobrze zachowane drewniane, kryte strzechą budynki mieszkalne z początku XX w.

Szlaki turystyczne:

Szlaki rowerowe o długości ok. 21 km

Szlak Ziemi Łukowskiej główna nitka **czerwona** o długości 11,9 km oraz 2 szlaki lokalne: **niebieski** o długości 8,6 km (prowadzący do centrum Wojcieszkowa, a dalej kierujący się w stronę Krzywdy) i **żółty** o długości 300 m (szlak łączący rynek w Wojcieszkowie ze szlakiem niebieskim) – **str. 50**.

Szlak czerwony prowadzi m.in. przez piękną aleję (w Burcu) wiodącą między dwoma rzędami kasztanowców. Zjazd rowerem z góry między stawami hodowlanymi dostarcza wiele estetycznych i przyjemnych wrażeń.

Przez gminę przebiega też **Szlak Henryka Sienkiewicza** (Okrzeja – Adamów – Burzec – Wola Burzecka – Wojcieszków **str. 52**)

11

► Kościół w Zofiborze. Fot. Rafał Terkner
Church in Zofiborze. Pic. Rafał Terkner

► Zespół parkowo-dworski w Wilczyskach
The park and palace complex in Wilczyska

Rys historyczny

Pierwsze historyczne wzmianki dotyczące gminy pochodzą z XVI w. Po III rozbiórce Polski ziemie te znalazły się pod zaborem austriackim – w Galicji Zachodniej. Następnie weszły w skład Księstwa Warszawskiego, a od 1815 r. wraz z powstaniem Królestwa Polskiego weszły w skład województwa podlaskiego, obwodu łukowskiego i powiatu żelechowskiego. Po powstaniu listopadowym nastąpił nacisk na unifikację Królestwa Polskiego z Rosją. Ukazem carskim z 8 marca 1837 r. województwa przemianowano na gubernie. Powstała gubernia podlaska, która obejmowała powiaty: łukowski (wraz z okolicami gm. Wola Mysłowska), białski, radzyński i siedlecki – do czasu włączenia tych ziem do guberni lubelskiej. W 1859 r. dokonano reformy ustrojowej, w wyniku której każda gmina musiała składać się z przynajmniej „50 dymów” pod zarządem jednego wójta – zwykle był to właściciel ziemski. Zatem początkowo każda wieś w rejonie Woli Mysłowskiej stanowiła oddzielną gminę wiejską z dziedzicem w roli wójta. Z czasem jednostki te połączone zostały w większe organizmy. I tak w 1866 r. ukazem carskim powołano dwie gminy wiejskie: gminę Mysłów z siedzibą w Ciechominie i gminę Jarczew z siedzibą w Podosiu. Obie gminy należały do powiatu łukowskiego wchodzącego do nowo utworzonej guberni siedleckiej. W 1912 r. w wyniku reformy administracyjnej obie gminy na powrót trafiły do guberni lubelskiej. Wraz z upadkiem Królestwa Polskiego, w wyniku działań wojennych w okresie I wojny światowej, tereny północnej Lubelszczyzny podzielono pomiędzy Prusy i Austro-Węgry. 7 listopada 1918 r. ogłoszono w Lublinie

powstanie Rządu Ludowego Republiki Polskiej. W odrodzonym państwie polskim zarówno gmina Mysłów, jak i gmina Jarczew nadal należały do powiatu łukowskiego i województwa lubelskiego. W okresie II wojny światowej tereny obu gmin znalazły się pod okupacją niemiecką. Po zakończeniu działań wojennych podział administracyjny odpowiadał zasadniczo temu sprzed wojny. Obecny kształt terytorialny gmina Wola Mysłowska uzyskała w roku 1973 r. na mocy uchwały Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie powołującej gminę Wola Mysłowska w powiecie łukowskim.

Walory przyrodnicze

Obszar gminy to przeważnie równina (sandrowa), miejscami falista wysoczyzna, urozmaicona wydmami i wzniesieniami moreny czołowej. Teren charakteryzuje bogactwo zbiorowisk roślinności wodnej, szuwarowej i torfowiskowej – ma to związek z występującymi na tym terenie niewielkimi, ale licznymi oczkami wodnymi, torfowiskami oraz kompleksami stawów rybnych. O bogactwie przyrodniczym tego regionu świadczy chociażby ilość projektowanych na terenie gminy rezerwatów przyrody (3) i użytków ekologicznych (19)!

Do najatrakcyjniejszych pod względem przyrodniczym miejsc na terenie gminy należą:

- dolina Świdra i jego dopływów,
- dolina Wilgi z rozległymi łąkami, kompleksami stawów w okolicach Mysłowa i Jarczewa,
- las wilczyński o pow. 118 ha, porastający morenowe zbocze doliny Wilgi, będący miejscem występowania wielu rzadkich i ciekawych gatunków roślin, w tym m.in.: wawrzynka wilczylika, miodunki plamistej, tuskiewnika różowego, zerwy kłosowej, orlika pospolitego, dzwonka szerokolistnego i szczeciastego oraz leśnych storczyków: kruszczyka szerokolistnego i gnieźnika leśnego. Większość z nich to gatunki chronione. Oba występujące tu gatunki dzwonków to gatunki rzadkie i zagrożone.
- kompleks torfowisk niskich i przejściowych w okolicy miejscowości Mysłów i Grudź.

► Stawy w Mysławie
Ponds in Mysłów

7

CZY WIESZ, ŻE...

Las ciągnący się od miejscowości

Ciechomin w kierunku miejscowości Świder to

miejsce występowania

rzadkiego w Polsce grzyba – okratka australijskiego. Jest to egzotyczny gatunek trującego

grzyba, który przywedrował na teren naszego kraju aż z antypodów! Ma bardzo ciekawy kształt i kolor – w pełni rozwinięty przypomina krwistoczerwoną ośmiornicę lub egzotyczny kwiat.

Stoczek Łukowski – Krzywda. Jest to miejsce występowania wielu rzadkich roślin torfowiskowych, m.in.: widłaka torfowego, przygiełki białej, rosiczki pośredniej i rosiczki okrągłolistnej. Bardzo ciekawym florystycznie obiektem są łąki koło miejscowości Germanicha i Nowy Świat. Położone malowniczo w dolinie Wilgi są miejscem, gdzie rośnie wiele rzadkich gatunków, w tym relikwit glacialny (polodowcowy) – **wielosił błękitny**. Dolina Wilgi jest także miejscem, gdzie możemy spotkać inne rzadkie rośliny, m.in.: rutewkę wąskolistną, listerę jajowatą, wawrzyńka wilczezyło, zdrojówkę rutewkową. Brak na tym terenie dużych kompleksów leśnych sprawia, że gatunki leśne reprezentowane są głównie przez małe zwierzęta. Wyjątkowy jest za to świat ptaków. Na terenie gminy stwierdzono dotychczas występowanie 172 gatunków ptaków. Najliczniej reprezentowane są gatunki środowisk otwartych i wodno-błotnych. Do najciekawszych należą: błotniak łąkowy (gatunek umieszczony w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt!), kobuz, pustułka, uszatka, dudek, krętogłówny, ortolan i srokosz oraz derkacz (gatunek wymieniony w „Dyrektywie ptasiej” jako globalnie zagrożony w Europie), dziwonia, zimorodek, świerszczak, strumieniówka, kszysk i rycyk. Z ciekawszych gatunków związanych z terenami leśnymi wymienić należy: trzmiełojada, bociana czarnego, dzięcioła czarnego, dzięcioła zielonego i lerkę. Z pośród gatunków lęgowych na uwagę zasługuje fakt gniazdowania czterech gatunków perkozów (z 5 lęgowych w Polsce!), tj. perkoza dwuczubego, rdzawoszybiego, perkozka i zausznika, czy też rybitwy białowłosej – bardzo rzadkiego gatunku lęgowego w kraju. Wśród ptaków nielegowych regularnie spotyka się żerującego na stawach w Mysławie bielik, rybołowa, a na łąkach w dolinie Wilgi orlika krzykliwego. Podczas migracji wiosennych i jesiennych na rozlewiskach w dolinie Wilgi oraz na stawach w Mysławie i Jarczewie można zaobserwować liczne stada siewca złotego, batalionów, gęsi zbożowych, białoczelnych i gęgaw, jak również łabędzia krzykliwego, czapłę białą,

Osobliwością gminy Wola Myśłowska jest bogactwo roślinności wodnej i błotnej. Do najciekawszych zbiorowisk roślinnych o takim charakterze należą:

- zespół rdestnicy pływającej koło Ciechomina,
- zespół lilii wodnych występujący na stawach w Mysławie,
- zespół grzybieni północnych w dwóch dystroficznych oczkach wodnych koło miejscowości Grudź.

Osobliwością przyrodniczą jest występowanie kontynentalnych torfowisk wysokich z zespołu *Ledo-Sphagnetum magellanici* oraz torfowisk przejściowych ze związku *Rhynchosporion albae*. Najlepiej wykształcone zbiorowisko tego typu znajduje się na obrzeżach lasu przy drodze

► Wilczyśka - młyn na rzece Wilga
Wilczyśka - water-mill on river Wilga

3

SZLAKI ROWEROWE:

Szlak Ziemi Łukowskiej

główna nitka: 17 km

Huta Zadybska - Jarczew - Dwornia - Wola Mysłowska - Wilczyńska - Wólka Ciechomska - Ciechomin - Kisielsk

Pętle lokalne:

zielona: 3 km

Wilczyńska

żółta: 5 km

Ciechomin - Świder - Jagodne

- 1 XIX-wieczny zespół dworsko-parkowy w Wilczyńskich (siedziba rodu Korzybskich), otoczony stawami
- 2 Ruiny zamku obronnego z XV w., zniszczonego podczas potopu szwedzkiego (poł. XVII w.)
- 3 Drewniany młyn wodny z 2 poł. XIX w. (obecnie elektryczny)
- 4 Cmentarz z mogiłą powstańcą z 1863 r., nagrobkiem rodziny Korzybskich, mogiłą żołnierską z 1939 r.
- 5 Kuźnia
- 6 Park z 4 pomnikami przyrody (jesiony i lipa)
- 7 Zespół parkowy w Mysłowie - park z dwoma pomnikami przyrody (jesiony) wraz ze stawem
- 8 Zbiorowa mogiła powstańców z 1863 r.; krzyż kamienny z pamiątkową tablicą
- 9 Zespół pałacowo-parkowy w Jarczewie - siedziba rodu Podolskich; dwór zbudowany w 2 poł. XIX w., otoczony parkiem z licznymi pomnikami przyrody oraz aleją złożoną z wielu gatunków drzew

Więcej na www.wolamyslowska.com.pl

CZY WIESZ, ŻE...

Malownicza dolina rzeki Wilgi to miejsce występowania wielu rzadkich gatunków roślin. Rośnie tu m.in. **turzycza luźnokwiatowa** – jedna z najrzadszych roślin naszego kraju! Jest gatunkiem narażonym na wymarcie i umieszczonym w Polskiej Czerwonej Księdze Roślin!

W dolinie Wilgi możemy spotkać również relikwit połodowcowy (glacialny) – **wielosiła błękitnego**. Ta piękna roślina występuje tu w znacznej ilości, a jej populację szacuje się na ponad 1500 egzemplarzy! Jest gatunkiem związanym z klimatem chłodnym. Na tereny naszego kraju przywędrowała wraz z lodowcem. Roślina objęta jest ochroną gatunkową. Według Polskiej Czerwonej Księgi Roślin jest to gatunek narażony na wymarcie.

► Dwór w Jarczewie
Manor house in Jarczew

9

► Park w Jarczewie
Park in Jarczew

a przy odrobinie szczęścia – także purpurową, ohara oraz wiele innych rzadkich i ciekawych gatunków.

Niezwykle rzadkim gatunkiem wędrownym odnotowanym na terenie gminy jest orzełek. W Polsce populację szacuje się na nie więcej niż 5 par lęgowych!

Postaci historyczne

Gustaw Stanisław Antoni Wyssogota-Zakrzewski (1837-1907)

- Wnuk Ignacego Wyssogoty-Zakrzewskiego, pierwszego

prezydenta Warszawy i uczestnika insurekcji kościuszkowskiej. Dziedzic Ciechomina, który od 1862 r. należał do czołowych działaczy na Podlasiu. Wraz z księdzem Brzózka uczestniczył w opracowaniu planów wybuchu powstania styczniowego, a następnie organizował atak oddziałów powstańczych na Łuków. Współorganizator struktur powstańczych Ziemi Łukowskiej i ich bazy wypadowej w lasach Różańskich (Jata). Najprawdopodobniej to w majątku Zakrzewskich w Ciechominie znajdowały się tajne magazyny zaopatrzeniowe powstańców.

Zakrzewski zorganizował ponadto własny oddział powstańczy o charakterze kwatermistrzowskim, mający za zadanie zaopatrzyć walczące oddziały w niezbędne zaopatrzenie – głównie broń i żywność. Za jego czynnny udział w powstaniu władze carskie rozparcelowały majątek rodziny Zakrzewskich. Do czasów dzisiejszych nie zachowały się żadne pozostałości po dawnym dworze w Ciechominie. Patron Gminnej Biblioteki Publicznej w Woli Mysłowskiej.

Jan Korzybski (1910-1944)

- Ostatni właściciel majątku i folwarku w Wilczyskach, budowniczy młyna, członek AK, pseudonim „Iрма”. Szko-

lił młodych partyzantów, brał udział w powstaniu warszawskim. Odznaczał się odwagą i znakomitymi umiejętnościami strzeleckimi, np. z karabinu maszynowego trafił pilota bombowca - sztukasa, przelatującego nisko nad dachem, na którym miał swoje stanowisko. Został śmiertelnie ranny na Starym Mieście; pocisk urwał mu rękę. Zmarł 20 sierpnia. Na prośby przeniesienia do szpitala odparł: „Umrę tu, gdzie brałem ślub”. Został odznaczony pośmiertnie Krzyżem Virtuti Militari. Pochowano go na skwerku przy ul. Hipotecznej, ekshumowano na wiosnę 1945 r. i pochowano na cmentarzu parafialnym w Wilczyskach w rodzinnym grobowcu.

Zabytki:

JARCZEW

- **Zespół dworsko-parkowy z 2 poł. XIX w.** należący do rodziny Podoskich, właściceli majątku od 2 poł. XVIII w. do II wojny światowej. W jego skład wchodzi murowany dwór z 1 poł. XIX w., czworak zwany rybakówką, kuźnia, murowana oficyna, 4 domy drewniane z XIX/XX w. oraz park krajobrazowy ze stawami. Zespół zajmuje powierzchnię 17,41 ha. Park krajobrazowy tworzy malowniczy, asymetryczny układ wzbogacony sys-

temem stawów i kanałów. Występuje tu wiele drzew posiadających status pomnika przyrody. Czasy świetności dwór przeżywał w okresie międzywojennym. Jego ówczesny właściciel, Jerzy Podoski, żonaty był ze szwagierką prezydenta Ignacego Mościckiego, który bywał w Jarczewie. Dwór odwiedzali również ministrowie i szefowie rządu. W czasie wojny w dworze mieścił się ośrodek rehabilitacyjny dla rannych żołnierzy. Następnie majątek został znacjonalizowany i wszedł w skład PGR-u.

WILCZYSKA

- **zespół dworsko-parkowy z przełomu XVIII i XIX w.** Od lat 20. XIX w. majątek należał do rodu Korzybskich herbu Abdank. W połowie XIX w. dla Jana Korzybskiego wybudowano dwór otoczony parkiem. Do dworu prowadziła aleja dojazdowa obsadzona lipami oraz tujami. Jego ozdobą były dwa stawy połączone kanałami z rzeką Wilgą. Po II wojnie światowej do 2009 r. w obiekcie mieściła się szkoła podstawowa. W 2013 r. zespół parkowo-dworski został zwrócony prawomocnym spadkobiercom właścicieli, którzy obecnie prowadzą renowację tego historycznego dworu.
- **ruiny fortyfikacji - tzw. „Zamczysko”.** Najstarsze wzmianki o Wilczyskach pochodzą z XV w. - w tym czasie stał tu wspaniały zamek. Na początku XVII w. należał on do wojewody inowrocławskiego Jana Gostomskiego, który w swojej okazałej siedzibie podejmował królewicza Władysława (późniejszego króla Władysława IV Wazę). Zamek w Wilczyskach gościł też króla Zygmunta III z małżonką. Zamek został złupiony i doszczętnie spalony przez Szwedów w czasie potopu szwedzkiego. Do dzisiejszych czasów zachował się jedynie prostokątny majdan otoczony fosą, a od wschodniej strony kamienne fundamenty.
- **kościół parafialny pw. Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny** w obecnym kształcie został wybudowany w latach 1957-1963, konsekrowany w 1964 r.; jednak pierwsze wzmianki o kościele pochodzą z początku XVI w.
- **cmentarz** parafialny z 2 poł. XIX w.
- kamienna **kapliczka** z figurką Matki Boskiej
- drewniany **młyn** nad Wilgą.

MYSŁÓW

- zespół dworsko-parkowy z XVII w., fragment parku krajobrazowego ze stawem (koniec XIX w.), w parku 2 pomniki przyrody (jesiony)
- zespół folwarczny: ośmiorak murowany z XIX w., obora murowana z ok. XIX w., chlewnia murowana z ok. XIX w., stodoła murowano-drewniana z przełomu XIX/XX w., spichlerz murowany z ok. XIX w. i lodownia obejmująca budynek mieszkalny z pocz. XX w.

- pomnik powstańców styczniowych - zbiorowa mogiła powstańców z 1863 r.
- fragment parku krajobrazowego ze stawem z końca XIX w.

BACZKÓW

- park dworski
- zespół parku krajobrazowego z połowy XIX w.
- na drodze Ciechomin - Baczków natknąć możemy się jeszcze na oryginalny bruk, tzw. „kocie łby”.

WOLA MYSŁÓWSKA

- młyn
- **Wandów**
- kościół parafialny murowany wybudowany w 1937 r.; styl pseudobarokowy
- kapliczka postawiona w miejscu zabójstwa ks. Franciszka Gizińskiego i Kazimierza Pleškota, do którego doszło 17 listopada 1933 r.

Szlaki turystyczne:

Szlak Ziemi Łukowskiej główna nitka czerwona o długości 17 km oraz 2 szlaki lokalne: zielony o długości 3 km i żółty o dł. 3 km. Trasy zostały oznakowane wyraźnymi tabliczkami - drogowskazami, na których znajdziemy informacje o najbliższych miejscach wartych zobaczenia oraz o miejscach wypoczynku.

• Kościół w Wilczyskach
Church in Wilczyska

• Mogiła i pomnik powstańców styczniowych w Mysłowie
Mass grave and memorial of January insurgents in Mysłów

Przez obszar Ziemi Łukowskiej przebiega kilka szlaków turystycznych: oznakowany Szlak Ziemi Łukowskiej, utworzony przy współpracy z Lokalną Grupą Działania RAZEM KU LEPSZEJ PRZYSZŁOŚCI, nieoznakowane szlaki tematyczne: Szlak Henryka Sienkiewicza, Szlak im. gen. Franciszka Kleeberga, Szlak Powstań Narodowych i Szlak II Wojny Światowej a także regionalne szlaki dziedzictwa kulturowego: Szlak Kultury Wsi i Miasteczek, Szlak Wielkich Pisarzy i Szlak Muzealny. Ziemia Łukowska to także część trasy Szlaku bitwy pod Kockiem.

Fot. 123rf

SZLAK ZIEMI ŁUKOWSKIEJ

Szlak oznakowany w 2014 r., liczący wraz z odgałęzieniami ok. 350 km. Obejmuje

10 gmin powiatu łukowskiego (należących do LGD RAZEM KU LEPSZEJ PRZYSZŁOŚCI: Adamów, Krzywda, Łuków, Serokomla, Stanin, Stoczek Łukowski – gm. miejska i Stoczek Łukowski – gm. wiejska, Trzebieszów, Wojcieszków i Wola Mysłowska) i 2 gminy powiatu ryckiego (Kłoczew i Nowodwór). Sprofilowany został głównie jako szlak rowerowy, choć nic nie stoi na przeszkodzie, aby pokonać go w inny sposób – samochodem, a nawet pieszo, we fragmentach lub w całości. Szlak łączy się z trasą rowerową w rezerwacie Jata oraz niebieskim szlakiem rowerowym powiatu garwolińskiego (województwo mazowieckie). Prowadzi przez najpiękniejsze i najciekawsze, z turystycznego punktu widzenia, miejsca na tym obszarze, w tym miejsca związane z życiem i twórczością Henryka Sienkiewicza oraz przez miejsca ważne historycznie (obszary walk powstańczo-partyzanckich z okresu powstania listopadowego, powstania styczniowego oraz II wojny światowej). Główna trasa szlaku oznaczona jest kolorem czerwonym i tworzy pętlę, a jej odnogi oznaczono kolorami: żółtym, zielonym, niebieskim i czarnym. Kolor szlaku nie łączy się z jego trudnością. Na całej trasie rzeźba terenu jest słabo zróżnicowana, co sprzyja turystyce rowerowej w każdym wieku.

SZLAK CZERWONY (główna nitka)

Prowadzi przez gminy Adamów, Krzywda, Kłoczew, Wola Mysłowska, Stoczek Łukowski, Stanin, Łuków, Trzebieszów i Wojcieszków

Gmina Adamów (20 km): Adamów

- cmentarz parafialny z mogiłami żołnierskimi z 1939 r. oraz kilka zabytkowych nagrobków z XIX w.
- kompleks stawów adamowskich
- **Gułów** • zabytkowa kapliczka przy wjeździe do dawnego parku i majątku Czartoryskich
- „Kamienna Figura” z przestrzeżoną postacią Chrystusa
- Las Gułowski: miejsce wypoczynku z zadaszoną drewnianą altaną
- trasa zw. „Drogą Unitów Podlaskich”
- krzyż zw. „Drewnianą Figurą”
- kapliczka zawieszona na olbrzymim dębie
- **Wola Gułowska** • Sanktuarium Maryjne z cudownym obrazem Matki Bożej Patronki Żołnierzy Września wraz z klasztorem ojców karmelitów oraz podziemiami ze studzienką
- Dom Kultury-Pomnik Czynu Bojowego Kleeberczyków
- **Turzystwo** • cmentarz parafialny z mogiłami żołnierskimi z 1939 r.
- zabytkowa kapliczka i tablica poświęcona SGO „Polesie” na skraju lasu, gdzie stała gajówka Ofiara, w której stacjonował sztab SGO Polesie podczas jej ostatniej bitwy pod Wolą Gułowską i Adamowem
- **Lipiny / Gmina Krzywda (11,4 km):**
- **Kobylczyk** - **Wola Okrzejska** • Muzeum Henryka Sienkiewicza (dworek – miejsca urodzenia noblisty)
- **Okrzeja** • kościół pw. Świętych Piotra i Pawła (miejsce chrztu H. Sienkiewicza) z polichromiami o motywach

z powieści pisarza • kopiec H. Sienkiewicza • cmentarz, na którym znajduje się grób matki pisarza, Stefanii z Cieciszowskich Sienkiewiczowej oraz mogiły żołnierskie z 1920 r. i 1939 r. – **Gózd – Feliksin** • Kamień Pamięci i kapliczka upamiętniające tragiczne wydarzenia z 1943 r. (zamordowanie 9 Żydów przez hitlerowców) i 1944 r. (rozstrzelanie 11 mieszkańców wsi) – **Huta Zadybska / Gmina Wola Mysłowska (17 km):** – **Jarczew** • zespół pałacowo-parkowy – siedziba rodu Podolskich; dwór zbudowany w 2 poł. XIX w., park z licznymi pomnikami przyrody – **Dwornia** • miejsce odpoczynku – **Wola Mysłowska – Wilczyska** • XIX-wieczny zespół dworsko-parkowy (siedziba rodu Korzybskich), otoczony stawami • ruiny zamku obronnego z XV w. • drewniany młyn wodny z 2 poł. XIX w. • cmentarz z mogiłą powstańczą z 1863 r., nagrobkiem rodziny Korzybskich, mogiłą żołnierską z 1939 r. • kuźnia – **Wólka Ciechomska – Ciechomin / Gmina Stoczek Łukowski (ok. 19,5 km):** – **Kisielsk** • najstarsze osadnictwo z okresu kultury łużyckiej / **Miasto Stoczek Łukowski (2,4 km):** • pomnik gen. Józefa Dwernickiego, a przy nim replika armaty • pomnik ppłk. Wacława Rejmaka „Ostoi” • Pomnik ofiar II wojny światowej / **Gmina Stoczek Łukowski cd.** – **Zabiele** • ruiny młynu wodnego • domek myśliwski • malownicza dolina rzeki Świder • miejsce odpoczynku – **Aleksandrówka – Szyszki / Gmina Stanin (17,55 km):** – **Gózd – Zastawie / Gmina Łuków (36,9 km):** – **Żdźary** • miejsce odpoczynku „Ranczo po bocianami” – **Rez. Jata** • pomnik ks. St. Brzóska • Łysa Góra – wydma śródłądowa – **Grzędówka** • głazy upamiętniające bitwę pod Grzędówką (20 lipca 1944 r.) – **Krynka** • zespół dworski i folwarczny z pocz. XX w. • okopy z okresu II wojny światowej • lapisarium i miejsce odpoczynku / **Gmina Trzebieszów (24,9 km):** – **Celiny – Gołowierzchy** • pomnik upamiętniający miejsce śmierci por. Antoniego Ławckiego, uczestnika powstania styczniowego • zagroda artystyczna • miejsce odpoczynku – **Wólka Konopna** • pomnik ku czci partyzantów z WiN – **Zemby** • pomnik upamiętniający pomordowanych podczas II wojny światowej mieszkańców wsi • drewniany kościół z 1897 r. • Izba Pamięci Ludowej przy kościele parafialnym • siłownia napowietrzna – **Wierzejki** • kapliczka Bractwa Trzeźwości – **Trzebieszów** • kościół parafialny w stylu eklektycznym z barokowym wnętrzem • pomnik ppor. Antoniego Dołęgi – **Rezerwat Kania – Szaniawy-Poniaty** • pomnik akcji „Mitropa” / **Gmina Łuków cd.** – **Strzyżew** • lapidarium i miejsce odpoczynku – **Wagram** • XIX-wieczny park dworski z pozostałościami dawnego drzewostanu oraz okazałe dęby – dziś pomniki przyrody – **Aleksandrów – Strzyżew – Jadwisin / Gmina Wojcieszków**

(11,9 km): – **Zofibór** • kościół drewniany z 1854 r. • stara gorzelnia z XIX w. – **Wólka Domaszewska** • park podworski wraz z ruinami i kapliczką przydrożną – **Świderki / Gmina Stanin cd.** – **Sarnów** • zespół dworsko-parkowy / **Gmina Wojcieszków cd.** – **Siedliska – Burzec** • sienkiewiczowskie stawy • ośmiorak i dwanaściorak z końca XIX w. • aleja lipowo-kasztanowa, pomnik przyrody • pomnik poświęcony pamięci żołnierzy poległych 5.10.1939 r. – **Wola Burzecka** • drewniane chałupy kryte strzechą z pocz. XX w. / **Adamów**

SZLAKI LOKALNE (DOJAZDOWE) łączą się ze szlakiem czerwonym. Są to szlaki: niebieski, czarny, zielony

SZLAK NIEBIESKI:

długość szlaku: 8,6 km (gmina Adamów i Wojcieszków): **Adamów – Glinne – Wojcieszków – Wola Burzecka – Burzec – Szczalb – Krzywda – Stara Wieś – Radoryż Smolany – Huta Dąbrowa – Koryczany.**

SZLAK CZARNY:

długość szlaku: 14 km (gmina Adamów i Serokomla): **Adamów** • kamienny krzyż upamiętniający 20. rocznicę odzyskania niepodległości • austeria z XIX w. • zegar słoneczny z planetami • dwa pomniki upamiętniające ofiary lat okupacji • zabytkowy kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego • dzwonnica – **Zakępie** • drewniana zabytkowa kaplica • plac zabaw dla dzieci / – **Józefów Duży** • pomnik kobiety bolejącej upamiętniający miejsce mordy dokonanej przez hitlerowców na mieszkańcach wsi – **Hordzież – Serokomla – Poznań – Leonardów – Bielany** i ponownie wkracza na teren gminy Adamów. Część południowa (4 km w gminie Adamów): – **Wola Gułowska** • pomnik-działo pamiętający bitwę SGO „Polesie”, zob. opis szlaku czerwonego – **Dąbrówka** (zw. potocznie Zarzeczem) – **Sobiska** • miejsce wypoczynku: drewniana altana lub „malinowa zagroda sołtysa”. Szlak czarny dalej prowadzi w kierunku granicy z Gminą Serokomla.

SZLAK ZIELONY:

Długość szlaku: 23 km (gminy Adamów, i Krzywda): **Wola Gułowska** (zob. opis szlaku czerwonego) – **Dąbrówka** (zw. potocznie Zarzeczem, przy trasie rzeźby lokalnych twórców ludowych) – skrzyżowanie dróg na Helenów (zbiorowa mogiła żołnierzy SGO „Polesie”) – **Żurawiec – Natalin – Budziska – Kalinowy Dół** • tablica upamiętniająca historię Pułku 3 Strzelców Konnych, który swój szlak bojowy w 1939 r. zakończył w tej miejscowości. Dalej szlak zielony prowadzi przez tereny gminy Nowodwór (Lendo Wielkie – Zielony Kąt –

Nowodwór – Grabów Rycki – Grabów Szlachecki), by ponownie skierować się na teren gm. Krzywda – **Okrzeja**, gdzie łączy się z głównym szlakiem czerwonym.

SZLAK HENRYKA SIENKIEWICZA

Przebiega przez środkową część obszaru LGD i związany jest z miejscem urodzenia i twórczości polskiego noblisty Henryka Sienkiewicza. Szlak opracowany został przez dr Andrzeja Rogalińskiego. Oznaczony jest kolorem **niebieskim**.

Przebieg szlaku: Łuków – Tuchowicz – Stanin – Wesołówka – Koźuchówka – Krzywda – Wola Okrzejska – Okrzeja – Wola Gułowska – Adamów – Burzec – Wojcieszków – Łuków

Długość: ok. 90 km

Łuków • Miejska Biblioteka im. Henryka Sienkiewicza – przy ul. Wyszyńskiego • pomnik poświęcony noblicie – rondo przy ul. Sienkiewicza – **Tuchowicz** • kościół neogotycki zbudowany w stylu neogotyckim staraniem księdza Adama Byszewskiego • za kościołem grobowiec byłego dzierżawcy majątku Tuchowicz Joachima Hempła, i jego żony Rozalii – **Wesołówka** • park oraz ruiny dworu z XVII w., wraz z fosą oraz zespołem przyzamkowym – oficyną dworską – **Krzywda – Wola Okrzejska** • Muzeum Henryka Sienkiewicza – dawna oficyna dworska, gdzie narodził się noblista – dwór należał do rodziny Cieciszowskich i Sienkiewiczów prawie sto lat) – **Okrzeja** • kościół pw. św. Piotra i Pawła – ufundowany przez prababkę noblisty. Tutaj rodzice pisarza Józef Sienkiewicz i Stefania Cieciszowska wzięli ślub. Również w tym kościele w dwa dni po urodzeniu – 7 maja 1846 r. został ochrzczony H. Sienkiewicz. Na suficie kościoła, w nawie zobaczymy obrazy – sceny z „Quo Vadis” i z „Potopu”, natomiast na lewej ścianie wewnątrz kościoła umieszczone są dwie tablice pamiątkowe dziadka i babki H. Sienkiewicza • cmentarz, gdzie, przy odnowionej kamiennej płycie nagrobnej rodzicielki Stefanii z Cieciszowskich, wzniesiono – staraniem Towarzystwa im. pisarza – pomnik matki Henryka Sienkiewicza dłuta Witolda Marcewicz. Nauczycielską misję domu Sienkiewiczów symbolizuje rozpostarta na kolanach matki księga – źródło wiedzy, mądrości, kultury • Kopiec H. Sienkiewicza – **Wola Gułowska** • folwark dzierżawiony przez rodziców H. Sienkiewicza • klasztor Karmelitów, Sanktuarium Matki Bożej Gułowskiej – pod klasztorem w znajduje się ujęcie wody z podziemnego źródła. Właśnie ze względu na źródło powsta-

► Muzeum Henryka Sienkiewicza w Woli Okrzejskiej
Museum of Henryk Sienkiewicz in Wola Okrzejska

► Pomnik H. Sienkiewicza przy ul. Sienkiewicza w Łukowie
Statue of Henryk Sienkiewicz at Partyzantów Street in Łuków

► Pamiątkowe tablice chrztu H. Sienkiewicza w kościele w Okrzei
Commemorative baptismal plaques H. Sienkiewicz in the church in Okrzeja

ło sanktuarium Matki Bożej Gułowskiej, które mogło inspirować wyobraźnię historyczną i literacką małego Henryka Sienkiewicza, co zaowocowało napisaniem Trylogii – **Adamów** • kościół opisany w noweli „Jamiol” – **Burzec** • dwór wuja Henryka Sienkiewicza – Leona Dmochowskiego. W wakacje gimnazjalista Henryk Sienkiewicz przyjeżdżał tu konno z Woli Okrzejskiej w odwiedziny do wuja. Z czasów Sienkiewiczowskich pozostały tu dwa stawy „Zagłoba” i „Kmicic” i aleja lipowo-kasztanowa – **Wojcieszków** • na cmentarzu grób ostatniej żony pisarza Marii z Babskich Sienkiewiczowej

SZLAK KLEEBERGA

W skrajnie południowej części obszaru LGD, na terenach gminy Adamów ma swoją trasę **zielony szlak pieszy** im. gen. bryg. Franciszka Kleeberga.

Przebieg szlaku: Dęblin – Bobrowniki – Ulęż – Sobieszyn – Wola Gułowska – Charlejew – Białobrzegi – Kock. Szlak wiedzie przez obszary związane z walkami SGO „Polesie”, atrakcyjnymi historycznie i bogatymi w zabytki.

SZLAK POWSTAŃ NARODOWYCH

Piesz i rowerowy szlak turystyczny. Rozpoczyna się w mieście Stoczek Łukowski i prowadzi przez należące do woj. mazowieckiego miejscowości: Domanice – Iganie – Mokobody – Liw – Węgrów – do Miedznej. Szlak przebiega przez tereny, na których trwały walki w okresie powstania listopadowego 1831 r.

SZLAK II WOJNY ŚWIATOWEJ

Długość szlaku: **186,7 km**

Popławy-Rogale • miejsce pochówku Antoniego Dołęgi, ps. „Kulawy Antek”, „Znicz”, „Pijak”, „Mały Franio” – chorążego Wojska Polskiego, najdłużej ukrywającego się żołnierza konspiracji antykomunistycznej – **Szaniawy** • pomnik Akcji Mitropa – **Łuków** • pomnik w holdzie ppłk. Wacława Rejmakowi ps. „Ostoja” – **Wojcieszków** • groby kleeberczyków – **Serokomla** • kwatera 42 poległych żołnierzy SGO „Polesie” – **Józefów Duży** • krzyż i pomnik przedstawiający postać kobiety bolejącej – **Adamów** • kirkut • mogiły, kwatery żołnierzy SGO „Polesie” – **Wola Gułowska** • Dom Kultury – Pomnik Czynu Bojowego Kleeberczyków • Sanktuarium Matki Boskiej Patronki Żołnierzy Września – **Budziska** • pomnik pomordowanych w 1942 r. mieszkańców Budzisk i Krzywki – **Helenów** • mogiła 28 żołnierzy z Flotyli Pińskiej oraz 60 Dywizji Piechoty „Kobryń” – **Turzystwo** • mogiły, kwatery żołnierzy SGO „Polesie” – **Feliksin** • miejsca pamięci – 2 kamienne tablice upamiętniające mord 9 Żydów i kobiety, który ich ukrywała oraz rozstrze-

lanie 11 osób w odwecie za pobyt partyzantów – **Krzywda** • zespół dworsko-parkowy – **Anielin/Kozuchówka** • dwór w Anielinie, który w czasie okupacji niemieckiej był ośrodkiem konspiracji, a jego właściciele – Holniccy, byli zaangażowani w udzielanie schronienia rannym żołnierzom i oficerom AK; dwór był też miejscem odpraw komendy Obwodu AK Łuków oraz bazą zaopatrzeniową – **Stoczek Łukowski** • pomnik poświęcony mieszkańcom, którzy zginęli w II wojnie światowej • pomnik ppłk. Wacława Rejma ps. „Ostoja” • kwatera wojenna na cmentarzu parafialnym – **Jedlanka** • mogiły zbiorowe z okresu II wojny światowej – **rezerwat Jata** • pomnik ku pamięci ks. Stanisława Brzóska • Pomnik Obronców Ojczyzny – tzw. „Czerwony Pomnik” • pomnik żołnierzy I batalionu 35 pp. Obwodu Łuków 9 Dyw. Podl. AK – **Gręzówka** • pomnik w lesie Kryńszczak upamiętniający bitwę pod Gręzówką

SZLAK BITWY POD KOCKIEM

Szlak rowerowy

Czas przejazdu: 8-9 godz.

Większa część trasy przebiega przez Ziemię Łukowską.

Krzywda • stacja kolejowa, siedziba sztabu gen. Kleeberga – **Orle Gniazdo** – **Hordzieżka** • głaz upamiętniający ostatni rozkaz wydany przez gen. Kleeberga 5 października 1939 r. – **Gułów** – **Adamów** • działal tutaj szpital polowy, cmentarz z mogiłami kleeberczyków – **Czarna** • Niemcy wyznaczili we wsi punkt składania broni – **Serokomla** • cmentarz z kwaterami kleeberczyków – **Talczyn** – **Kock** • pomnik gen. Kleeberga • pałac, gdzie odbyła się honorowa kapitulacja • za miastem cmentarz wojenny z mogiłami żołnierzy walczących w bitwie pod Kockiem oraz grób gen. Kleeberga – **Poizdów** • miejsce potyczki batalionu polskiego z Niemcami; na wzgórzu w Poizdowie został rozstrzelany dowódca, por. Tadeusz Grot-Winkler – **Stoczek Kocki** – **Charlejew** – **Budziska** – **Helenów** • pomnik żołnierzy marynarzy Flotyli Pińskiej – **Wola Gułowska** • miejsce walk, Muzeum Czynu Bojowego Kleeberczyków – **Turzystwo** • kamień upamiętniający miejsce śmierci plut. Zbigniewa Szweycera • cmentarz wojenny ze zbiorową mogiłą żołnierzy SGO „Polesie” – **Las Gułowski** • krzyż w miejscu śmierci mjr. Michała Bartuli – **Hordzieżka** – **Krzywda**

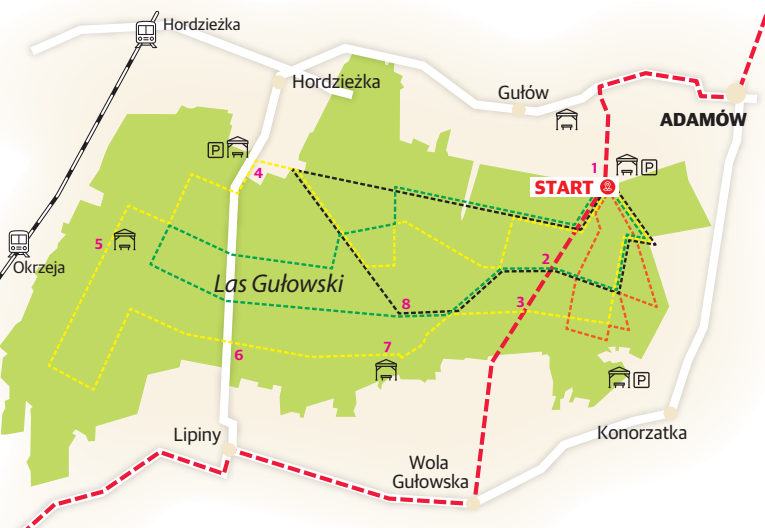
REGIONALNE SZLAKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Przez obszar Ziemi Łukowskiej przebiegają trzy regionalne szlaki dziedzictwa kulturowego, tj.: **Szlak Kultury Wsi i Miasteczek**, **Szlak Wielkich Pisarzy** i **Szlak Muzealny**.

SZLAKI W LESIE GUŁOWSKIM

ROWEROWE, BIEGOWE I PIESZE

ok. 50 km szlaków biegowych/rowerowych/spacerowych, oznaczonych kolorami: żółtym (21 km), zielonym (15 km), czarnym (10 km) i czerwonym (5 km). Szlaki zostały poprowadzone w taki sposób, aby każdy z nich tworzył pętlę zaczynającą się i kończącą na tzw. „Rondzie” – parkingu leśnym znajdującym się przy wjeździe do lasu od strony Adamowa.

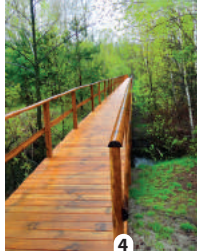
- Szlak żółty, o dystansie półmaratonu (21 km, trasa „Półmaratonu Tradycji”)
- Szlak zielony, o długości 15 km
- Szlak czarny, tzw. szybka dziesiątka, o długości 10 km
- Szlak czerwony, tzw. szlak trailowy, przebiegający mniej uczęszczanymi drogami leśnymi, o długości 5 km

Szlak Ziemi Łukowskiej

----- główna nitka

Ciekawe miejsca na trasie w Lesie Gułowskim:

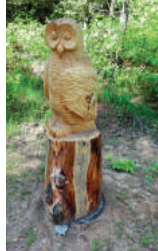
1. droga Unitów Podlaskich (między Wolą Gułowską a Adamowem) oraz miejsce po cmentarzu żołnierzy niemieckich poległych podczas ostatniego etapu bitwy pod Kockiem
2. krzyż unitów
3. źródelko unitów
4. leśniczówka „Korwin”
5. pomnik poświęcony poległym powstańcom styczniowym: Chwała Powstańcom Dowódcy oddziału Antoniemu Trzaskowskiemu oraz czternastu jego podkomendnym poległym w potyczce w Lesie Gułowskim 21 lutego 1863 r. Społeczeństwo gminy Adamów 3 maja 1998 r.
6. pomnik mjr. Michała Bartuli, dowódcy samodzielnego batalionu 179 pp, w miejscu, gdzie zginął
7. kapliczka myśliwska ku czci św. Huberta
8. szkółka leśna

4

5

SZLAKI W REZERWACIE JATA

ROWEROWY I PIESZE

Szlak żółty o długości 17,5 km prowadzi przez sporą część rezerwatu. Na trasie znajdziemy pomniki związane z powstaniem stycznim oraz II wojną światową. Jest dość łatwy, dobrze oznakowany i nie wymaga przygotowania kondycyjnego. Po drodze można zatrzymać się w miejscach odpoczynku usytuowanych w malowniczych zakątkach rezerwatu.

Przy wiacie edukacyjnej „Ostoja” swój początek i koniec ma **ścieżka dla dzieci** „Podążaj moim tropem”. Dla miłośników historii i przyrody został wytyczony 4-kilometrowy **szlak przyrodniczo-historyczny**, pokrywający się częściowo z trasą dziecięcą. Najbardziej atrakcyjnym jej elementem jest kładka widokowa o długości ponad 100 m i miejsce odpoczynku przy zbiorniku wodnym.

Najbardziej wytrwali mogą kontynuować spacer lub przejażdżkę rowerem **ścieżką do „Serca Rezerwatu”**, która kończy się przy pomniku AK, zwanym Białym Pomnikiem. Całość tej trasy ma ok. 9 km.

Dla zmotoryzowanych odwiedzających rezerwat przygotowany jest parking przy leśniczówce Jata koło Żdźar. Istnieje możliwość nieodpłatnego zwiedzania z leśnikiem, po wcześniejszym uzgodnieniu terminu.

Będąc już w tej okolicy warto zajrzeć też do **Leśnego Zespołu Rekreacyjno-Edukacyjnego „Amonit”** oraz do **Parisell Palace w Klimkach** by obejrzeć kolekcję łukowskich amonitów i spróbować pysznego deseru amonitowego.

Ciekawe miejsca na trasie w Rezerwacie Jata:

1. pomnik ks. Brzóska (miejsce jego kryjówki/ziemiarki)
2. pomnik Żołnierzy AK
3. Pomnik Obrońców Ojczyzny, tzw. „czerwony pomnik”
4. miejsce odpoczynku nad zbiornikiem wodnym przy rzece Krzna Południowa – miejsce na piknik, z tablicami informacyjnymi, zadaszonymi wiatami. W pobliżu

- znajduje się też drewniana kładka turystyczna prowadząca przez bagno
5. miejsce odpoczynku - wiat edukacyjna „Ostoja” - idealne miejsce na piknik, z tablicami informacyjnymi, zadaszonymi wiatami, miejscem na ognisko. W pobliżu znajduje się leśna aleja z rzeźbami zwierząt
 6. Leśny Zespół Rekreacyjno-Edukacyjny „Amonit”

- Szlak rowerowy żółty o długości **17,5 km**
- Ścieżka do „Serca Rezerwatu” - długość **ok. 9 km**
- Ścieżka dla dzieci „Podążaj moim tropem” - długość **1,5 km**
- Ścieżka przyrodniczo-historyczna o długości **ok. 4 km**

GEOCACHING NA ZIEMI ŁUKOWSKIEJ

Jeśli nie boisz się nowości, a aktywność fizyczna i poznawanie nowych miejsc oraz ludzi to Twój żywioł, zdecydowanie powinieneś zostać Geocacherem!

Co to takiego? Iu keszerów, tyle definicji samego geocachingu. Dla jednych to szukanie skarbów, dla innych sposób na zwiedzanie i nowoczesna forma turystyki, jednak jedno jest pewne – dla wszystkich poszukiwaczy Geocaching jest świetną zabawą obfitującą w niezapomniane przygody i wyzwania. A wszystko to ujęte jest w formę gry terenowej, przeznaczonej dosłownie dla każdego.

Geocaching to ruch zakładający zwiedzanie, poznawanie ciekawych miejsc poprzez „odkrywanie skarbu”, a w rzeczywistości skrytek nazywanych keszami z ang. *cache*, które są ukryte (nie są widoczne „gołym okiem”) w miejscach wartych odwiedzenia. Aby do nich dotrzeć należy prawidłowo odczytać lokalizację/położenie, a także wskazówki dotyczące ukrycia skrytki. Prawidłowe odnalezienie skrytki i wpisanie się jako jej odkrywca wymaga od poszukiwacza zapoznania się z opisem internetowym miejsca i poznania faktów na jego temat. By uczestniczyć w tego typu zwiedzaniu wystarczy posiadać smartphona z dostępem do Internetu. Ruch ten wychodzi naprzeciw tradycyjnemu i często nudnemu zwiedzaniu miejsc wartych poznania. Towarzysząca mu nuta emocji i adrenalina sprawiają, że poznane fakty zapadają w pamięć na dłużej.

Na obszarze LGD „RAZEM” opracowano 5 geocachingowych ścieżek tematycznych w ramach szlaku „walki i oręża” w miejscach związanych z naszą historią z różnych okresów walk narodo-wyzwoleńczych. Nowopowstałe ścieżki prowadzą przez miejsca związane

z: powstaniem listopadowym, stycznym, I i II wojną światową. Jest też ścieżka Henryka Sienkiewicza. Wszystkie prowadzą śladem pomników, tablic pamiątkowych, kapliczek, grobów i innych miejsc pamięci historycznej związanych z danym tematem, a wskazówki wraz z opisami znajdują się na stronach dotyczących poszczególnych gmin (s. 4-49) oraz na stronach internetowych: geocaching.pl i opencaching.pl.

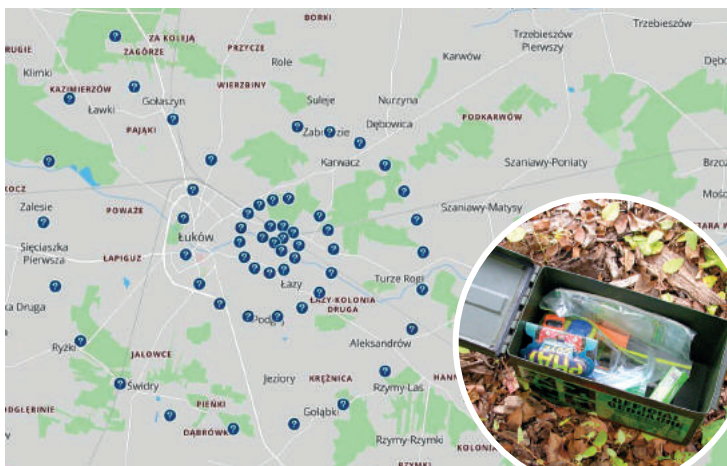
Geoart „W krainie amonita”

Ciekawym geoartem, czyli „szlakiem” keszy jest ten opracowany na terenie gminy Łuków. Nosi on nazwę „W krainie amonita” i układa się na mapie dokładnie w jego kształt. Keszy jest 60, w tym 55 to kesze zagadkowe ukryte w zamaskowanych pojemnikach. 5 keszy to tzw. letterboxy – ukryte w większych pojemnikach pieczątki, drewniaki dla kilku pierwszych zdobywców i certyfikaty zdobywców. Pieczątki są obrazkami przedstawiającymi zagadnienia związane z amonitami.

Aby znaleźć kesze należy rozwiązać proste zagadki, wszystkie dotyczące amonita. Za znalezienie 55 keszy na 60, keszer, który zaloguje znalezienie, dostanie drewniak tematyczny (kontakt z UG Łuków).

Geocaching jest ruchem względnie nowym, a liczba jego zwolenników stale rośnie. Dlatego wykorzystujemy ten trend do nowoczesnego kultywowania dziedzictwa historycznego i kulturowego.

Zapraszamy do zabawy w geocaching na Ziemi Łukowskiej!

▶ Przykład skrzynki geocachingowej
An example of geocache

Fot. Wikipedia

STYCZEŃ

- **Pieszny Rajd Powstańcy im. ks. Stanisława Brzóska** – gmina Łuków. Celem rajdu jest uczczenie rocznicy wybuchu powstania styczniowego. Uczestnicy wyruszają z dwóch miejsc: z Łukowa i Wiśniewa by spotkać się przy pomniku ks. Brzóska w rezerwacie Jata. Do pokonania mają dystans ok. 25 km. Rajd kończy się wspólnym ogniskiem w leśnictwie Dąbrówka.
- **Orszak Trzech Króli** – gmina Adamów oraz miasto Łuków
- **Finał Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy** – Łuków, park miejski

LUTY

- **Ogólnopolski Bieg „Grzmią pod Stoczkiem Armaty”** (15 lutego) – Stoczek Łukowski. Bieg główny odbywa się na dystansie 10 km, natomiast zawodnicy Nordic Walking mierzą się na dystansie 5 km. Celem odbywających się co roku biegów „Grzmią pod Stoczkiem armaty” jest uczczenie rocznicy bitwy pod Stoczkiem oraz promocja miasta i regionu.

MARZEC

- **Dzień Żołnierzy Wyklętych** w Gminie Trzebieszów. **Rajd pieszy** do pomnika Miłtopa z Trzebieszowa (1 marca)
- **Rodzinny Festyn Historyczny „Konie w Krainie Ramzesa”** – Wojcieszków
- **Łukowskie Obchody Narodowego Dnia Pamięci Żołnierzy Wyklętych** – biegi i piknik patriotyczny (park miejski w Łukowie)
- **Wiosenne Mistrzostwa w Pływaniu pamięci Andrzeja Rogalińskiego** – Łuków, pływalnia „Delfinek”
- **Ogólnopolski Przegląd Piosenki Dziecięcej i Młodzieżowej „Wesołe Nutki”** (Łukowski Ośrodek Kultury)

MARZEC/KWIECIEŃ

- **Jarmark Wielkanocny** – w niedzielę poprzedzającą Święta Wielkanocne, organizowany w Łukowie, na placu Solidarności i Wolności. Wydarzenie nawiązuje do tradycji wielkanocnych, jest też promocją produktów lokalnych. Można na nim nabyć kulinaria i wyroby rękodzielnicze

KWIECIEŃ

- **„Zaświeć się na niebiesko dla autyzmu”** – bieg profilaktyczny (park miejski w Łukowie)

MAJ

- **Bieg Kolarski o puchar H. Sienkiewicza** – Wola Okrzejska. Jednodniowy wyścig ko-

larski dla amatorów. Dwie opcje trasy do wylotu: AMATOR na dystansie 46 km i PRO na dystansie 92 km. Wyścig kolarski w miejscu urodzenia Noblisty to nawiązanie do zamiatowania Henryka Sienkiewicza do cyklizmu. Warszawskie Towarzystwo Cyklistów nadało mu tytuł honorowego członka w 1897 r.

- **Dzień Konia w Sienkiewiczówce** – Wola Okrzejska (Muzeum H. Sienkiewicza)

Fot. Muzeum Sienkiewicza

- **Majówka w Stoczku** – Stoczek Łukowski (1–3 maja)
- **Rajd rowerowy** trasami rowerowymi gminy Trzebieszów upamiętniający uchwalenie **Konstytucji 3 Maja** (3 maja)
- **Łukowskie Uliczne Biegi 3-Majowe** – Łuków
- **Noc Muzeów** – Muzeum Regionalne w Łukowie oraz w Woli Gułowskiej i Woli Okrzejskiej
- **Dni Łukowa** – kilkudniowe święto miasta i jego mieszkańców, a także okazja do prezentacji dorobku artystycznego i sportowego łukowskich placówek oświatowych oraz jednostek organizacyjnych miasta Łuków. Obchodom towarzyszą, m.in. wydarzenia artystyczne, imprezy rekreacyjne i sportowe, prezentacje miast partnerskich z kraju i zagranicy oraz liczne konkursy dla mieszkańców. Tradycyjnym punktem programu są koncerty gwiazd polskiej sceny muzycznej.

CZERWIEC

- **Pieszny Rajd Śladami kpt. Ostoi** – Jata (gmina Łuków). Celem Rajdu jest uczczenie pamięci bohaterów polskich podziemnych formacji wojskowych, walczących z okupantami w okresie II wojny światowej, w szczególności żołnierzy z lasów łukowskich. Rajd wiedzie szlakiem miejsc związanych z ludźmi, którzy na Ziemi Łukowskiej oddali życie za wolność Ojczyzny. To wspólna wędrówka jedną z wybranych tras, czuwanie przy ognisku i spanie pod namiotem a w bazie rajdu liczne atrakcje. To m.in.: prezentacja uzbrojenia, umundurowania i wyposażenia żołnierskiego, diorama obozu partyzanckiego z udziałem rekonstruktorów ze SZŻAK Koło Łuków, a także szereg konkursów i atrakcji dla dzieci i dorosłych. Szczegóły, trasy i regulamin udostępniane są na portalach internetowych www.tphOrlik.org.pl i na www.lukow.ug.gov.pl
- **Sejmik Wiejskich Zespołów Teatralnych** – Stoczek Łukowski. To najstarsza cykliczna

impieza w Stoczku Łukowskim, organizowana nieprzerwanie od 1970 r. Podczas Sejmiku wiejskie teatry z 4 województw północno-wschodniej Polski prezentują widowiska obrazujące życie dawnej polskiej wsi.

- **Festyn rodzinny z geologią** – Gołaszyn (gmina Łuków). Impreza o charakterze rodzinnym, której celem jest promocja walorów geologicznych gminy Łuków. Wśród atrakcji są animacje z dinozaurom, ekspozycje skamieniałości, występy dzieci i młodzieży szkolnej, warsztaty artystyczne, koło fortuny z nagrodami.
- **Memoriał im. Antoniego Trybonia** – międzynarodowy turniej piłki nożnej (stadion miejski i boiska treningowe w Łukowie)
- **Eko-czerwcówka** – Żdźary

LIPIEC

- **Półmaraton Tradycji** w Lesie Gutowskim – Adamów (pierwsza sobota lipca)
- **Festyn Integrycyjny dla Osób Niepełnosprawnych „Bądźmy Razem”** – Łuków
- **Święto Jagody** – Gręzówka

SIERPIEŃ

- **Lipiec/sierpień – Wakacje z OSiR** (Łuków) – cykl imprez sportowych dla dzieci i młodzieży spędzających wakacje na terenie miasta
- **Święto Miodów** Ziemi Łukowskiej – Łuków (pierwsza niedziela sierpnia)
- **Święto Miodu i Ogrodu** – Stare Kobiałki
- **Plener malarsko-rzeźbiarski** – Klimki (gmina Łuków). Jego organizatorem jest Stowarzyszenie Artystów i Twórców Gminy Łuków. Jego celem jest promocja twórczości ludowej oraz walorów kulturowych gminy Łuków.
- **„Nasze Maliniaki”** – Sobiska (gmina Adamów). Impreza odbywa się zawsze w drugą niedzielę sierpnia przy stawach nad małą doliną rzeki Czarna.

WRZESIEŃ

- **Biegi im. ks. Brzóska** – rezerwat Jata, Łuków, Kompleks Rekreacyjny „Zimna Woda” (OSiR w Łukowie)
- **Bezpieczny Peleton** – przejazd zorganizowanej grupy rowerzystów ulicami Łukowa i piknik rowerowy. Impreza w ramach Europejskiego Tygodnia Zrównoważonego Transportu
- **Międzypowiatowy Jarmark Zespołów Folklorystycznych** Powiatu Łukowskiego,
- **Festiwal Dziecięcych Zespołów Folklo-**

rystycznych Powiatu Łukowskiego

- **Dożynki** gminne – podziękowanie za plony i trud rolniczej pracy
- **Rocznica Akcji Mitropa** – gmina Trzebieszów (ostanie niedziela września)

Fot. Muzeum Kiełbaczaków

PAŹDZIERNIK

- **Obchody rocznicy ostatniej bitwy kampanii Polskiej 1939 r.** – Wola Gutowska – rekonstrukcja bitwy
- **Bieg Adamowska Dziesiątka** – gmina Adamów
- **Półmaraton „Jata 21 Serc”** – Kompleks Rekreacyjny „Zimna Woda”, rezerwat Jata (Biegacze Pomagacze)

LISTOPAD

- **Stoczowska Halowa Liga Piłkarskich Piątek** o Puchar Burmistrza Miasta Stoczek Łukowski – Hala Zespołu Szkół w Stoczku Łukowskim

- **Uliczne Biegi Niepodległości** – Łuków

GRUDZIEŃ

- **Bieg mikołajowy „Mikołaje wieczorową porą”** (Biegacze Pomagacze, park miejski w Łukowie)
- **Jarmark Bożonarodzeniowy** – plac Solidarności i Wolności w Łukowie. Organizowany w niedzielę poprzedzającą Święta Bożego Narodzenia. Wydarzenie nawiązuje do tradycji bożonarodzeniowych i jest promocją produktów lokalnych. Można na nim nabyć kulinaria i wyroby rękodzielnicze
- **Koncert Kołęd i Słodkich Serc** – charytatywny koncert bożonarodzeniowy (Łuków)

PONADTO

- Imprezy kulturalne i sportowe organizowane przez Łukowski Ośrodek Kultury i Ośrodek Sportu i Rekreacji w Łukowie, m.in.: **kinoletnie Jetro Cinema Summer** (park miejski w Łukowie), **Giełda Kolekcjonerów** (Łukowski Ośrodek Kultury), **Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej w Łukowie**, **Łukowska Liga Halowej Piłki Nożnej**
- Inicjatywy oddolne, mieszkańców, grup stowarzyszeń, koncerty, wieczory poetyckie, spotkania autorskie, wernisaże prac, występy teatralne, zawody sportowe, uroczystości rocznicowe i patriotyczne, warsztaty muzyczne. Więcej na stronach gmin i miast oraz na stronie www.lgdrazem.pl.

ADRESY GMIN CZŁONKOWSKICH LGD

- Adamów** | ul. Kleeberga 5, tel. 25 755 31 67, adamow@adamow.pl, www.adamow.pl
- Krzywdza** | ul. Żelechowska 24 B, tel. 25 755 10 06, sekretariat@gminakrzywdza.pl, www.gminakrzywdza.pl
- Gmina Łuków** | ul. Świderska 12, tel. 25 798 24 39, sekretariat@lukow.ug.gov.pl, www.lukow.ug.gov.pl
- Serokomla** | ul. Warszawska 21, tel. 25 755 45 02, sekretariat@gminaserokomla.pl, www.gminaserokomla.pl
- Stanin** | Stanin 62, tel. 25 798 11 04, stanin@stanin.pl, www.stanin.pl
- Gmina Stoczek Łukowski** | pl. T. Kościuszki 1, tel. 25 797 00 47, gmina@stoczeklukowski.pl, www.stoczeklukowski.pl
- Miasto Stoczek Łukowski** | pl. T. Kościuszki 1, tel. 25 797 00 01, miasto@stoczek-lukowski.pl, www.stoczek-lukowski.pl
- Trzebieszów** | Trzebieszów Drugi 89, tel. 25 796 03 55, sekretariat@trzebieszow.gmina.pl, www.trzebieszow.gmina.pl
- Wojcieszków** | ul. Kościelna 46, tel. 25 755 41 01, urzad_gminy@wojcieszkow.pl, www.wojcieszkow.pl
- Wola Mystowska** | Wola Mystowska 57, tel. 25 754 25 22, urzad@wolamyslowska.com.pl, www.wolamyslowska.com.pl

GABINETY WETERYNARYJNE

- Adamów** | ul. Cmentarna 39, tel. 25 755 31 17, Spółdzielcza 16, tel. 601 859 310
- Krzywdza** | ul. Żelechowska 1B, tel. 508 871 371, Fiukówka 6A, tel. 606 668 708
- Gmina Łuków** | Świdry 2, tel. 535 906 060
- Serokomla** | Pieniaki 4, tel. 513 551 255
- Stanin** | Stanin 60, tel. 25 798 11 23, Jarczówek 61, tel. 509 976 161
- Miasto Stoczek Łukowski** | ul. Piłsudskiego 101, tel. 25 797 00 21, ul. Ostoi 8
- Trzebieszów** | Trzebieszów Drugi 54, tel. 507 100 307, Nurzyna 58, tel. 511 187 872
- Wojcieszków** | Bystrzyca 208, tel. 601 615 261
- Wola Mystowska** | Jarczew 23, tel. 535 525 894, Wola Mystowska 50, tel. 504 973 078, Wola Mystowska 8a, tel. 502 562 942

STACJE PALIW

- Adamów** | Stacja paliw i LPG, Adamów, ul. Cmentarna 21, tel. 25 755 32 52
Stacja LPG, Adamów, ul. Samodzielnej Grupy Operacyjnej Polesie 3
Stacja paliw i LPG, Turzystwo 44
- Krzywdza** | Orlen, Krzywdza, ul. Żelechowska 19, tel. 24 256 03 89,
Stacja paliw i LPG „Nasza”, Krzywdza, ul. Żelechowska 26, tel. 25 755 16 90,
Stacja paliw i LPG, Huta Dąbrowa 110, tel. 25 755 02 71
Stacja LPG, Krzywdza, ul. Żelechowska 22, tel. 25 755 16 34
Stacja LPG, Krzywdza, ul. Łukowska 69
Stacja paliw i LPG, Okrzeja, ul. Kolonia Rowiny 7A, tel. 608 472 153
- Gmina Łuków** | Orlen, Świdry 2E, tel. 25 794 67 89, 500 753 399
Stacja LPG, Świdry 101A, tel. 25 796 27 81
BP, Golaszyn 73A, tel. 734 422 187

Serokomla | Stacja paliw i LPG, Warszawska 48, tel. 25 755 46 08

Stanin | Stanin 2G, tel. 25 796 15 48

Gmina Stoczek Łukowski | Stacja paliw i LPG Wola Kisielska 71B, tel. 25 797 30 15,

Moya, Chrusty 76

Stacja paliw i LPG, Aleksandrówka 7

Miasto Stoczek Łukowski | Orlen, Stoczek Łukowski, ul. Piłsudskiego 36, tel. 24 256 12 38,

ROWIX, ul. Partyzantów 50, tel. 25 797 03 34

Trzebieszów | Stacja paliw i LPG Trzebieszów Drugi 90, tel. 25 793 90 20

Wojcieszków | Stacja paliw i LPG, Bystrzyca 89, tel. 25 755 42 14

Wola Mystowska | Stacja paliw Wola Mystowska 66

BANKI

Adamów | Bank Spółdzielczy w Adamowie, ul. Kleeberga 5, tel. 25 755 31 14,

Bank Spółdzielczy w Trzebieszowie O/ Adamów, pl. Śniegockich 1, tel. 25 506 59 10

Bank Spółdzielczy w Krzywdzie O/Wola Gułowska 66, tel. 25 755 62 90,

Punkt Kasowy Banku Spółdzielczego w Adamowie, Wola Gułowska 54, tel. 25 755 62 14

Krzywdza | Centrala Banku Spółdzielczego w Krzywdzie, ul. Łukowska 39, tel. 25 755 10 14

Gmina Łuków | Punkt Kasowy Banku Spółdzielczego w Łukowie, Grzędzka 35A, tel. 721 910 805,

Punkt Kasowy Banku Spółdzielczego w Łukowie, Krynka 250, tel. 721 910 857

Serokomla | Bank Spółdzielczy w Krzywdzie O/Serokomla, ul. Lubelska 5, tel. 25 755 45 18

Stanin | Bank Spółdzielczy w Łukowie O/Stanin 59, tel. 25 798 11 10

Miasto Stoczek Łukowski | Bank Spółdzielczy w Łukowie O/Stoczek Łukowski, ul. Plac Tadeusza Kościuszki 8, tel. 505 673 206

Bank Spółdzielczy w Trzebieszowie O/Stoczek Łukowski, ul. Wojska Polskiego 7, tel. 25 506 58 70

Trzebieszów | Bank Spółdzielczy w Trzebieszowie, Trzebieszów Drugi 33, tel. 25 506 58 00

Wojcieszków | Punkt Kasowy Banku Spółdzielczego w Adamowie, Wojcieszków, ul. Kościelna 38, tel. 25 755 41 53

Bank Spółdzielczy w Trzebieszowie O/Wojcieszków, ul. Kościelna 40, tel. 25 506 58 90, 25 755 41 41

Wola Mystowska | Bank Spółdzielczy w Krzywdzie O/Wola Mystowska 57, tel. 25 754 25 04

OSRODKI ZDROWIA

Adamów | Adamów, ul. Kleeberga 36, tel. 25 755 31 21, Wola Gułowska 66, 25 755 01 92

Krzywdza | Krzywdza, ul. Żelechowska 11, tel. 25 755 10 01, Huta Dąbrowa, ul. Sienkiewicza 44, tel. 25 755 03 11, Okrzeja, ul. Henryka Sienkiewicza 2D, tel. 25 755 06 88

Gmina Łuków | Krynka 1C, tel. 25 785 61 26, Aleksandrów 43B, tel. 25 633 35 55

Serokomla | ul. Nadstawna 15, tel. 25 755 45 25

Stanin | Stanin 54a, tel. 25 798 11 12

Gmina Stoczek Łukowski | Jedlanka, ul. Warszawska 17, tel. 25 798 29 80

Miasto Stoczek Łukowski | ul. Piłsudskiego 32, tel. 25 797 00 14, ul. Szkolna 6 A, tel. 25 797 06 01

Trzebieszów | Trzebieszów Drugi 95, tel. 25 796 00 96,

Trzebieszów Drugi 92, tel. 25 796 03 37, Zembry 7, tel. 25 796 00 77

Wojcieszków | ul. Sienkiewicza 37, tel. 25 755 41 17

Wola Mysłowska | Ciechomin 43, tel. 25 751 00 94, Wandów 11, tel. 25 796 02 86

PAINTBALL

Adamów | Wola Gułowska 68, tel. 25 755 02 15

Gmina Łuków | Świdry 79, tel. 507 128 162

STADNINY KONNE/STAJNIE

Wojcieszków | Hermanów 15, Stajnia ELAR, tel. 513 852 796

Wola Mysłowska | Lisikierz 15, Stajnia u Klaudii, tel. 504 616 065

Trzebieszów | Popławy Rogale 82, Stajnia Rogale, tel. 601 991 182

Gmina Łuków | Ryżki 33e, 667 965 881

Sięciaszka Pierwsza 23a, Stajnia Karino-Hipoterapia, Alpakoterapia tel. 789 244 079

Suleje 54a, tel. 519 141 638

Turze Rogi 66b, tel. 695 412 224

Akademia Jazdy Konnej Grzędówka, Grzędówka, ul. Łukowska 30, tel. 539 145 627

Miasto Łuków | Zielone Ranczo, Zimna Woda, tel. 693 960 023

ŁOWISKA WĘDKARSKIE

Gmina Stoczek Łukowski | „Świder”, Wólka

Poznańska, gm. Stoczek Łukowski, tel. 510 703 989

Miasto Stoczek Łukowski | Stawy Izydory (PZW), Stoczek Łukowski, ul. Nowoprojektowana

Wojcieszków | Bzorec 27, Gospodarstwo rybackie, tel. 25 755 99 95

WYPOŻYCZALNIE

Adamów | Wypożyczalnia rowerów, Wola Gułowska 68, tel. 25 755 02 15

(w godz. 9-18)

Krzywdą | Wypożyczalnia rowerów, ZS w Woli Okrzejskiej ul. H. Sienkiewicza 96, tel. 25 797 60 39, po godz. 16 i w weekendy, tel. 509 417 033

Gmina Łuków | Serwis, przechowalnia i wypożyczalnia rowerów, FENIX Przeździak Paweł, Biardy 31, tel. 695 320 862

Miasto Stoczek Łukowski | Wypożyczalnia kajaków, rowerów wodnych – Ośrodek Rekreacyjno-Sportowy Izydory, Stoczek Łukowski, ul. Nowoprojektowana 1, tel. 515 639 071

TRANSPORT PUBLICZNY

I PRYWATNY

PKS w Łukowie, www.pks.lukow.pl, tel. 25 798 28 27

Werspol, www.werspol.pl, tel. 691 240 008

Omega Bus, www.omegabuss.pl, tel. 508 877 866

AfarBus, www.afarbus.pl, tel. 667 833 633

Wisirski, www.wisirski.com.pl, tel. 504 823 204

Autokary-Kajka, www.autokary-kajka.pl, tel. 500 171 990

BAZA NOCLEGOWA

Gmina Adamów

• **Pokoje gościnne w Zajeździe Wodziej**, Turzystwo 30A, tel. 508 047 386, www.zajazdwodziej.pl

• **Pokoje gościnne w Sali Bankietowej Magnolia**, Wola Gułowska 83G, tel. 506 061 174

• **Szkolne Schronisko Młodzieżowe**, Adamów, ul. Szkolna 4D, tel. 25 755 31 69, [wew. 20](http://www.wew.20)

• **Świątlica Wiejska**, Hordziezka 60

• „**Malinowa Chata**”, Sobiska 4

• **Agroturystyka u Wandzi**, Wola Gułowska 49a, tel. 693 833 342

Gmina Krzywdą

• **Dwór Sienkiewicz**, Okrzeja, ul. Kolonia Rowiny 7A, tel. 698 611 570, 608 472 153, www.dworsienkiewicz.pl

• „**U Jagody**” **Pokoje Gościnne**, Krzywdą, ul. Zagłoby 10, tel. 500 175 715, 502 278 636, www.ujagody.com.pl

• **Pałac Dąbrowa**, ul. Spółdzielcza 5, 21-470 Huta Dąbrowa, tel. 668 586 627, 512 074 530

Gmina Łuków

• **Parisel Palace Leśne Zacisze**, Klimki 36, tel. 25 794 65 00, 665 415 145, www.pariselpalace.pl, kawiarnia amonitowa, dla gości hotelowych bezpłatna wypożyczalnia rowerów i nart biegowych

• **Ośrodek Rekreacyjno-Wypoczynkowy „Miód Lawenda”**, Biardy 40, tel. 506 510 331; SPA i centrum odnowy biologicznej, pokój dla osób niepełnosprawnych; www.miodlawenda.pl

- **Gospodarstwo Agroturystyczne „Nad Krzną u Kropki”**, Suleje 54A, tel. 519 141 638., przejazdka bryczką, ogniska, kuligi spotkania integracyjne
- **Babciny Domek**, Łuków, ul. Klimki 34, tel. 502 611 987
- **Pałacyk Fantazja**, Łuków, ul. Śięciaszka Pierwsza 57a, tel. 508 321 973; tel. do hotelu: 797 336 383; możliwość grillowania; www.pałacykfantazja.com

- **Centrum Konferencyjno-Bankietowe „Chabrowy”**, Zalesie ul. Wspólna 7, 21-400 Łuków, tel. 887 505 585, www.chabrowy.eu

- **Leśniczówka Kryszczak**, Grzędówka-Kolonia 32, 21-400 Łuków, tel. 604 466 924, 502 383 265

Gmina Serokomla

- **Pałacyk na Górcie**, Serokomla, ul. Rynek 27, tel. 509 849 502
- **Dworek Kasztelan**, Serokomla, ul. Warszawska 48, tel. 607 342 131, 503 003 265, www.dworekkasztelan.pl

Miasto Stoczek Łukowski

- **Zajazd Rosa**, ul. Piaski 9, tel. 25 797 02 88, 513 787 550, www.zajazdrosa.pl

- **Ośrodek Rekreacyjno-Sportowy IZYDORY**, ul. Nowoprojektowana 1, tel. 602 239 259, 500 126 615, dworek, latem domki kempingowe z pełnym węzłem sanitarnym, możliwość grillowania; www.izydory.pl

Gmina Stoczek Łukowski

- **Agroturystyka, Kazimierz Rosiński**, Jedlanka, ul. Warszawska 6, tel. 501 244 365
- **Farma IT**, Jamielnik Kolonia 24A, 21-450 Stoczek Łukowski, tel. 512 814 013, www.farma-it.pl

Wojcieszków

- **Zajazd Skrzetuski**, ul. Kleeberga 15, 21-411 Wojcieszków, tel. 601-725-233
- **Dom na końcu wsi**, Burzec 2, 21-411 Wojcieszków, tel. 694 345 016

INFORMACJE PRAKTYCZNE MIASTO ŁUKÓW

Noclegi | Baza noclegowa w mieście Łuków dostępna pod linkiem <https://powiatlukowski.pl/sport-i-turystyka/hotele-i-schroniska>

Pływalnie | Pływalia Delfinek, ul. Siedlecka 56a, tel. 25 798 58 91, Pływalia letnia DELFIN, ul. Browarna 63, tel. 25 798 23 89

Apteki | ul. Dmocha 2, tel. 25 798 99 85, ul. Ks. Brzózki 2, tel. 25 798 2153, ul. Staropijarska 8B, tel. 25 797 11 99, ul. Staropijarska 24, tel. 25 798 88 77, ul. Nowopijarska 2, tel. 25 644 22 95, ul. Rogalińskiego 10, tel. 25 798 36 83, ul. Rogalińskiego 14, tel. 25 798 99 23, ul. Nowowiejskiego 2, tel. 25 798 54 07, ul. 11-listopada 21, tel. 25 797 22 22, ul. Przemysłowa 22, tel. 736 697 709, ul. Miedzyczna 66, tel. 25 798 24 91, ul. Al. Kościuszki 2a, tel. 25 798 35 56, ul. Partyzantów 17, tel. 25 631 17 00, ul. Sienkiewicza 7A, tel. 25 631 22 81, ul. Przemysłowa 22A/5 i 6, tel. 662 301 680, Al. Kościuszki 46/1, tel. 736 697 710 lub link do strony <https://powiatlukowski.pl/urząd/poradnik-interesanta/rozkład-godzin-pracy-apték/>

KUCHNIA ZIEMI ŁUKOWSKIEJ

Dziedzictwo kulinarne Ziemi Łukowskiej to tradycyjne polskie smaki. Historia niektórych potraw sięga XIX, a nawet XVIII w. Większość dań gościła codziennie na wiejskich stołach, ale niektóre z nich, jak gęś po dworsku z posiadłości kasztelana połanieckiego Antoniego Cieciszewskiego w Radoryżu Smolanym, podawane były na dworach. Wśród potraw typowych dla tego regionu wymienić należy: zastawski kwas, wołowinę po wojcieszkowsku, chłopski gamek czy burzecki karp wędzony oraz schab łososiowy. By ocalić od zapomnienia te prawdziwe, kulinarne perełki Lokalna Grupa Działania „RAZEM KU LEPSZEJ PRZYSZŁOŚCI”, realizując projekt współpracy „Akademia smaku ziemi zamojskiej, włodawskiej i łukowskiej”, organizowała warsztaty kulinarne dla członków lokalnych kół gospodyń wiejskich. Ich zwieńczeniem było wydanie książki kucharskiej prezentującej dziedzictwo kulinarne Ziemi Łukowskiej. Książka jest dostępna na stronie: <http://lgdrazem.pl/publikacje>, a poniżej kilka potraw z tej publikacji.

WOŁOWINA PO WOJCIESZKOWSKU

Tradycyjna lokalna potrawa pochodząca z początku XX w.

Składniki: 2 kg wołowiny z udźca • ½ kg suszu owocowego (śliwki, jabłka, gruszki) • ½ kg bakalii (orzechy włoskie, rodzynki, figi, żurawina) • ½ kg mąki • ½ kg smalcu • 3 cebule • ½ l wody • sól • pieprz

Wykonanie: Wołowinę myjemy, dzielimy na cienkie plastry, rozbijamy z obu stron. Delikatnie oprószamy mąką, solą i pieprzem. Obsmażamy każdy plaster z obu stron. Cebulę kroimy w piórkę, bakalie rozdrabniamy i mieszamy z cebulą. W naczyniu do zapiekania układamy warstwami obsmażone plastry wołowiny, posypując je bakałiami z cebulą i suszonymi owocami. Podlewamy wodą i wstawiamy do pieczenia na 2 godz. w temp. 150°C. Potrawa doskonale komponuje się z ziemniakami lub kaszą pęczak.

ZASTAWSKI KWAS

Zupa jest rdzennym daniem z Zastawia, goszczącym na lokalnych stołach od ponad 100 lat.

Składniki: 2½ kg zeberek • 5 l wody • 2 kg kapusty białej • 1½ kg marchwi • 2 kg buraków • 1½ kg ziemniaków • ½ kg drobnej fasoli • 80 dag cebuli • ½ kg słoniny • odrobina smalcu • 2 łyżki mąki ziemniaczanej • 100 ml octu

• 200 ml zakwasu buraczanego • sól, pieprz
Wykonanie: Fasolkę zostawiamy namoczoną na noc i gotujemy na drugi dzień. Nastawiamy wywar na żeberkach. Ziemniaki, buraki, marchew myjemy, obieramy, kroimy na mniejsze kawałki i dodajemy do wywaru. Gotujemy wszystko przez 30 minut. Siekamy kapustę i wraz z ugotowaną wcześniej w oddzielnym garnku fasolką dodajemy do wywaru z warzywami. Wszystko gotujemy do miękkości. Cebulę podduszamy na smalcu. Słoninę kroimy w drobną kostkę, smażymy na złoty kolor i dodajemy do zupy. Na pozostałym tłuszczu przygotowujemy zasmażkę z 2 łyżek mąki. Tak przygotowaną wlewamy do zupy. Na koniec dodajemy ocet do smaku.

DESER AMONITOWY

To lokalna ciekawostka kulinarna serwowana

na od niedawna przez Pariseł Palace w Klimkach. Tego smakołyku nie spotkamy nigdzie indziej, a delektując się nim, można równocześnie zgłębiać geologię tutejszych terenów. Kawiarnia posiada również bogatą kolekcję „Łukowskich amonitów”, którą udostępnia gościom.

PIWO Z LOKALNEGO BROWARU RZEMIEŚNICZEGO

Miłośników złotego trunku zachęcamy do spróbowania piwa warzonego z pasją i wg tradycyjnych staropolskich receptur. Browar Huzar w Woli Mysłowskiej to jedyny w tym rejonie browar rzemieślniczy, otwarty w kwietniu 2019 r. Produkuje naturalne piwo, gdzie składnikami są woda, słód, chmiel i drożdże. W swojej ofercie posiada 5 rodzajów piw, a ich nazwy nawiązują do twórczości H. Sienkiewicza: APA – Quo Vadis, IPA – Ogniem i mieczem, Lager Wiedeński – Na jasnym brzegu, Pszeniczne – Na polu chwały, Dark Lager – Szklce węglem.

KULINARNA GWARA ŁUKOWSKA

amerykany, janki, pośpiechy - wczesne ziemniaki
baba, kożuch, kożuszek, skóra - wierzchnia stężala warstwa na ugotowanym mleku
bliny, kartoflaki, osuchy - smażone placki ziemniaczane
chochla - łyżka wazowa
ciamkać - jeść głośno z mlaskaniem
czerpak - łyżka
dwojaczki - podwójne naczynie gliniane
dzbuk, purcha, zaparstek, zaparż, zbuk - jajko zepsute, śmierdzące
dziad, lemieszka, fuś, fusia, fusier - gęsta potrawa z mąki i ziemniaków
dzierża - drewniane, okrągłe naczynie do wyrabiania ciasta
fajerczak, przastek, sodnik - placek, pieczony na fajerkach
faryna - tuszonka mięsna w słoiku
glonek, gloneczek, krojka, skibka - kromka chleba
gorczyca, komosa, zielenina - lebioda
hreczka, tarka - gryka
jabczanka - zupa z jabłęk zaprawiana mąką
jagły, jagłana kasza, prosiana kasza - kasza jagłana z prosa
jagodzianka - zupa owocowa z jagód
jątrznica, kiszka - kaszanka
jucha - krew
kanka - polewane, wysokie naczynie z rączką
kociuba - przyrząd blaszany pod kątem prostym obsadzony w drewno, do wygarniania węgla z pieca
komora - ciemne pomieszczenie do przechowywania produktów
kopystka, kopyść, warzocho, warząchew - łyżka drewniana
koszałka - pleciony kosz przykrywką
kukielka, skrabucha - mały chlebek upieczony z resztek ciasta chlebowego
lepiech - tatarak
loch - piwnica
łopuch - liść łopianu
macka - ser rozdrobniony z mlekiem
makutra, donica, miska siwa - gliniana miska do maku
marchwiak - ciasto z utartą marchwią
maśniczka, kierzanka, tłuczka - drewniane urządzenia do robienia masła
nacina, nać, macina - nać marchwi
niecka, miecka - wydrążone w pniu podłużnym naczynie
nudle - nosidla do wody
okowita - wódka
omasta - tłuszc
osełka - owalny kawałek ugniecionego masła
padja - grubo ukrojona kromka chleba

parzybroda - potrawa z gotowanej kapusty okraszona olejem
parowańce - pączki gotowane na parze
pisanka - jajko wielkanocne
podpłomyk, podpłonik - placek z ciasta chlebowego
pośnik - wieczerza wigilijna
pryszcz - placki pieczone na blasze
przastek, placek - suchy placek z mąki, wody i maku, pieczony na oleju
przednówek - okres przed nowymi zbiorami do pierwszych zniw, brak pożywienia wiosną
przekładaniec, przewijaniec - ciasto drożdżowe nadziewane serem, marmoladą, kaszą, owocami
przetak - przyrząd do przesiewania
racuchy - placki drożdżowe
rondel, rynka, tygielek, tygiel - małe żeliwne naczynie do topienia słoniny
sagan, saganek, garnek - duży gar
serownik - przyrząd do wyciskania serów
skopek - drewniane naczynie w kształcie wiaderka z klepek, używane na mleko
siorbać - głośno pić
sołoducha, słoducha - zupa zakwaszonej mąki
sójki - pierogi pieczone z kaszą
stępa - urządzenie służące do obłuskiwania ziarna na kaszę
stępora - tłuczek do stępy
strawa - potrawa
szafarnia, skrzynia, faska - skrzynia na mąkę lub ziarno
święcone, świeconka - pokarm święcony w kościele w Wielką Sobotę
tluk - przyrząd do rozgniatań, tłuczenia
toczak - przyrząd do ostrzenia noży, siekier
zacierki - zupa mleczna ze skubanymi kluskami
zamłoda, zakwas, zapomoga, gomółka, rozczywa - mąka żytnia rozmieszana z wodą
żarna, żarny - urządzenie do mielenia ziarna na mąkę

OPRACOWANIE:

Maryla Guzek z KGW w Toczykach na podstawie materiałów źródłowych:
Jadwiga Józwiak „Bądźmy dumni z naszych korzeni”, opracowanie i przygotowanie do druku Krzysztof Szczęśliak
Halina Pelcowa - „Słownik Gwar Lubelszczyzny tom VI. Pokarmy”

► Strój łukowski codzienny
Everyday folk costume from Lukow

► Strój łukowski odświętny
Festive folk costume from Lukow

STRÓJ ŁUKOWSKI

Noszono go na Ziemi Łukowskiej, której najważniejsze miejscowości to: **Łuków i Stoczek Łukowski**.

Prezyzyjne wytyczenie granic występowania stroju łukowskiego jest już obecnie praktycznie niemożliwe. Mimo że obszar ten przez wieki administracyjne należał do Małopolski, podlegał on jednak silnym wpływom graniczącego z nim od północy Mazowsza.

W efekcie pod względem etnicznym, językowym, obyczajowym oraz gospodarczym tereny te bardziej ciążyły ku Mazowszu niż Lubelszczyźnie. Dotyczy to także noszonej tam odzieży, która ma wiele cech wspólnych ze strojami kołbielskimi i garwolińskimi.

Wszystkie te ubiory były szyte prawie w całości z tkanin wykonywanych w ramach gospodarstwa domowego. Strój łukowski z powszechnego użycia wyszedł stosunkowo wcześniej,

proces zaniku męskiego rozpoczął się w latach 90. XIX w., a kobiecego w początkach lat 20. minionego stulecia.

Ubiór kobiecy składał się z lnianej koszuli, ozdobionej haftem, lnianej spódnicy marszczoną w pasie oraz ze spódnicy, tzw. burki, tkanej w szaroniebieskie pasy lub w kratkę. W podobne pasy tkano fartuchy. Gorsety z czterema klapami opadającymi na biodra szyto z bawełnianej tkaniny. W zimie kobiety nosiły tzw. szuby kryte granatowym sukmem. Powszechne w użyciu były również zapaski naramiennie z samodziałowych, wełnianych pasiaków. Kobiety chodziły najczęściej z odsłoniętą głową. Do pracy zakładały białe lub kolorowe chustki lniane, a w czasie chłódów kupowane chustki perkalowe lub wełniane drukowane w barwne wzory.

Ubiór męski składał się z brązowej, szarej lub granatowej sukmany z szeroko wyłożonym kołnierzem i klapami, z kieszeniami i szwami na plecach obszytymi czarną tasiemką. Mężczyźni nosili też granatowe kamizele z mosiężnymi lub białymi guzikami oraz szerokie lniane spodnie – czarne lub granatowe. Buty z cholewami i granatowa rogatywka uzupełniały strój. Latem do stroju codziennego najczęściej używano kapelusza słomiany z żytniej słomy. Miał walcowatą główkę i proste rondo. Natomiast w zimie noszono tzw. rozłupy, czyli czapki z wysokim sukiennym denkiem, niekiedy watawane i pikowane z rozcięciem na lewym boku, związanym czerwona lub niebieską taśmą.

Informacje oraz zdjęcia strojów prezentowanych na manekinach: Muzeum Regionalne w Łukowie

► Jadwiga Józwiak, regionalistka z Gminy Wojcieszków, prezentuje strój wojcieszkowski
Jadwiga Józwiak, regionalistka presents Wojcieszków costume

LEGENDA O WSI MARIANÓW

Działo się to dawno, kiedy jeszcze nie było poczty i wieści przewożono konno. Pewien młodzian, który pragnął zostać zakonnikiem, udał się do ojca duchownego na rozmowę. Stary zakonnik poradził mu, aby zaczął odmawiać codziennie pięćdziesiąt razy „Zdrowaś Maryjo”, w ten sposób będzie układał mistyczne wieńce róż dla Najświętszej Pani. Pewnego dnia, przełożony zakonu zlecił młodemu mężczyźnie dostarczenie ważnych wieści do odległych miejscowości. Podczas podróży, przepętniony wiarą młodzieniec, koronował napotkane przy drodze kapliczki, wiankami uplecionymi z polnych kwiatów. Jadąc od strony Oszczepalina w kierunku Wojcieszkowa, zszedł z konia, aby odmówić swoje modlitwy. Kiedy tak trwał pogrążony w pacierzu, nie zauważył, kiedy nastał zmrok, a za jego plecami zakradł się zbój. Pomimo zagrożenia życia, młodzian nie ustał w modlitwie. Zawierzył swój los Najświętszej Panience. Nagle ciemność nocy rozproszył przebłysk światła, z którego wyloniła się pani niespotykanej urody. Zbójca ujrzał jak nieznajoma układa wieniec róż zdejmowanych z ust modlącego się młodzieńca. Kiedy wplotła pięćdziesiąt różę, włożyła sobie wieniec na głowę. Była to Matka Najświętsza, która objawiła się miejscowemu zbójowi i uratowała życie swojego czciela. Nikczemnik padł na kolana i prosił młodzieńca o przebaczenie. Po wydarzeniach tamtej nocy wieś zyskała nazwę Marianów, od imienia Maryi, a że świadkiem wydarzenia był nów księżyc, dołączono go do nazwy. Tak powstała osada Marianów.

LEGENDA O PIĘKNEJ KRYSTYNIIE

Na Górze Wolińskiej stał kiedyś gródek rycerzy Ciołków Bielińskich. Możli to byli panowie. Kobiety tego rodu słynęły z urody. Najpiękniejsza była Krystyna - córka właściciela gródka. Rodzice, dumni z jedynaczki, sprowadzili malarza, by ten wykonał jej portret. Artysta - młody i czuły na uroki niewieście, rozmyślał się w dziedzińcu, a ona w nim. Rodzice Krystyny nie zgodzili się na małżeństwo. Wszak malarz pochodził z uboższego rodu. Młodość jednak przeszkód nie uznaje. Dziewczyna i artysta postanowili uciec. W ciepłą czerwcową noc młodzian porwał swą ukochaną, posadził przed sobą na koniu i rzucił się wplaw przez rzekę, która wtedy była jeszcze głęboka. Ktoś jednak obudził ojca Krystyny. Stanął rycerz na murach gródka i postanowił ustrzelić malarza z łuku. Rękę miał pewną, był strzelcem doskonałym. Niestety, nawet najpewniejsza ręka zawodzi. Zamiast młodzieńca rycerz Bieliński ustrzelił własną córkę. Rozpacz była ogromna. Dumny ojciec dostał pomieszczenia zmysłów. Gródek podupadł. Rycerz zmuszony był pozbyć się majątku i opuścić okolice, gdzie wyrzuty sumienia nie pozwoliły mu żyć.

Legendy pochodzą z książki „Legendy i opowieści z gminy Wojcieszków” opracowanej przez **Kamila Zbiatkę** na podstawie książki „Bądźmy dumni z naszych korzeni” autorki Pani **Jadwigi Jóźwik** opracowanej i przygotowanej do druku przez **Krzysztofa Szczęśniaka**.

Rysunki **Patrycja Pycka**

Na Szlaku Ziemi Łukowskiej znajduje się kilkanaście questów, w tym 10 questów opracowanych przez LGD „RAZEM” i dostępnych na stronie www.szlakziemilukowskiej.pl

Questing stanowi połączenie metody zwiedzania, edukacji regionalnej, aktywnego wypoczynku oraz promocji dziedzictwa kulturowego, historycznego i przyrodniczego, a to właśnie chcemy pokazać na Szlaku Ziemi Łukowskiej. Obok przykładowe questy, ale quest znajdziesz w każdej gminie będącej członkiem LGD „RAZEM”.

QUESTING TO EDUKACJA

Questing to wywodząca się ze Stanów Zjednoczonych metoda tworzenia bezobsługowych gier terenowych. Uczestnik zabawy z każdym krokiem coraz głębiej zanurza się w lokalnym kolorycie. Odkrywa unikalną kulturę, dziedzictwo i historię miejsc, przez które prowadzi quest.

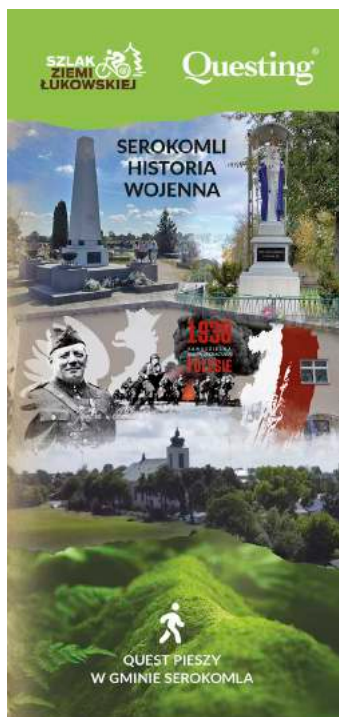
QUESTING TO ZABAWA

Quest to gra terenowa, podczas której pokonasz nieoznakowaną w terenie trasę. Ale dokąd trzeba iść, kiedy nie ma tradycyjnych drogowych znaków? Na tym właśnie polega cała zabawa! Kierunek poznasz rozwiązując kolejne zagadki, rebusy i zadania umieszczone w opisie questu. Na końcu trasy czeka skarb: symboliczna pieczętka, kształt do odrysowania na ulotce lub wirtualny dyplom w aplikacji mobilnej.

QUESTING TO EMOCJE

I tak z każdym krokiem coraz głębiej wkraczasz w niepowtarzalną atmosferę miejsca, w którym gościsz. Poznajesz jego zabytki, kulturę i historię. W podróży towarzyszyć Ci będzie szczególnie przewodnik. Może będzie to postać, która zapisała się złotymi głoskami w dziejach regionu, a może i kraju czy świata? A może będzie to zupełnie cichy bohater, zwykły mieszkaniec, wokół którego toczyła się niezwykła historia? A może przyjdzie Ci rozwiązywać zagadki w towarzystwie fikcyjnej postaci wyjętej z lokalnej bajki lub legendy?

Questy zostały opracowane przez Lokalną Grupę Działania „RAZEM” w ramach projektu „Promocja Turystyki tudzież Kultury” (akronim PTtK) współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 w ramach poddziałania 19.3 „Przygotowanie i realizacja działań w zakresie współpracy z lokalną grupą działania”

Fot. 123rf

SAVOIR-VIVRE ROWEROWEGO TURYSTY

- W miejscu, gdzie szlak rowerowy pokrywa się z turystycznym szlakiem pieszym, należy bezwzględnie ustąpić miejsca pieszym.
- Zabrania się śmiecenia i pozostawiania nieczystości w miejscach do tego nieprzeznaczonych.
- Turystykę rowerową można uprawiać jedynie w porze dziennej oraz podczas sprzyjających warunków atmosferycznych, niestanowiących zagrożenia dla turysty.
- Technika, sposób oraz szybkość jazdy musi być dostosowana do warunków panujących na trasie. Korzystający z tras winien brać pod uwagę wszelkie okoliczności mogące mieć wpływ na bezpieczeństwo jazdy, w szczególności warunki atmosferyczne, stan nawierzchni trasy, ukształtowanie terenu, ruch pojazdów oraz pieszych itp.
- Szlabany ustawione na drogach leśnych nie stanowią zakazu wjazdu dla rowerów, pod warunkiem, że nie są oznaczone dodatkowo tablicami lub znakami zabraniającymi ich przekraczania.
- Na drogach publicznych zawsze przestrzegamy przepisów ruchu drogowego.
- Na przejściach dla pieszych rower przeprowadzamy.

JAK PRZYGOTOWAĆ SIĘ DO WYPRAWY ROWEROWEJ

- Przed każdą, nawet najkrótszą wyprawą należy sprawdzić stan roweru – przede wszystkim stan hamulców, przerutek i łańcucha (warto go nasmarować, zwłaszcza jeśli wybieramy się na dłuższą wycieczkę).
- Na wyprawę warto zabrać ze sobą zestaw kluczy, podręczną pompkę oraz zestaw naprawczy.
- Pamiętajmy o tym, by rower był wyposażony w oświetlenie przednie i tylne. Zwiększa to naszą widoczność na drodze i umożliwia bezpieczną jazdę po zmroku. Warto też zadbać o elementy odbłaskowe – można je założyć zarówno na odzież, jak i na rower. Dobrym rozwiązaniem jest też zabranie ze sobą kamizelki odbłaskowej – w przypadku jazdy po zmroku będziemy odpowiednio widoczni.
- Przydatna może być również mała apteczka, zawierająca środki opatrunkowe, wodę utlenioną czy repelenty na owady.
- Koniecznie zabierzmy ze sobą wodę, najlepiej niegazowaną.
- Zadbajmy o odpowiedni strój – powinien być wygodny i praktyczny. Latem świetnie sprawdzi się odzież z materiałów „oddychających” i odprowadzających wilgoć, a w chłodniejsze dni – odzież termiczna. Zawsze należy zabrać ze sobą kurtkę na wypadek deszczu. Przyda się również przy wietrznej pogodzie.
- Chrońmy głowę i ciało przed słońcem i przegrzaniem. Nawadnijmy organizm – często pijmy, najlepiej wodę z izotonikiem.
- Obuwie na wyprawę wybieramy sprawdzone, lekkie i wygodne. Unikajmy butów nowych i nieprzetestowanych „w terenie”.
- Przydatne są także rękawiczki rowerowe poprawiające komfort jazdy, okulary przeciwsłoneczne i oczywiście kask rowerowy, chroniący naszą głowę w razie upadku.
- Warto zaopatrzyć się w specjalne torby do roweru. Na długie wyprawy sprawdzą się sakwy na rower, natomiast nieduża torebka na rower, torba pod siodełko czy na kierownicę jest opcją do zabrania ze sobą najbardziej potrzebnych przedmiotów.
- W nieznanym terenie przydać się może mapa topograficzna
- **Koniecznie weźmy też ze sobą przewodnik, by nie przegapić turystycznych „perełek”!**

Lokalna Grupa Działania „RAZEM KU LEPSZEJ PRZYSZŁOŚCI”, ul. Świderska 12, 21-400 Łuków
tel. +48 25 798 31 94, 519 764 746, e-mail: poczta@lgdrazem.pl
www.lgdrazem.pl, facebook.com/lgd.razem
www.szlakziemilukowskiej.pl, facebook.com/szlakziemilukowskiej

Autorki i koordynatorki projektu

„Utworzenie Centrum Informacji Turystycznej Szlaku Ziemi Łukowskiej”:

Sylwia Romańska-Węzik i Ewelina Ponikowska

Zdjęcia:

Archiwum LGD „RAZEM”, samorządów będących członkami Stowarzyszenia, Nadleśnictwa Łuków, Muzeum Czynu Bojowego Kleeberczyków, Muzeum H. Sienkiewicza, parafii Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Woli Gułowskiej, Agnieszki Barej, Karoliny Barc, Sławomira Smolaka, Janusza Kryczki, Starostwa Powiatowego w Łukowie, Magdaleny Mitura i Muzeum Regionalnego w Łukowie.

Zdjęcia ilustrujące kalendarium i bazę noclegową pochodzą z zasobów organizatorów i dysponentów miejsc noclegowych.

Opracowanie graficzne, skład, ilustracje i mapy: Zielony Królik

Redakcja i korekta: Marzena Zielonka

Współpraca: Marcin Jaszak

Tłumaczenie: Artur Gawrylak

Druk: Drukarnia Wydawnictwa ARKA

ISBN: 978-83-964792-8-0

Nakład: 5000 egz.

Publikacja bezpłatna

Wydanie II, uzupełnione

Łuków 2024

Serdeczne podziękowania za pomoc przy opracowywaniu przewodnika

oraz udostępnienie zdjęć kierujemy do gmin i ich pracowników:

- gminy Adamów (Agnieszka Ponikowska, Tadeusz Osiński, Iwona Adamska)
 - gminy Krzywdą (Anna Żebrowska, Rafał Sobiech, Rafał Kot)
 - gminy Łuków (Edyta Katarzyna Kuć, Monika Domańska, Henryk Wysocki)
 - gminy Serokomla (Aneta Mazur, Anna Abramczuk, Barbara Chaber)
 - gminy Stanin (Radosław Wiąckiewicz)
 - gminy Stoczek Łukowski (Iwona Brodzik, Wojciech Rosa)
 - gminy Trzebieszów (Sławomir Smolak)
 - gminy Wojcieszków (Marcin Kurek)
 - gminy Wola Mysłowska (Daniel Mikołajewski)
- oraz
- miasta Stoczek Łukowski (Agnieszka Barej, Zbigniew Drosio)
 - miasta Łuków (Jacek Jakubowski)
 - Starostwa Powiatowego w Łukowie (Katarzyna Szczygieł)
 - Muzeum Czynu Bojowego Kleeberczyków w Woli Gułowskiej (Iwona Adamska)
 - Muzeum Henryka Sienkiewicza w Woli Okrzejskiej (Maciej Cybulski, Magdalena Mitura – 2024)
 - Nadleśnictwa Łuków – Lasy Państwowe (Karolina Barc, Miłosz Sutkowski)
 - o. Janusza Bębniaka O. Carm., przeora i proboszcza Parafii Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Woli Gułowskiej a także Tomasza Cieżkiego, Łukasza Szczepańczyka, Jadwigi Józwick, Piotra Twaroga vel Piętaska, Janusza Kryczki i Maryli Guzek.

Więcej informacji na stronach poszczególnych gmin i miast oraz na:

lgdrazem.pl, szlakziemilukowskiej.pl

kleberczycy.pl

muzeumhs.pl

muzeum.lukow.pl

amonitgminalukow.eu

zwiedzajkraj.pl/lgdrazem

szlaki.lublin.pl/index.php/powiat-lukowski

Przewodnik opracowany przez Lokalną Grupę Działania „RAZEM KU LEPSZEJ PRZYSZŁOŚCI”, w ramach realizacji operacji własnej pt. **„Utworzenie Centrum Informacji Turystycznej Szlaku Ziemi Łukowskiej”**, współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach poddziałania 19.2 Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność.